تصوير ابو عبد الرحمن الكردي

# نووسەری کورد

ژمارە ۲ خولی سێیەم ساڵی ۱۹۸۵

# نووسەری کورد

گۆڤاری
یەکێتی ئەدیب و نووسەرانی عیراق
نووسینگەی ڕۆشنبیری کوردییە

ژمارە ٢ خولی سێهەم ئابی ١٩٨٥

سەر نووسەر
محەمەد بەدری

جێگری سەرنووسەر
نافع ئاکرەیی

دەستەی نووسەران

صلاح شوان

محمود زامدار

حسین احمد جاف

عبدالکریم فندی

عبدالرحمن مزوری

سعید یحییٰ خطاط

محمد امین پێنجوێنی

احمد عبدالله زەرۆ

سەرپەرشتی چاپ
محمد زەهاوی

دەرهێنانی هونەری
عبدالقادر علي مردان

# لەم ژمارەیەدا


| | | ل |
|---|---|---|
| ١ ـ وتەی ژمارە | | |
| ٢ ـ کۆنگرەی قاهیرەو | د. احمد عثمان | ٧ |
| ٣ ـ عبدالرحیم رەحیمی هەکاری‌و چەند هۆزانەك | عبدالکریم فندی | ١٧ |
| ٤ ـ هەمیشە بەهار | د. ئیحسان فؤاد | ٢٥ |
| ٥ ـ شاری بەدرە لە... | غفور میرزا کریم | ٣١ |
| ٦ ـ لە شیعری جەنگ‌و بەرگری‌یەوە | نجاة حمید أحمد | ٣٩ |
| ٧ ـ کەلەپوور لەشیعری کوردی هاوچەرخ‌دا | د. نافع ئاکرەیی | ٤٣ |
| ٨ ـ سەعاتێك زیاتر لەگەڵ مامۆستا سعید یحییٰ | عبدالوهاب تاڵەبانی | ٦٩ |
| ٩ ـ روون کردنەوەیەك | د. وریا عمر امین | ٨٢ |
| ١٠ ـ راز | رمضان زامدار | ٨٩ |
| ١١ ـ سێبەر، ئاوەرێژە | حەسیب قەرەداخی | ٩٠ |
| ١٢ ـ چوار فرمێسکی گەرم | محمەد بەدری | ٩٢ |
| ١٣ ـ دایە.. لێم ببورە | نوری عەلی ئەمین | ٩٤ |
| ١٤ ـ شاری گڕ...! | رەوا | ٩٩ |
| ١٥ ـ ئاش...!! | پێزانێ ئالیخانی | ١٠٣ |
| ١٦ ـ رهێن ژینێ | خالد حسین | ١٠٦ |
| ١٧ ـ ئاوەژومەکەن | لەتیف قەرەداغی | ١١٠ |
| ١٨ ـ هوزانڤانن | بدل رفو مزوری | ١١١ |
| ١٩ ـ بەهار، تۆف، ئەگەر، نەورۆز | ساجد ئاوارە | ١١٢ |
| ٢٠ ـ گەڵای هەناسە | شەهاب عوسمان | ١١٦ |
| ٢١ ـ بەردەباز | موکەرەم رەشید | ١١٨ |
| ٢٢ ـ چار تك ژ دلەکی | عەدنان ئەتروشی | ١٢٠ |
| ٢٣ ـ پەلکە زێرینەی ووشە | فەرەیدون مامە سامان | ١٢٣ |
| ٢٤ ـ هیوا هەر لە دەشتایی دڵا... | سامیە محمد | ١٢٥ |
| ٢٥ ـ رەش نووس‌و.. پاك نووسی | محمد رشید فتاح | ١٢٩ |
| ٢٦ ـ تەڵە | اسماعیل رەسوول | ١٣٦ |
| ٢٧ ـ سبەینێ رۆژێکی ترە | محمد زەهاوی | ١٤٢ |
| ٢٨ ـ جان کۆکتۆ | دانا رؤوف | ١٤٦ |
| ٢٩ ـ رەخنە دەبێ‌چۆن بێ؟ | محمد عبدالرحمن | ١٥١ |
| ٣٠ ـ چیرۆکی منداڵان‌و.... | هاشم جەباری | ١٥٣ |
| ٣١ ـ کارەساتی دۆڵی نیشاوێ... | ئەسعەد عەدۆ | ١٥٦ |
| ٣٢ ـ عبد الله جەوهەرو... | ئومێد ئاشنا | ١٢٧ |
| ٣٣ ـ راپۆرت | | ١٨٢ |

# وتەی ژمارە

دۆست و دڵدارانی وشەی گەش و پاك و رەسەنی كوردی خواستی رووناك و باڵایان سەر لە نوێ لە گۆڤاری نووسەری كوردی ژمارە دوودا بەرچاو ئەكەوێ.. چونكە ئەم گۆڤارە هەمیشە دەنگی بەرزی راستی و جوانخوازی نووسەر و رۆشنبیرانی گەلی كورد بووەو دەربڕی هیوا و مەبەستە رەواكانیان بووەو بەو نیازەی كە لە سەر زەمینەیەكی پێشكەوتووی پتەوی پشت بەستووبە ئەو هەستە پیرۆزانەوە كە خۆشەویستی گەل و نیشتمان رەنگیان تێدا ئەدەنەوە بە شانازی یەوە لاپەرە بێ گەردەكانی بۆ هەموو خامەیەكی توانا دارو بەشەرەف تەرخان كردووە كە وەك پرشنگ وشە گزنگدارەكانیان لەسەر دێڕەكانی بهۆنتەوەو بە یەكیانەوە ببەستن.

بێ گومان ئەركی پێشكەوتنی ئەم گۆڤارەو بەهێزكردنی نەك هەر تەنیا لە ئەستۆی دەستەیەك رۆشنبیرو نووسەرو هونەرمەندی كورددایە. بگرە كارەكە وایە كە ئەكەوێتە ئەستۆی هەموویەكی لەو كوردانەی كە خۆیان بە لێهاتوو ئەزانن و بۆ نووسین و شیعرو چیرۆك بە خۆیاندا رائەپەرمون.. كەواتە هەموو كەموكورتی یەك كە لە گۆڤارەكەدا.. لە رووی بەرز نەبوونەی پلەی ئەم گوڤارەوە روو بدات لە ئەستۆی هەموواندایە.

ئەم گۆڤارە.. نووسەری كورد.. كە گۆڤاری وێژەوانانی گەلی كوردە.. خۆی زۆر بە بەختیار دائەنێ كە بە بۆنەی جەژنە كانی تەموزی پیرۆزەوە، پیرۆزبایی لە گەلی عراقی خۆشەویست بكات و گەلی كاری گەورەو بەهرەمەندانە ئەگرێتە ئەستۆی خۆی و رایان ئەپەڕێنێ. كە یەكی لەوانە.. بەستنی كۆڕی شیعری

کوردی‌یەو دیداری سێهەمی چیرۆکی کوردی‌یەو تەنیا بانگەوازی ئەم گۆڤارە بۆئەوەیە کە ویژەوانانو ویژە خوازانی کورد بتوانن بەرهەمەکانیان دەربخەن بەروونی‌و ئاشکرای لەو مەیدانە داپێشانی رۆشنبیرانو دۆستانی شیعرو چیرۆکی کوردی بدەن، لە گەڵ ئەوەی لە عیراقی خۆشە ویستماندا دەرئەچێ. ئەو عیراقەی کە بۆ پێنج ساڵ ئەچێ لە لایەن رژێمی رەگەز پەرستی ئێرانەوە شەری بەسەردا سەپێراوە.. ئەو عیراقەی کە هەمیشە سەرکەوتووەو سەرکە وتوو ئەبێ، گۆڤارە کەمان شان بە شانی ئەمە داوا لە هەموو رۆشبنیرو نووسەرێکی کورد ئەکات.. کە بەرهەمە بەکەڵكو بەپێزەکانیان بنێرنو هەر گیز دەرگا بەروی هیچ بەرهەمێکی پەرەسەندووی فەرداردا داناخاتو ئێمەش لە لایەن خۆمانەوە بەسنگ فراوانی‌یەوە ئەڵێین بانووسەرانو رۆشنبیرانی کورد لەم بوارەدا خۆیان تاقی بکەنەوە تا گۆڤارەکەیان بەچاوی خۆیینن کە لە سایەی هیمەتی هەموانەوە چۆن گەیشتۆتە پایەیەکی خواستراو.

مەبەستیش لەم نووسینە ئەوە نیە کە بڵێین نووسەرو رۆشنبیری کورد هەست بەم لایەنە ناکەنو بێین بیریان بخەینەوە.. بەلام ئەوەی کە هەیە ئەوە یە کە رەنگە بەشی زۆریان ئەم راستی‌یە بزاننو ئەوەشی کە پێویستەو ئەشبێو بکری‌و ئەرکێکە لە ئەستۆ دایە بەشداری کردنی هەموو ئەو خامە نەسرەو توانەن کە شەیداو کوژراوی پێشخستنی وشەی کوردینو بە شوێن دەلاقەیەکدا ئەگەرێن کە لێ یەوە بچنە ژوری‌و ئەم تەقە للاپیروزو روناکە بدەن.

ئەمرۆش گۆڤاری نووسەری کورد وەك هەموو گوڤارو رۆژنامەیەکی تری کوردی کە دەرئەچێت ئەو دەلاقەیەیە کە ئەو خامانە بەشوێنیاندا ئەگەرێن بابێن لە مەیدانەکانیدا بەخششو پلەی بەرهەمەکانیان تاقي بکەنەوە. لە دواییشدا ئاواتە خوازی ئەوەین کە ولاتەکەمان بە سەر رژێمە رەگەزپە رستەکەی ئێران سەرکەوێتو میللەتی عیراق بە کوردو عەربو باقي کەمایەتي‌یەکانی یەوە بە خۆشی‌و شادی بژین لە ژێر ئالای سەرۆکی کۆمارە خۆشە ویستەکەمان صدام حسین.

ئیتر ئاواتەخوازین کە ئالای سەرکەوتن هەمیشە شەکاوە بێت. ولاتەکەمان سەرکەوتوو بێت.

**نووسەری کورد**

# کۆنگرەی قاهیرە و کاروباری ناوچەکانی کورد

■ د. ئەحمەد عوسمان بەکر ■

لە دوای کۆتایی شەڕی یەکەمی جیهانیدا، کار بەدەستانی ئینگلیز پاش تەجرەبەو ڕووداوی دوسێ ساڵێك هاتنە سەر ئەو باوەرە کە وا پێویستە کۆنگرەییک بۆ لێپرسراوانی بەریتانی دەربارەی گیرو گرفتەکانی ڕۆژ هەلاتی ناوەڕاستدا ببەسترێت. بۆ ئەم مەبەسە شاری قاهیرەی میسر هەلبژێردرا بە پێش نیاری مستەر وینستون چەرچل وەزیری وولاتانی ژێر دەست (COLONIAL OFFICE)ی بەریتانی کۆنگرەکە لە نێوان (١٢ تا ٣٠)ی مارتی ساڵی ١٩٢١دا بەسترا.

ئەم باسەی ئێمە دامەزراوە لە سەر ئەو راپۆرتانەی کە ڕۆژ بە ڕۆژ لە دەوری کۆبونەوەکانی کۆنگرەکەدا نوسراون و لە بارەگای گشتی وەسائیقی بەریتانیادا پارێزراون بەشێکی ئەم بەڵگەنامانە لە ژێر ئەم ناوو ژمارەیە دان (وەزارەتي دەرەوە) (٣٧١) (٦٣٤٣) (٤٨٤٢) (راپورت لە سەر کۆنگرەی قاهیرە).[1]

پاش بەندی ئەم راپورتە دەربارەی کوردستان ژمارە (١٠) دەیە کە لە ڕۆژی ١٥ مارتی ١٩٢١دا تومار کراوە.

لە راپورتی ناوبراودا بەشێك لە دەقەکەی بەم جۆرەی خوارەوە یە:

١ ـ ئەو ڕووداوانەی کە بوونەتە هـۆی دامەزرانـدنی کۆنگـرەکە و پـەیڕەوی ڕەسمی بەڕێوە بردنیدا ئەمانەن:

أ ـ لە ١٤ شوباتی ١٩٢١دا ئەنجومـەنی وەزارەتی بەریتـانیا کـۆبووەوە بـۆ لێکۆڵینەوە لە سەر ئەو ڕاپۆرتانەی کە لێژنە (کۆمیتە)ی ڕەسمی لە لایەن سەرۆک وەزیر دامەزرابوو بۆ ئەوەی پێش نیارو بیروڕا دەربڕێت بۆ بنیادنانی دەزگایێك لە وەزارەتی وولاتانی ژێر دەست (مستعمەرات) تا وەکو بتوانێت کاروباری ئـەم جۆرە وولاتانە لە ڕۆژ هەلاتی ناوەڕاستدا بەڕێوە ببات (بڕوانە پـاش بەنـدی یەك).[٣]

ئـەنجومـەنی وەزیران لە سـەر هێنـانـەدی‌ی پێش نیـارەکـانی کـە لە ڕاپۆرتەکەدا هاتووە بڕیاری دا.

ب ـ ...

ج ـ ...

لە هەمان کاتدا ئەنجومەنی وەزارەت بڕیاری دا کەوا وەزیری وولاتانی ژێر دەست (و. چەرچل) فەرمانی پێ بدرێت لەمانگی مارتدا سەر لە میسر بدات تا وەکو لەگەل کار بەدەستانی بەریتانی لە وولاتانی ڕۆژ هەلاتی ناوەڕاستدا بە پێ‌ی پێش نیارەکان گفتو گۆ بکات.

٢ ـ وەزیری ناوبراو بە خێرایی‌ی دەزگا ڕەسمیە ناو براوەکە‌ی دامەزراند، پێش نیارێکی بەئەنجومەنی وەزیران پێش کەش کرد دەر بارەی پێویستی پێك هێنانی کۆنگرەیێك بۆ لێ کۆڵینەوەو لێکدانەوە لەسەر باری ئابووری‌و گیروگرفتەکانی ڕۆژ هەلاتی ناوەڕاست.

وەزیری ناوبراو شاریی قاهیرە‌ی بۆ ئەم مەبەستە هەلبژارد. بەم جۆرە بە خێرایی جێگاو شوێن ڕێك خرا بۆ ئەو کۆبـونەوەیـە و بۆ نـوێنەرە بـەرزەکانی بـەریتانی‌و فـەرمانبـەرانی گشتی سوپـایی بەریتـانی لە فەلەستـین‌و وولاتی میسۆپۆتامیاو ئێران‌و نیمچە دوورگـەی عەرەب‌و حـاکمانی سـۆمال‌و عـەدەن‌و فەرمانبەرانی ترکە ئاگاداری کارو باری ناوچەکەن.

٣ ـ پرۆگرامێکی کاتی لە هەمان کاتدا لە لایەن دەزگای ڕۆژ هەلاتی ناوەڕاسی ناو براودا پێش کەش کرا بۆ هەموو ئەم لایانەوەو برووسکە لێ دران. هەر وەها بیرو ڕای ئەنجومەنی وەزارەت لەم ڕووەوە لە وەزیری ناو براودا گەیێنرا پێش ئەوەی بۆ قاهیرە بەرێ بکەوێت، پاش ئەوەی ئەم بیرو ڕایانە لە گەل کار بەدەستانی شارەزا کە لە لەندەن بوون شی کرانەوە (پاش بەندی ٢).

٤ ـ له رۆژی یێکەمی مارتدا وەزیری ناوبراو لەندەنی بەرەو میسر بە جێ هێشت. ئەم کار بەدەستانەی خوارەوەی لەگەل:

ـ ماریشالی فرۆکە سێر هیوز ترینچارد، سەرۆك ئەرکانی هێزی هەوایی لەگەل فەرمانبەرانی لیژنەی رۆژ هەلاتی ناوەراستدا.

ـ مێجور ـ جنرال سێر رادکلیف، بەرێوەبەری کاری هێزی چەکدار.

ـ مستەر کرۆسلاند، لە دەزگای دارایی وەزارەتی شەر.

ـ سێر ج. بارستاو، ئەمینداری دارایی و پارە کە گەیشت بۆ قاهیرە. لە رێگا، لە مارسیلیاوە بۆ ئەسکەندەریە وەزیر (چەرچل) پرۆگرامێکی بۆ کۆنگرەکە دانا. (پاش بەند ٥).

ـ لیفتنانت ـ جنرال سێر ولتەر کونگریف فەرمانبەری بەرزی سوپای میسرو فەلەستین بوو بە سەرۆکی لیژنەی سوپایی و دارایی لە کۆنگرەکەدا. لە سایەی ئەم کۆنگرە کە زۆر باش بەرێوە چوو.

٥ ـ لیستەی بەشدار بوەکانی کۆنگرە بە پێی کۆمەلی نوێنەرەکانی هەر ناوچەیێکدا لە پاش بەندی ٤ دایە.

یێکەم کۆبوونەوە لە ١٢ مارتدا بەسترا لەوێدا وەزیری ناوبراو مەبەسی خۆی لە بەستنی ئەم کۆنگرەیە روون کردەوە وە پرۆگرامی پێرەوی کۆنگرەی شی کردەوە، دوا بە دوا، کۆنگرەکە لە سەر چەند لیژنەیەك دابەش بوو، بە پێی ئەو مەبەستانەی کە لێیان ئەکۆلرێتەوە. بە گشتی ئەم مەبەستانە دوو جۆرن: بەشی رامیاری، بەشی سوپا. مستەر پاددوك کە لە دایەرەی مەندوبی سامی فەلەستین وەرگیرابوو، بوو بە ئەمینداری گشتی کۆنگرەکە، بە تایبەتی لیژنە رامیاریەکان. هەر وەها لیفتنانت جنرال ولتەر ستایلەر بوو بە ئەمینداری لیژنە سوپاییەکان لە ژێر فەرمانی وەزیردا.

ئەم دوو فەرمانبەرانە بەم ئەرکە گەورەیە هەلسان. بە تایبەتی مستەر پاددوك کە لە سایەی ئەم ناوەرۆکی کوششی لیژنەکان لە چل تا پەنجا کۆبونەوە بە روونی و رێك و پێکی تۆمار کراون، لە نێو رۆژانی ١٢ تا ٢٣ مارت دا.

٦ ـ لە شەوی ٢٣ مارت وەزیری ناوبراو قاهیرەی بە جێ هێشت و چووە قودس، کە لە دواییدا کۆبونەوەی زۆرتر بەسترا بۆ لێ کۆلینەوە لەسەر فەلەستین و وولاتی ئەردون. لە هەمان کاتدا ژمارەیێکی زۆر لە نوێنەران سەریان لە وەزیرو ئەندامانی کۆنگرەدا وە لە گەلی ناوچەدا بە گەشت گەران. لەم رۆژەدا مستەر بارستاو لە لەندەنەوەهاتە قاهیرە وسەرپەرشتی گەلێك لیژنەی دارایی سەر بە میسۆپۆتامیای کرد.

کۆمەڵی نوێنەرانی میسۆپۆتامیاو عەدەن و سۆماڵ قاهیرەیان لە رۆژی ٢٥ مارتدا بەجێ هێشت، بەڵام راوێژکاری دارایی ی مەندوبی سامی میسۆپۆتامیا لە قاهیرە مایەوەتا ٢٧ مارت بۆ ئەوەی لە سەر گیروگرفتی دارایی ئەم وڵاتە لەگەڵ سێر بارستاو گفتوگۆ تەواو بکات. دوا بەدوا بارستاو قاهیرەی بەجێ هێشت و چووە قودس.

٧ - پوختەییکی ئەو بریارانەی کە لە سەری رێك کەوتون لە بەشی تایبەتی ئەم راپورتە دیار دەبێت. کە ناوەڕۆکی تەواوی کۆبونەوەکانی لێژنەکان وەکو پاش بەند لەتەك ئەم راپورتە دایە.

## ٢ - میسۆپۆتۆمیا

١ - پرۆگرامی ئەم وڵاتە (بڕوانە پاش بەندی ژمارە ٥) لە لایەن دوو کۆمیتەوە باسی لێوە کرا: لێژنەی رامیاری بە سەرۆکایەتی وەزیری ناوبراو (پاش بەندی ٦)؛ لێژنەی سوپاو دارایی بە سەر پەرشتی سێر وڵتەر کۆنگریف (بڕوانە پاش بەندی)... گرفتی هێزی سوپاو هێزی ئاسمانی باسیان لێوە کرا.
٢ - کۆنگرە بریاری دا کە سەر ئەوەدا کە باری رامیاری بە جۆریکە پێویستە حاکمێك لە نەوەی شەریفی (مەکە) بۆ وڵاتی میسوپوتامیا هەڵبژێردرێت. باشترین کەسیش لەمان (میر فەیسەل) ٥.
کۆنگرە لە سەر ئەم باوەرە دابوو کە حکومەتی بەریتاتی ناتوانێت میر فەیسەل هەڵبژێرێت بەڵکو ئەبێت لە لایەن خەڵقی وڵاتەکە خۆیان هەڵ بژێردرێت... بەڵام حکومەتی بەریتانیا کۆشش بۆ هەڵبژاردنی دەکات (پاش بەندی ژمارە ٩).
٣ - بە ئاواتی ئەوەی کە ئەم پرۆگرامە بە پوختی دیتە کایەوە، کۆنگرە بریاری دا کە هێزی چەکدار لەم وڵاتەدا تا رادەی تەنیا ٢٣ تیپ کەم بکرێتەوە، ئەمەش بە زووترین کات.. بە پێی لێکدانەوەی تایبەتی ئەم کەم کردنەوەیە لە فەلەستین و میسۆپۆتامیا تارادەی ەرە ملیون لە ساڵی ١٩٢٢ - ١٩٢٣ پاشکەوتی دەبێت، هەروەها پاشکەوتی تریش لە دوایەتی.
٤ - کۆنگرە لە سەر ئەم باوەرە دایە کەوا هەرجۆرە کۆششێك بۆ زۆر لێ کردن لە ناوچە کوردیەکاندا. دەبێتە هۆی بەرهەڵستی و تێك هەڵچوون. (پاش بەند ١٠) [لە خوارەوە بەکار دەهێنرێت].

بۆیە کۆنگرە پێش نیاری ئەوە بوو کە کاروباری ناوچە کوردیەکان راستەخۆ لە لایەن مەندوبی سامی‌یەوە بەرێوە ببرێت، تا وەکو ئەو کاتەی کە ئەنجومەنی شورای کورد بیرو ڕای یەك بوون لە گەڵ عیراق دا دەر دەبرێت. یێکەك لە سوودی ئەم بۆچوونە رامیاریە ئەوەیە حکومەتی بەریتانیا دەتوانێت هێزێکی سوپایی لەکوردەکان دامەزرێنێت بەسەر پەرشتی ئەفسەرانی ئینگلیز. لە دوواییدا ئەم هێزە لە جێگای بەریتانیەکان باشتر دەتوانێت سنورەکان بپارێزێ (پاش بەند ١١).. بۆیە بریار درا کە هێزی لیفی بە تیپی کوردو ئاسووری هێزتر بکرێت.. بەو ئاواتەی کە هێزی ئیمپراتۆری بەریتانی لە دەورو بەری سنووردا کەم بکرێتەوە. پیلانێك رێك خرا بۆ ئەوەی میسوبوتامیا لە ژێر باڵی هێزی هەوایی بەریتانیا بپارێزرێت (پاش بەند ١٢)...

ئەمەش هەمیشە بۆ ئەوەی ماوە بدرێتە هێزی ئاسمانی‌و سوپایی ی و فرۆکەی بازرگانی لە رێگا بەهیندبگات (بەشی ە، برگە ٣).

٧ - ئەم پێش نیارانەی خوارەوە پێشکەش کرا بۆ ئەوەی زوو بە زوو پەنا بەرەکانی جۆر جۆر بە شێوەیێك دابمەزرێن یا نە گوازرێنەوە. چونکە ماوەیێك بوو ئەمان لە سەر ئەرکی دارایی ئیمپراتوری بەریتانیادا بەرێوە دەچوون.

أ - ئەرمەنەکان - ژمارەی یانزە هەزار بەرانی ئەرمەن لە ناوچەی بەسرەدا دەژین.. ئەمان بە بێ دەرامەتی لە ساڵی ١٩٢١ - ١٩٢٢ مابوو نەوە.. بویەکونگرە بریاری‌دا ئەمان بەگەشتی بۆ لەنگەرێك لە سەر دەریای رەشدا بگوازرێنەوە..

ب - رووسەکان...

ج - ئاسوریەکان - مەندوبی سامی بەریتانی لە میسۆپۆتامیادا بە ئەمانەی راگەیاندووە کەوا هیچ جۆرە دەرامەتێك بۆ خەرجی ئەمان لە ساڵی ١٩٢١ - ١٩٢٢ تەرخان نەکراوە. واتا لە یەکی نیسان‌دا (١٩٢١) خێوەتەکانی پەنابەرەکان دەپێچرینەوەو لول دەدرێن...

٨ - گیرو گرفتی دارایی جۆر جۆر لە لایەن کۆمیتەکانی لە ژێر سەرپەرشتی وەزیری ناوبراودا لێیان کوڵرایەوەو لەگەڵ سێر بارستاو باسی چەند پێش نیارێك‌کرا (پاش بەند ١٥).

راسپاردەکانی دووایی سیر بارستاو لە لایەن وەزیرەوە پەسەند کران.

٩ - رێگای ئاسن باس کرا (پاش بەند ١٦).

## ٣ ـ فەلەستین

١ ـ کۆمیتەی فەلەستین بە سەرۆکایەتی سێر هێربرت سامۆیل لە١٦ی مارت دا گەیشتە قاهیرە. لە رۆژی ٢٣ مانگ بەرەو قودس بەرێ کەوت لە تەك وەزیری ناو براودا. ئاشکرا ترین سیاسەت ئەوە بوو کە پەیوەندیی لە گەڵ ئەردوونی رۆژهەلاتدا هەبوو. (پاش بەند (١٧).

شەریف فەیسەل: ئەم پێویستە بۆ مەکە بچێت. لەوێوە بڕووسکە بۆ هاوڕێکانی لە مێسۆپۆتامیادا رەوانە کات. لەم پەیامانەدا روونی بکاتەوە کەوا لە بەر ئەوەی لە لایەن هاوڕێکانی هان دراوە کە روبکاتە مێسۆپۆتامیا، لە هەمان کاتدا لەبەر ئەوەی کە حکومەتی بەریتانیا بەمی راگەیاندوە کە ئەم حکومەتە هیچ جۆرە تەگەرەی لە پێش دانانێت، هاتوو هاوولاتیانی میسوپۆتامیا ئەمیان (واتا شەریف فەیسەل) یان بوێت. پاش ئەوەی لەگەڵ باوك و براکانی راوێژکاری دەکات بریاری ئەوە دەدرێت کە ئەم خۆی خۆی پێشان بدات...و دان بە یاسای ئنتیدابی کە لە لایەن عوسبەت (ئەنجومەنی گەلانەوە) دامەزراوە بنێت. پاش ئەوەی کە دەگاتە وولاتی ناو براو، شەریف فەیسەل ئەبێت حکومەتی نەقیب تازە بکاتەوە، یانە حکومەتێکی نوێ دابمەزرێنێت.

**پاش بەندی دە**
**کوردستان**
**کۆری چوارەمی لێژنەی رامیاری**
**١٥ی مارتی ١٩٢١**

ئامادەبووەکان:

- مستەر وینستون چەرچل (سەرۆك).
- سێر پرسی کوکس
- خاتو ج. بیل
- کۆلونیل ت. أي. لورنس
- مێجور هـ . یو. یونگ
- مێجور نوئیل (ئەندامی راوێژکار)
- مێجور پاددوك (ئەمیندار)

ئەم کۆمیتەیە دەستی بە لێکۆڵینەوەو لێکدانەوەی مەسەلەی کوردستانی

کرد. ئەم مەسەلەیە لە سەر ڕۆشنایی باری تازەو گۆڕانی پەیمانی سیفردا چاوی لێ خشێنرا ولێی کۆڵدرایەوە لە سەر ئەوە بریار درا کە پێویستە کوردەکانی باشوور بە شێوەییکی تایبەت بەڕێوە بچن. سێر پرس کوکس روونی کردەوە کەوا ئەم لە پێشوشدا بە ئەنجومەنی وەزارەتی عیراقی ڕاگەیاندووە کە بە پێی پەیمانی ناوبراو دا لە ماوەی ساڵێك ئەم خۆی کارو باری ناوچەکانی کورد دەگێرێت.

لە دووایی ئەم ماوەیەدا مەسەلەکە دیسان لە سەر ڕۆشناییی باری نۆیدا لێك دەدرێتەوە. کۆکس نامەی رەخنەی لە لایەن ئەنجومەنی وەزارەتەوە دژی ئەم سیاسەتە پێ گەیشتووە. ناوچەکانی کورد لە لایەن فەرمان بەر (متصروف) بەڕێووە دەچوون بە پێی ڕاویژکاری ئەفسەرە سیاسیەکانی ئینگلیز و بە فەرمانبەرایەتی موچەخۆرانی کوردەوە کاروباریان هەڵئەسوورێنرا. یەکێك لە متەسەریفەکان فەتاح پاشا بوو. سێر پرس کۆکس لە سەر ئەو باوەڕە دا بوو کە ئەم ناوچانە بەشێکن لە عیراق، بەتایبەتی لە رووی ئابوریەوە. ئەم لە گەڵ خاتو مس بێل لەو باوەرە دان کە بەشێك لەم کوردانە ئامادەن لە هەڵبژاردنی گشتیدا بەشداری بکەن، بۆپێك هێنانی پەرلەمانی عیراق. بەلام ئەم گومانی خۆی دەربری دەر بارەی هەلسویستی دانیشتوانی سولەیمانی لەم ڕووەوە، بەلام ئەم بە ئاواتی ئەوە بوو کە ئەمانیش ماوەیان هەبێت بۆکۆمەکی کردن لەم بارەیەوە.

مێجور یۆنگ ووتی کەواتە تا وەکو کاتی هەڵبژاردنەکە ماوەیێك پێویستە تاوەکو ئەمان [کورد] لە سەر هەستو بریارێكدا لەم رووەوە رێك بکەون. لەبەر ئەمە ئەم [یۆنگ] ووتی کەواتە پێویست بە چاوەڕوانی هەڵبژارون ناکاتو هەر لە ئێستاوە فەرمانرەوایی بە کوردان بدرێت کە ڕاستەو خۆ لە ژێر دەسەلاتی مەندوبی سامیدا بەم جۆرە ناوچەکە سەربەخۆبەڕێووە بچێت.

لە وەلام دانەوەی پرسیارێك لە لایەن سەرۆك (چەرچل) مێجۆر نوئێل ووتی خۆی لە سەر ئەم باوەڕە دایە کە کوردەکان سەربەخۆ بەڕێووە بچن، ئەگەرچی دوور نیە بە پێچەوانەی ئەم باوەڕە بریار بدرێت؛ لە هەمان کاتدا نوئیل ووتی پێویست بە دوو موتەسەریف ناکات لەم ناوچە کوردیانەدا، بەڵکو تەنیا یەك فەرمانبەر دابمەزرێت بۆ دوو ناوچەکە؛ ئەم بڕوای وابوو کە بڕیار بۆ ماوەی شەش مانگێك دوا بخرێت، ئەوسا کوردەکان خۆیان لە سەر بەشدار بوون لە گەڵ عیراقدا بریار دەدەن. مێجۆر یۆنگ نیشانیدا کە دوور نیە ئەم کاتەی ئێستا باشتر بێت بۆ ئەوەی هەڵبژاردنێك لە ناوچە کوردیەکان پێك بێت بۆ ئەوەی

ئەنجومەنێکی تایبەتی بۆ ناوچەی خۆیان هەڵبژێرن. ئەم هەمیشە لەم باوەڕە دابوو کە پێویستت بە هێزی بێگانە ناکات بەڵکو هێزێك لە ناوچەی کورد خۆیاندا دەتوانی یاساو هێمنی راگرێت، و بپارێزێت.

سەرۆکی لێژنە هەمیشە لە گەڵ پێشنیاری مێجۆر یۆنگ دابووو رای خۆی دەربڕی کەوا دەکرێت یارمەتی دارایی سەرۆکێکی کورد بدرێت لە گەل فەرمانبەری تردا وە پەیوەندی بازرگانی رێك بخرێت بە شێوەییك کەوا تورکەکان ماوەیان نەبێت لەم وولاتەدا دژی پەرژەوەندیەکانی بەریتانیا بوەستن. ئەم ووتی هاتوو کوردەکان خۆ بەخۆیی بەڕێوە نەچن نا هەمواری بەر پا دەبێت. میرێکی شەریفی (لە نەوەی شەریف جوسین)، ئەگەر چی لە رواڵەتدا خۆ بە دیمکراتی نیشان بدات بەلام بە پێی تواناو هێز دوور نیە هەستو ئاواتی کوردەکان باش گوێ بخاتو بەرهەڵستی داخوازیەکانی گەلە کەمایەتیەکی وەکو گەلی کورد بکات. کە چی بۆ سیاسەتی بەریتانیا باشترە حکومەتێکی پێش برکە (BUFFER)ی کورد لە نێو عیراق و ترکیادا دامەزرێنرێت.

سێر پرسی کۆکس ووتی دەسکەوتی دارایی ناوچەکانی کورد لەمە کەمترە کە خەرجی ئیدارەی ناوچەکەی پێ برڕێت. وە مێجۆر یۆنگ ووتی کەواتە باشترە ئەم ناوچانە سەر بەخۆ بەڕێوە. بچن. بەلام کۆکس ووتی لە گەڵ سەر بەخۆبەڕێوە بردنی ناوچەکە ماوەش بدرێت بەو رووداوانەی کە بەرەو تێکەڵ بوون لە دووایيدا لە گەڵ عیراقدا ئەڕۆن.

لە سەر پرسیارێك لە سەرۆکەوە (چەرچل) مێجور نۆئیل لە وەڵامدا ووتی بەمەزەندە باشترین تخوب لە نیواندا ئەوەیە کە لە خوارووی گردولگاندا تێپەر دەبێت. هەر وەها ئەمیش پرسی لە سەر ئەوەی دەربارەی ئامیدی شتێك روون بووتەوە یانا لە رۆشنایی باری نوێی پەیمانی سیفردا.

سەرۆکی لێژنە روونی کردەوە کە جۆرە لەیێك چوونیك لەنیو پێوەندی خوارووی ئەفریقاو رودیسیاو پەیوەندی ئەم دوو ولاتەدا هەیە. ئەم ئەم باوەڕەی خۆی دەربڕی کەوا پێویستە سیاسەتی بەریتانیا ئاوات و ئامانجی گەلی کورد پشت گوێ نەخات، بەڵکو دەبێ لە بەرچاو بن. هەر وەها ئەم ووتی هەر دوو وولات پێویستە بە دوو شێوەی جیاواز بەڕێوە برۆن، بەلام بەرە بەرە لەیێك نزیك تر ببنەوە. سەرۆك وەکو مێجۆر یۆنگ لەسەر ئەو باوەڕە دابوو کە لە تواناندا هەیە هێزێکی کورد بۆ سنور پێك بێت لە ژێر فەرمانی ئەفسەرانی ئینگلیز.

جنرال ئايرونسايدو مجور نوئيل لەم مەسـەلەيە بكۆڵنەوە پێش ئـەوەی سەرۆك (وەزيری ناوبراو) كۆنگرەكە بە جێ بهێڵێت.

تێبينيەكانی وەزيری ناوبراو بۆ لێكدانەوەی تێكرايی دوو لێژنەی سياسی و سوپايی ئەم باش نيوەڕۆيە (١٥ مارت ١٩٢١). لە جێگايێكی تـردا لە هەمـان وەسيقەو سەرچاوەدا ئەم ناو نيشانە هەيە:

## ٣ ـ كوردستان

لێژنە لە سەريەتی كە بابەتی پێويست دەربارەی كوردستان ئامادە بكات لە پێناوی وە پێش خستنی گوزەران و سودی هاو ولاتيانی كورد. ئـەگەر چی بڕياری دووايی لەولايەن كۆميتەی سياسی دەر نەبرا، لێـژنەكـە ئەم پێـلانەی خوارەوەی پەسەند كرد:

كوردستانی بە ئينتداب بەستراو ئەبێت لە لايەن مەندووبی سـامی يەوە يەك سەر بەڕێوە بچێت واش باشترە بەيارمـەتی ئەبخـومەنێكی نـاو خۆيی لە سەرۆكانی كورد ئەم ئيدارەيە بەڕێوە بچێت.

بۆ ئەم بەرێوە بردنە يارمەتی داراييپان پێ بدرێت لە گەڵ يارمـەتی تر، هەميشە بە ئاواتی ئەوەوە كە تخوبەكان بپارێزرێن لە بێگانە بە ئاواتی ئەوەوە لە گـەل كردنـەوەی دەرگای بـازرگـانيـەتی و پێـك هينـانی هێـزێـك لە سـودی ئيمپراتوريەتدا. لە هەمان كاتدا هێزێكی ليڤی كورد لە چەند تيپێك دابمبەزرێت لە ژێر فەرماندەی ئەفسەری ئينگليزو ئەفسەری تردا. وە تا وەكو (١) ئەكتوبەر ئامادە بكرێن.

هەر وەها بە پێی توانا هێزێكی ليڤی سواريش لە تەك ئەم هێزە كوردەدا پێك بهێزێت.

سەر ئەنجام بەگشتی... هێزێكی كورد دە بێ پێـك بێت تا وەكـو هێزی هێمنايەتی ئێمە (واتە هێزی بەريتـانيا) بتـوانێت لە ماوەی شـەش مانگێكـدا ناوچەكانی كورد بەجێ بهێڵێت و بكشێتەوە.. پێويستە مستەر كرۆسلاند ئـەو

داراییەی کە لەم ئاڵو گۆڕەدا وە ذەست دەکەوێ پیشان بدات و بی ژمێریت بۆ ساڵی ۱۹۲۱ ـ ۱۹۲۲. لە هەمان کاتدا کەم کردنەوەێ خەرجی تریش لە پاش رۆژی (۱) ئەکتوبەر ی ۱۹۲۱ یانە (۱) کانونی دووەمی ۱۹۲۲ وەوە. پێویستە کۆمەکی تەواو هەبێت لە نێو هێزی ئاسمانی و هێزی لیفی دا.

بۆ زیاتر قوڵ بوونەوە لە بریارەکانی ئەم کۆنگریە هەمیشە بڕوانە وەسیقەی ژمارە (س.أو.) (۷۳۰) (۱۳) (۰۵۲۲٥) (٤،۹).

●

وەکو ڕۆژ ئەو مەهە لەو دوورە دەرکەوت
لە مێوە ئەشکو ئاهی ئێمە سەرکەوت

کە ئەو لێوو ددانەم دی ی بە جارێ
لە بەرچاوم هەموو لەعل و گوهەر کەوت

وەنەوزێکم شەوێ دا، گەییە سەرم و،
وتی: هەستە، هەتاوت وا لەسەر کەوت

لە کێ یارەب خەبەر پرسی ی بکەم من
کە هەرکەس بۆ خەبەر چوو، بێ خەبەر کەوت

«مەحوی»

# عبد الرحيم رەحميێ

# هەكارى و

# چەند هوزانەك

عبدالكريم فندي دوسكي

عبد الرحيم رەحميێ هەكارى يەك ژ نڤيسەرو هوزانڤانێد گوڤارا «ژين» ێ بويە د دەمێ دەرگەتنا ويدا. ئەز دشێم بێژم هەمى ژمارێد ڤێ كوڤارێ هاتينە خەملاندن ب هوزان و نڤيسينێد وى. براستى ئەگەر هزرا خوە تێدا بكەين بيهنا ئەڤينا مللەتى ژى دفرێت.

ع ـ رەحيمى هەكارى مروڤەكێ نيشتمان پەروەر بريە، چنكو مشە تاڤێ وى دگەل ئەندام و دەستەكێد كومەلێد كوردى لوى دەمى تێت. هەر وسا نڤيسەرەكێ ب راهاڤێژو قەلەم خورت بويە هەر وەكو ژ نڤيسينێد وى ئاشكەرا دبيت. هوزانڤانێ هێژا «**جەگەرخوين**» چەند گرێكێد ژينا وى ڤەدكەت و دبێت عبد الرحيم هەكارى شاعرەكێ كوردە بەرى چەند سالا ل ئەستاميولێ دونيا رون لێ تارى بويە و ديوانەكا ب كورمانجى هەى و ل ستامولێ هاتيە چاپكرن[١]. هەر وسا ديوانا جزيرى وى يا چاپكرى. ع. رەحمى هەكارى ژ نەڤيێد هوزانڤانێ كورد «**پەرتەو پاشاێ هەكارى**» يە و بنەمالا ميرێد هەكاريا يە[٢].

مێژونڤيسێ هێژا د. كمال مظهر دبێت: هەكارى ئێكە ژ بەراهيێد روژنامە نڤيسێد كورد لسەر دەمێ خوەد هەمى ژمارێد «**ژين**» ێ دا شعرێد پڕ هەستێ

نەتەوەی بەلاڤکرینەو هەتا پلەیەکێ هەست ب نویکارێ ل بەرهەمێد وی تێتە کرن.[٣] ئەڤ هونو هوزانا «ژ بو **شریف پاشاي**» را پێشکێش کری.[٤]

**دیسا ژ شەجاعەتا تە ئەی خان**
**دەریەك ڤەپو ژ بومە کوردان**
**ئیدێ بەسە ئەڤ جەڤاو زیللەت**
**بێ عیلمو فەزل بمینە مللەت**
**ئەڤ عەسرە بلندیێ دخوازت**
**هەتا وەکو ژین چ یە، بناست**
**فەخرێ دکن ئەم بتە، تو کوردی**
**ئەلهەق کو تو مێری، هەم تو مەردیپشتا تەیە جوملە کورد،کورمانج**
**لە ورا کو د وێ ڕیێ دا فیدانە.**

☆ ☆ ☆

**هوزانڤانو نڤیسەر ع. رەحیمی هەکاری ژی ل سەر شولا ئێکەتیێو هەڤگرتنێ مشە نڤیسینو هوزان ڤەهاندینە وەك:**

**«دەستێ تەنێ دەنگ ژێ نایێت»**[٥]
**ئەمی مللەتێ ساحب نیفاق**
**لازم ژ بو تە ئیتفاق**
**تأسیس نەکین ئەم یەك ویفاق**
**مەحویەتە بیل ـ ئیتفاق**
**عەقلێ خوە بەر هەڤ کن هەمی**

☆ ☆ ☆

**وەخت، زەمان پڕ نازکە**
**بێ ئیتفاقێ تەهلوکە**
**خەلقان هەمی دگەل مە ڕکە**
**مەحویەتا مە بێشکە**
**عەقلێ خوە بەر هەڤ کن هەمی**

☆ ☆ ☆

**شەخسیەتێ باڤێنە دەر**
**یەك شەخسی شول نایێتە سەر**
**یەك بن نەمینیت بێ ئەسەر**
**شولا ئومێدا مە ل سەر**
شەخسیەتێ باڤێنە دەر
یەك شەخسی شول نایێتە سەر
یەك بن نەمینیت بێ ئەسەر
شولا ئومێدا مە ل سەر
عەقلێ خوە بەر هەڤ کن هەمی

☆ ☆ ☆

دەست دەنە یەك شبی برا
هلکن ژ بو خوە یەك چرا
رییا کو تاری یە ژ مەرا
روناهی لازم ڤێ سرا
عەقلێ خوە بەر هەڤ کن هەمی

ع. هەکاری هوزانەك ب ناڤێ «**نالینا سێویەکی**»[٦] ڤەهاندیەو بەلاڤکریەو تێدا ژ دەڤێ سێویەکی کورد هەژاری‌و ستەمکاریا خوە دیار دکەت‌و دبێت:

**ئەز مامە سێو ی، بێ داو بابم**
**خانێی من سوتن، ئەز مالخرابم**
**بابێ من کوشتن، بێدین کوفاران**
**موحتاجم ئیرو دەستێ نەیاران**
**گورگێد دو پێ هاتن، کەتنە کەریان**
**موهاجرم ئەز، و ێ کەتمە دەریان**
**نانەك دخوازم ژ بویێ ژینێ**
**رەحمێ ب من ناکن ژ خەیرێ کینێ.**

عبد الرحیم رەحیمی دەربارەی کومەلا پێشکەتنا پیرەکێن کورد ڤەهاندیە تێدا بەحسێ ژنا کورد دکەت‌و خەباتا وێ د گوهورین‌و سرربلندیا کومەلا

کوردەوارىێدا چەندە. هوزانا «**ژ بو جڤاتا دایکان**»[٧] کریە دیاری ژ وان راو دبێت:

**پرسی ژ عەسرێ دەوران: فەن‌و تەرەقیا تە**
**دەولەت سرری چ یە؟ گوت: دەولەت سەرێ ژنانە**
**لەورا قەد ناحەون ئەو، شەڤ‌و روژ ئەوان خەباتە**
**جا زاریەك مەزن کن، ژینا وەلات ب وانە**
**ئینسان ب ئەسلێ فترەت نە قەنج، نە خرابە**
**قەنجی‌و خرابیا مە ب راکرنا دیانە**
**گوتن فەکرنە دایکان جڤاتەکێ بلندی**
**یارەب تو پێکڤە بینە، تەوفیقەکێ دە وانە**
**«رەحمی» نەدیت کو لایق تەقدیم بکەت هدیة**
**هەدیە گەر قەبول بت، وی دایە جسم‌و جانە**

**عبدالرحیم رەحمی هێرشە کا توندو دژوار دبەتە سەر نەزانینێ‌و** دیار دکەت کو پاشکەتنا مللەتا سەمەدی (سەبەب) نەزانینێ یە لەورا هوزانەك ڤەهاندیە لژێر ناڤێ «**نەزانین**» تێدا وەها دبێت:

**ئەی جەهل‌و نەزانین، تویی دوژمن، تویی خاین**
**زولما تەیە هێلان هەمی بێ سنعەت‌و بێ دین**
**قەهرا تەیە وێرانە کری ئاها، وەتەنێ من**
**کینا تەیە بێلانە کری جیسم‌و تەنێ من**
**سەروەت تە ژ مەستاندیە، بێ مال‌و دراڤن**
**ئەم ماینە بەلنگازو فەقیر، خانە بەلاڤن.**

بەلێ هێش بیهنا وی ب شیرەت‌و داخوازیا نابێت. گازی دکەت‌و بانگی هلدێریت‌و هوزانەك بناڤێ «**بانگ**»[٩] ڤەهاندیەو دبێت:

**هیشار بوم ئەز، دنیا هەمی کەڕ**
**ب دەنگێ مەلایی، «الله ئەکبەر»**
**«الله ئەکبەر» دەنگێ مناری**

«رابن» دبێژیت، هەر وەك هەوارێ
«رابن» دبێژیت، وەقتێ سبێ یە
ساحب خەباتان، شەیتان لە پێ یە
مەخلوب نەبن هون ژ دەستێ لەعینێ
بونا خوەدێ یەرابن بچینێ
پاقژ بکن خوە ژ کێمێ‌و قرێژێ
حازر ببن هەم بونا نوێژێ
حازر ببن‌و عەفوا قوسوران
کو خالقێ وە، وە دخوازتە دیوان
وەخت تەنگە، لەزکن بگەهنە مزگەوت
ل پێ مەلایی، هێژ روژ نەدەرکەوت
ئەمرێ خودێ خوە ئەم پێکڤە بینن
جا خەلق نە بێژیت «بێ حسن‌و دینن.»

میرێ هەکاریا ژ تەخا خوندکارو دەرەبەگ خوە ڤەتقەتینیدو هێرشەکا دژوار دگەل تەخا رێنجبەرو بندەست دبەتە سەر کوجك‌و تەلارێد وان. هزوو بیرێد خوە بێد وان ڤەکرێدەت دەمێ ڤێ ئێکی ب هوزان دەردکەت لبن ناڤێ **«قەوی ب خارنا زەعیفان د ژین»**[١٠]:

سبێ وەکی چومە خەبات
ڤیژکەك مە دیت، چولێ دهات
کرمەك دناڤ دمکی ڤەشارت
لەزبو، ب هێلینێ نێ کیهاند
دنکەك ب هێلینێ وەهات
شاهیانە بو کەفتە وەلات
زارێ ئەوان تێك قژقژی
کرمك گو کر وی قژی
تەقسیم زاریان کرو ڤەژی
خوارن ئەوان، بون تێر تژی
چوچك ب وێ «نێچیر» دژی
کوشتن نەبا، نێچیر نەد هات

ژینا ڤیژك بمرنا وی یه
کرمك نەبت، ڤیژ برچی یه
برچی، حەیات روژا سی یه
ژ غیر سیان مومکن نیه
ژینا ئەوان ب نێچیري یه
لەورا کو کرمك کوشت، هلات
کیشکا قەوی، نێچیرڤان
کیشکا زەعیفه بێ ئەمان
کوشتن ژ بو بێ قودرەتان
خەلق کریه خالق، قەنج بزان
گەر ژین دخوازی ڤی زەمان
قوەت تەرا ژین و حەیات

ع. رەحمی هێش دەردێ دلێ خوه دیار نەکریەو کینا وی نـه فەمـریه ب هوزانا «عەشقا وەلات» دەر دکەت و ئاشکەرا دبیت کو نیشتمان پەروەرەکێ بێ بەقله دوی جاخی دا. ئاخینك ژ بنێ پێدوی تێن بو رەش کونێد کوچەرا لزوزانێد فەراشین و تویزەرکا، ژبو گوڤەندید ئەسمەرو بسك ب تێلا دەمێ لپەرێ کونا تێن بەستن لبەر کەڤێد بەفرێ دناف تەفری و هەلزێ دا حەیرانوکا دهاڤێنه بەر ئێك. جەرگ و مێلاکێد هەکاری د سوژن بو ژینا کوردەوارێ و دبیت:

## عەشقا وەلات[11]

بوهار هات، شین بون گیا
جل بەر کرن، خەملین چیا
گەشتان بکن سەر کانیا
ژخیزێ دجیت شبهي زییا
براق، پاك، صافیا
عەشقا وەلات عەشقا وەلات
تە جەرگ، مێلاکێ مە پات

☆ ☆ ☆

جارەك دی من دیبا خوەزی

کونێد ڕەش کەرییێد پەزی
تو ماست لسەر ئاڤێد تەزی
زەرییێد وەکی سیرمە کەزی
ل پێرێ ل پەی بزنان دبەزي
عەشقا وەلات عەشقا وەلات
تە جەرگ، مێلاکێ مە پات

☆ ☆ ☆

بوچی ژ تە ئەم بون جودا
مە تەرك كرن لەزەت. سەفا
شاهان کوچە دانە گەدا
هاتن لبن خانیێ مەدا
تەرکا تە کر بونە خودا
عەشقا وەلات عەشقا وەلات
تە جەرگ، مێلاکێ مە پات

☆ ☆ ☆

کانێ وەلاتێ سەرحەدان
سوتن ئەوان ئاتەش گەدان
لەورا کو گور بونە شڤان
دەنگێ بلولان، نالیان
دەنگێ هەواران، گازیان
عەشقا وەلات عەشقا وەلات
تە جەرگ، مێلاکێ مە پات

☆ ☆ ☆

دەنگەك تونە شولەك عەجیب
ئەم مانە سەرگەردان، غەریب
دور بون ژ وەلاتێ دل قریب
جارەك دی دێ بیتە نەصیب
جونا ل وێ ڕەبێ موجیب

عەشقا وەلات عەشقا وەلات
تە جەرگ، میلاکێ مە پات

☆☆☆

دبێژن وەلات بو دژمنە
ئەز ساخ ببم قەد مومکنە !
خیرەت، حەمیەت زامنە
عەشقا وی مهڤانێ منە
قوربان ژوی ڕا مەرگێ منە
عەشقا وەلات عەشقا وەلات
تە جەرگ، میلاکێ مە پات

## ژێدەر


١ - جەگەرخوین - فەرهەنکا کوردي ژمارە ئێك لاپەرە (١٥٧)
٢ - جەگەرخوین - فەرهەنکا کوردي ژمارە دو لاپەرە (١٣٥)
٣ - د. کمال مظهر أحمد - تێگەیشتنی راستی لاپەرە (٤٨، ٤٩، ٩٥، ١٥٦).
٤ - ژین ژمارە (٢١) لاپەرە (١٥ - ١٦)
٥ - ژین ژمارە (٥) لاپەرە (١٤)
٦ - ژین ژمارە (١١) لاپەرە (١١ - ١٢)
٧ - ژین ژمارە (٢٢) لاپەرە (١٦)
٨ - ژین ژمارە (١٧) لاپەرە (١٧)
٩ - ژین ژمارە (١) لاپەرە (١٢)
١٠ - ژین ژمارە (٢) لاپەرە (١٣)
١١ - ژین ژمارە (٣) لاپەرە (١٤)


## تێبینی:

هێژا (محمد أمین بوزأرسلان) ئەڤ کوڤارە یاتویژاندیو بوینەپێنج جلد. جلدێ ئێکی پێنج ژمارێد کوڤارێ دگەل پێشەکیەکێ ژ (٨٧) لاپەرا پێك تێت یا ژمن را دیاری کری. من ژی سود ژ ڤی جلدی کر بو ڤێ کوتارێ. هیڤیدارم جلدێد دی ژی بدەست من ڕا بکەهن.

**هەیڤ و عاشق**
**رهین ژینێ**

# هەمیشە بەهار

د. ئیحسان فوئاد

برادەرو هاودەمی حەوت ساڵەی خوێندنی دوور وڵا تیم دکتۆر عیزەت[1] موستەفا ڕەسووڵ لەم چەند ڕۆژەدا بەگەرمیەوە داوای لێکردم،کـە دەربارەی مامۆستای جوانەمەرگم ئۆستاد[2] بەشیر موشیر «هەمیشە بەهار»ێ[3] بنووسم. پاشان لەمەیش زیاتر هەنگاوی نا، وتی:

- حەز دەکەیت منیش چێم پێ دەکرێ لەم مەیـدانەدا یـارمەتی دەدەم.

ئەمە ڕاستی پشتگیری یەکی برایانە بووکە لە هەستێکی گەرمی بەسۆزەوە هەڵدەقوڵا. بەڵام تاڕادەیەك منی پەستو دڵگیر کرد، چـونکە نـە بیروبـاوەڕی مامۆستام (ئوستادی نەمر)[4] هێندە تەنكو درشتە کە منی تیادا ڕابمێنم، نە منیش خوانەخواستە هێندە کەمتەرخەمو بەرەڵڵام کە یادی ئەو فەرامۆش بکەم، چونکە لە هەموو بابەتێکا قەڵەمم سست بنوێنێ، لەم مەیدانەدا «قەلەمم[5] بەقوەتە»وتا بڵێی گورج و گۆڵو دەستەویەخەیە.

× × ×

ڕاستی ئەمە دوو ـ سێ ساڵە لە کۆڕە ئەدەبی یەکانی وەرزی ڕۆشنبیریدا لە دهـۆك‌و سلێمانی‌و هـەولێرو کـەرکوك‌و بـەغداد بـرادەرانی دوورو نزیـ کێشەکانی ئەم فەلسەفەیە[6] دەدوێن، پرسیاری گەرمیان ئاراستەی من دەکەن. منیش وا بەشێ لە زنجیرەی ئەو هەموو پرسیارانە[7] لێرەدا وەرامدەدەمەوە لە سنووری تێکەیشتنی خۆمدا وەك سکوولەرێکی[8] هاوچەرخ‌و ڕێبازگری خەتی ئەو فەلسەفەیەی بەلای ئێمەوە لە جەرگەی نەتەوە هەڵقوڵاوە کاڵایەکی باڵایە بۆ چارەسەرکردنی زام‌و برینەکانی.

پرسیاری یەکەم:

**ئایا دەشێ پێناسینێ بۆ ڕێبازکەو باری سەرنجی ئوستاد دابڕێژین کە تاڕادەیەك تینوێتی بەشیریستە لاوەکان بشکێنێ ؟**

وەرام:

بەلای ئێمەوە بەشیرستە لاوەکان هەریەکەیان بەپێی کۆشش و زرنگیی خۆی شتێ لە فەلسەفەی ئوستاد ڕاییبووە. تاقیکردنەوەی ڕۆژانە، ناکۆکییەکانی ژیان لە چینایەتیو کۆمەلایەتی ژان و ئەشکەنجەو ڕارایی لەنێوان دووڕێیانەکانداو سێ‌پێی هێندێك و بەرەڵڵاییو خزانی بەرەو دیهلیزێ بت‌پەرستی، هەنگاو بەرەو هەورازو گلۆربوونەوە بۆ نشێو بە ئارەزووی پواز... ئەمانە هەمووی لە هەوێنی خاوێنی سەرنجی هاوچەرخی بەشیریستەکان و وەکوو پیرۆزە شین دەچنەوەو جاروباریش لە تەریقییا دەبریسکێنەوە. ئەوەی یاغنیش[9] نەبێ خۆی لیێ حالێ دەبێ.

بەلام دیسانەوە ئەتوانین بلێین کە فەلسەفەی بەشیریزم هەر پێویستی بە نیمچە پێناسینی هەیە با بە قەلەمی درشتیش بێ.

**بەشیریزم چییە ؟**

بەشیریزم جۆرە لێدوانێکی گشت لایەنییە لە شۆڕەسوارییە کارەساتاوێکانی نەتەوە، کە لە نائومێدیەوە مرۆڤ دەبات بەرەو جیهانێکی خەمڕەوێن، بەوەی گریان دەکات بە زەردەخەنە، زەردەحەنەش بە پێکەنین.. وەك ئالایەك خەونە مەزنەکانی نەتەوە ڕادەژەنێ و دەیخاتەوە شنەشن، تا لەئەنجامدا دەگاتە گەشترین[10] لووتکەی ڕێڕەوی نەسرەوتن، بەیارمەتی یەزدان و، کوێرایی چاوی دوژمن...

پرسیاری دووەم:

**بنەڕەتە هەرە پتەوەکانی ئەم ئایدیۆلۆژییە چییە ؟**

**وەلام:**

پەنابردنە بەری ئەم تێڕوانینە بەرەو هێندێ ‹گێژلووکەی بەتین و ڕووبەڕووبوونی هێندێ کۆسپی ناکەهان و خوارو خێچ لەوانەیە ناکۆکییەکی بەڕوالەت دیاری[12] بۆ بەڕپا کردبێ. بۆیە ئەندامێکی کۆمەلی «حەوتەوانەی مژدەبەر»[13] لە هەولێکی بزورگو چالاکیدا دەلێت: «ماموستا بەشیر موشیر ئەو زاتە پیرۆزەیە کە بەدرێژاییی تەمەنی درێژی هەرگیز درۆی نەکردووە، هیچ وەختێکیش ڕاستی نەوتووە»[14]

بەلای ئێمەوە ئەم بۆچوونە دروستە، میتافیزیك[١٥] نی یە، وەکو بەڕواڵەت دیارە، لەودیو واتاکانێوە ئەگەر بە قووڵی سەرنجی بدەی، جەمسەرەکانی تا بڵێی کۆك و پتەوەو هیچ ناکۆکی یەك لەم ڕستە خەست داڕێژراوەدا نی یە !

بۆ ڕوونکردنەوە دەڵێم:

لە فەلسەفەی ژیاندا بە واتا فراوانەکەی لەووەختەوە ئادەمیزاد لە ژیانی تاکێوە ملی خزان بەرەو ژیانی کۆمەلایەتی، درۆو ڕاستی وەك خوشك و برا هاتنە کایەوە.[١٦] لە کتێبە پیرۆزەکاندا درۆو دەسیسەو هەڵخەتاندن خراوەتە بەرگێکی ناونراوەوە کە پێی دەوترێ «شەیتان»و «ئەهریمەن». جگە لەوەی وەك ڕاستی یەکی بەڵگەنەویست[١٧] درۆ هێندێ جار بە کۆچانی ڕاستیوە خۆی هەڵدەسپێرێ. هەر بۆیشە لە فەرهەنگی نوێی ڕامیاریی بەشیریستەکاندا درۆ بەرامبەر بە تاکتیك دەوەستێ و ڕاستیش بەرامبەر بە ستراتیج، واتە: لەپێناوی ڕاستی چەسپاندندا درۆکردن ڕەوایە. ئەمە بەشەرعی پێغەمبەرانیش ڕێی پێ دراوەو لەوە دنیا سزای نی یە. بەمجۆرە درۆیانە دەوترێ درۆی خێرخواە یان درۆی پیاوانە، بەلام بەپێچەوانەوە ئەگەر لەپێناوی درۆدا ڕاستی بووترێ، مامۆستا وتەنی، عیندەل ئیجاب بە دینی پێغمبەر[١٨] لەپاشانا ڕیسەکەی دەبێتەوە بەخوری چونکە پەتی درۆ قرچۆکەو لەپاشاندا هەر دەپچڕێ، یان وەکو کورد وتەنی: «هەزار ساڵ بکەی درۆ هەڵبەستی، ئاخری هەر دەهێنی نوشوستی».[١٩]

بۆنموونە بڵێین تۆ ـ خوانەخواستە ـ بۆ نیازێ دە پانزە ساڵ لەمەوبەر درۆیەکی زلت کرد، لەوانەیە عالەمێ پێت هەڵبخەلەتێ و ئافەرینت بکات و سەمات بۆ بکات، بەلام لەپاش ماوەییێك بڵێین دوو ساڵ، چوار ساڵ، پێنج ساڵ ئەو درۆیە هەر ئاشکرا دەبێت. ئەو وەختە لە گرمەو کێشەو ڕووزەردی زیاتر هیچت بۆ نامێنێتەوە. کەواتە بۆچوونەکەی برادەری ناوبراو بە یەکێ لە ئەندامانی «حەوتەوانەی مژدەبەر» یان «مژدەبەخش»، هەرچەند بە ڕواڵەت ناکۆکە، بەلام بە گەوهەر[٢٠] وانی یە.

پرسیاری سێهەم:

**بوچی زۆرجار بەشیرستە مژدەبەرەکان داستانی ڕووداوەکانی ئوستاد دەخەنە قالبێکی گاڵتەوگەپ و نوکتەوە ؟ ئایا ئەمە لە جیددی یەتی فەلسەفەکە کەمناکاتەوە ؟**

## وەرام:

بەلای ئێمەوە دیسان مەسەلەکە نەختێ تێڕوانینی قووڵتری دەوێ. ڕاستی ئەم گیانە کۆمیدی‌یە، ئەم ڕووکردنەی پێشەوای ڕۆحیمان لە دونیای قەلەندەری‌و پێکەنین، لە واقیعێکی گەلێ تاڵ وپڕژانی نەتەوەکەیەوە هەڵدەقوڵێ. ئەمە خۆبەختکردنێکی جوانمەردانەیە، کە سۆزی خۆشەویستی‌یەکی پاکی تیایا دەدرەو شێتەوە.

کەس لە سەرحەددی بیابانی مەحەببەت نەگەیشت
وەکو من سالیکی ئەم ڕاهە هەموو حەیرانن
ڕێی حەریمی حەرەمی عیشقی نی‌یە سپڵەیی دز
پاسەوانی سەری ئەم کۆیە جەوانمەردن

کەواتە ئەم گیانە ڕۆحسووکی‌یەی ئوستاد جێی شانازی‌یە:

شەهادەی فەخرە فەقرم، بۆ شەرەف بۆتە عەلاماتم[21] ئەمە شوکرانەی دەوێ برادەران ! بەس نی‌یە بەشێکی زۆری بەسەرهات‌و قسە نەستەقەکانی ئوستاد دەمانخاتە جیهانێکی باڵەفڕکێی ڕۆحسووکی‌و خەمڕەوێنی‌وە لە چەرخێکدا کە زوربەمانی کردووە بە مەیموون‌و... ناو جۆگاکە ! ئەلێم بەس نی‌یە یادگارەکانی ئوستاد دەمانخاتە پێکەنین‌و نەختێ هەوای باڵی خۆمانی پێ دەدەین، لەکاتێکدا بەسەرهات‌و کارەساتی هێندێ پاڵەوانی بەدبەختی‌کە نەك هەر تنۆکێ شادمانیمان پێنابەخشێ، بەڵکو زۆرجار وا زام‌و برین‌و ژانەکانمان دەکولێنەوە کە ئەگەر لە شایی‌و ڕەشبەلەکی ڕۆژێکی سەرەتای مانگی نەورۆزیشدا بین، بیرمان‌کەوێتەوە، میزاجی کوردەواریمان وا پێی تێکدەچێ دەمانخاتەوە گریان‌و شین‌و قوڕپێوان.

دەبێ ئەوەشمان لەبیرنەچێ کە ئەم لایەنەی فەلسەفەی ئوستاد نووکی ڕمی گەشبینی‌یەکە Optimism[22] ئاراستەی جیهانی پف‌هەڵدراوی بت‌و بتەوانەکانەو هیپوکراتیی تەشی ڕێسەکانی ئەم چەرخە دەگرێتەوەو هەر بە هەمان ڕادەش ڕیسوایان دەکاتن.

## پەراوێزەکان .

١ ـ «عیزەت» بەکارهێنراوە چونکە ئوستاد هەر بەم ناوە ناوی دکتۆر عیزەدینی بردووە. ئێمەش لەبەر ئەمانەتی عیلمی هەر بەوجۆرە هێشتمانەوە.
٢ ـ بەلای منەوە ئوستاد وەختێ جێی هێشتین، کە زۆر پێویستمان بە مانی هەبوو. لێرەدا تەمەنمان نەکردووە بە پێوانە، بۆیە لەلای بەشێریستەکان مامۆستا هەر بە جوانەمەرگی کۆچی دوایی کردووە لە ئێوارەیەکی غەمگینی ڕۆژی ١٩٦٣/٧/٣٠ لە پایتەخت.
٣ ـ «هەمیشە بەهار» مەبەست لە هەموو یادکردن و لێکۆڵینەوەیەکە لە بیروباوەڕی مامۆستا کە هەرگیز پیری بەخۆیەوە نابینێ، فەلسەفەی هەمووکات و زەمانێکی نەتەوەیە ئایا لە گەرمیان بێ یا لە کوێستان.
٤ ـ ئوستاد: نازناوێکە لەلایەن پیرەمێردەوە بەخشراوە بە مامۆستا بەشیر موشیر. ئەم زانیاری‌یەمان لە مۆزەخانەی لەندەنەوە پێگەیشتووە. سوپاسی د. عیزەت دەکەین.
٥ ـ بۆ تێگەیشتنی «قەلەمی بەقووەت» تەماشای گۆڤاری نووسەری کورد، ژمارە (٥)، ساڵی ١٩٨١، ل ١٤٤، بکە.
٦ ـ فەلسەفە: لەلای هێندێ زاناو پسپۆڕ بیروباوەڕەکانی ئوستاد پەیوەندیی بە سۆشیۆلۆجی و لاهووتیشەوە هەیە، جگە لە فەلسەفە.
٧ ـ پرسیارەکان بیست‌ویەك پرسیارن. خوا یار بێ لە هەر ژمارەیەکدا چەند پرسیارێ وەرامدەدەینەوە.
٨ ـ Scholar مەبەست باحیثە.
٩ ـ «یاغنیش» نەزان، نەشارەزا، خەشیم، لە وشەزاراوە تایبەتی‌یەکانی ئوستادە.
١٠ ـ کەشترین: بەرزترین
١١ ـ بنەڕەت: ئەساس (Principles).
١٢ ـ حەوتەوانەی مژدەبەر: مەبەست لەو حەوت کەسانەن بۆ یەکەمجار لەدەوری مامۆستا گردبوونەوەو بیروباوەڕەکەیان بە جیهاندا بڵاوکردەوە. ئەم لە پەنجاکانی ئەم چەرخەدا (١٩٥٠ ـ ١٩٦٠) ڕوویداوە.
١٣ ـ مەبەست لە کامیل ژیرە کە شاعیرو نووسەرێکی کوردە، خاوەنی چەند بەرهەم لێکۆڵینەوەی ئەدەبی‌یە.

١٤ ـ كامیل ژیر، شانۆگەریی ئوستاد. دەستنووس.
١٥ ـ (Metaphyisic) وشەکە لاتینی‌یە بە واتای (وراء الطبیعة) دێ، پێچەوانەی ماتریالیستە واتە ماددی.
١٦ ـ مەبەست لەوەیە کە درۆ یەکەمجار لە ژیانی کۆمەڵایەتیدا دەستی پێکرد وەك دیاردەیەکی سوشیۆلۆجی.
١٧ ـ بەڵگە نەویست: واتە (بدیهیة).
١٨ ـ «عیندەل‌ئیجاب» و «بە دینی پێغەمبەر» لە فریزەلۆجیاکانی ئوستادن.
١٩ ـ ئەم پەندە بەمجۆرەش تۆمارکراوە «هەزار ساڵ بکەی بێگانە پەرستی، ئاخری هەر دەهێنی نوشوستی». لە پەندی پێشینانا زۆرجار جیاوازی‌یە هەیە، بە هەردوو جۆرەکەش دەوترێ و بیستراوە.
٢٠ ـ «گەوهەر» لە فەلسەفەدا بەرامبەر بە (Fssencr)، (Substance) دێت بە ئینگلیزی.
٢١ ـ هۆنراوەی شاعیرێکی بەناوبانگی کوردە.
٢٢ ـ گەش‌بینی: بەرامبەر بە (تفاعول) ی عەرەبی بەکارهاتووە. ئەم زاراوەیە یەکەمجار لەلایەن یەکێك لە حەوتەی مژدەبەرەوە کە دوکتۆر عزەت مستەفا رەسووڵە بەکارهاتووە.
٢٣ ـ (Hipocyite) واتە: دووڕوو. لێرەدا زاراوە لاتینی‌کە بەکارهاتووە لەبەر سروشتی باسەکە.

●

دلبەرێ ئیرۆ سەحەر ئاڤهتە جەرگی من دو دوخ
یەگ لسینە، یەك لدلدا لۆ ژمن تێن ئاخ و ئۆخ
خون ژدل جوجو روان تێ وەك عەقیقی ئەرغەوان بێ
لێ ژدەست سەلوا جوان بێ، ئەو شەپالا شەنگ و شۆخ

مەلای جەزیری..

# شاری بەدرە لە گەرووی مێژوودا

لە بیرەوەری ئێمە ماناندا کە ڕیشەی بۆ کەمتر لە نیو سەدەیەك ئەچێتەوە، شاری بەدرە لە گەرووی دواکەوتنو بێئاوەدانیو شارستانیدا پەنگی خواردبووە لە خانەی بێنازیو کەمترخەمیو نەبووان دابوو وبە ناوچەیەکی سەرسنووری لاکەوتەی دوور لە دیاردەی شارستانی بێئاوی شیرینو بێ دەزگای ڕووناکی دائەنرا.

غفور میرزا کریم

بەناو سەر بە شاری کووت بوو بەلام لە ڕاستیدا پەیوەندیی دانیشتووەکانی تا بڵێیت بەم شارەوە بێهێزو کزو لاواز بوو. هەفتەی جارێ ئەگەر پاسە شڕێکی ئەو زەمانە بە ئیشوکاری میری یا بە ئیشی هەمە جۆرەی دانیشتوانەوە لە کووتەوە بەناو تۆزو خۆڵی ئەو دەشتە کاکی بەکاکییەدا بە دوو سێ سەعات ئەوسا بە هەزار زەحمەت ئەگەیشتە بەدرە. ئەمە جگە لەوەی کە هیچ دیاردەیەکی شارستانیو ئاوەدانی یا بازرگانی ئەوتۆ لە کایەدا نەبوو سەرنجی خەڵکی بۆ پەیوەندی بەستن یا بۆ سەردان لەم شارە ڕاکێشێ بە پێچەوانەوە خەڵکی کە باسی ڕێگاو بانی ناخۆشو ئاوە سوێرەکەی شار وەگوزەرانی ناهەمواری دانیشتوانیان ئەبیست ترسیان لێ ئەنیشتن وەهەرگیز بیریان لەوە نەئەکردەوە کە ڕۆژێ لە ڕۆژان سەرێ لەم شارە مێژوویيە بدەن. ئیتر هەر ئەم بارە ناهەمواره کارێکی وای کردبوو کە دەزگای میری کۆمەلانی خەڵکی دژ بە دەوڵەتو فەرمانیەری دڵسوزی پێ ئەترسان جا ئەگەر کاربەدەستانی میری قینیان لە خوڕەوشتی فەرمانبەرێکی بچوك بێ ئەرخە یا نیشمان پەروەرێکی ناحەز بە دەوڵەت هەڵبسایە چنگ لەسەر شان لە شاری بەدرەی گۆشەگیری سەر سنووری چۆڵو هۆڵیان تونگ ئەکرد تا سزای میرخاسیو دڵسۆزی خۆیان بکێشن !!.

بەداخەوە چونکە پشکێنەران‌و زانایان کۆشش‌و تەقەلای بە پێزو چڕو پڕیان بۆ دەرخستن‌و ڕوون کردنەوەو ساغ کردنەوەی شوێنەوارە مێژووییەکانی ئەم شارە دێرینە نەداوە بۆیە زۆر ڕاستی‌و زانین بووە بە ژێر گڵەوە ولە گەرووی نەهێنی مێژوو دا ماوەتەوە چاوەنواڕی کۆشش دوا ڕۆژو چالاکی زاناو ڕۆشنبیرانی عیراقی بەگشتی‌و کورد بە تایبەتی ئەکا.تا ئەم شارە مێژوویییە جێگای تایبەتی‌و سروشتی لە ڕیزی شارەکانی تردا بگرێ‌و بکاتەوە.

نوخشەجاری کارو کۆشش پشکێنەران‌و زانایان بە هەڵکەندن‌و پشکنینی گردی (عقر) کە دوو کیلۆمتر. لە شاری بەدرەوە دوورە دەست پێ ئەکا کە. وەکو لە ئەنجامی ئیش‌و کاردا بۆیان دەرکە وتووە کە ئەگەر ئەم مەڵبەندە لە شارەکانی عیراقەوەدوور نەبوایەو کێشەی بێ ئاوی وەناهەمواری ڕێگاو بانی ناخۆشی نەچێشتایە ئەم ناوچەیە لەهەموو ناوچەیەکی تر بۆ هەڵکەندنو بشکنینی وەدەرخستنی مێژوو لەبار ترو باشتر بوو. چونکە جوتیارو باخەوانی ئەم ناوچەیە هەمیشە بەدەم ئیشوکارەوە یا بە هۆی لافاوی باران‌و گێژەلوکەی بەتینەوە زۆرجار شوێنەواری بایەخداری مێژووییان لە زەوی دا ئەدۆزیەوە. ئیتر کاسەو کەوچکی زۆرو پارچە شکاوی گۆزەو دیزەی‌و بابەتی گڵکاری تر ئێسکو پروسکی مرۆڤی کۆن لە ژێرگڵی ئەم گردەدا بەزەقی بەرچاو ئەکەوێ کە بێگومان دەولەمەندی‌و گرنگی ئەم شوێنەوارە مێژووییە بۆ کۆمەڵانی خەڵکی دەرئەخاو ئەنوێنێ. بناغەی شاری بەدرە لەسەر گردی (عقر)ی مێژوویی دامەزراوە کە لەسەردەمی سومەری‌و ئەکدی دا یە ناوی (دیر)وە ناوبراوە. ووشەی (دیر) بە زمانی ئەکدی بە مانای قەڵا، یا شار یا جیگای سەختی بەشووراو قولە تەنراو دێ.

کەواتە ناوی بەدرە لە دوو وشەی لێکدراو داڕێژراوە. لە ووشەی (بیت)ی ئارامی ووشەی (دیر) پێك هاتووە کە وشەی (بیت)ی ئارامی بەسەر زمانەوە ئەسوێ‌و ئەبێتە (بە) وەکو لە بکسایەو بسمایە.. هتد ئەبینرێ ئەم شارانەی کە ئارامیەکان تیایا نیشتەجێ بوون یان سەریان لێداوە وەپیا ڕۆیشتون یا پەیوەندیان لە گەڵیا بووە. ووشەی بیت یان بە سەردا دابڕیوە. بۆیە بیت‌ودیر..لە ئەنجامی ڕۆژگاری دیرین دا بەسەر زمانەوە سواوە وەبووە بە بەدرە. شیاوی باسە لە معجم البلدان‌ی یاقوت حموی دا بەدرە یە ناوی (بادرایا)وە دێ، گردی (عەقر) کە شووینەواری شاری بەدرەی کۆنە گردێکی پان‌و بەرفراوانە درێژی قەدپاڵێکی نیو کیلۆ مەترەیە بەرزاییە کەشی ٢٠ مەترە ئەبێ هەر چوار دەوری

بەشواری بەرز تەنراوە کە شوێنەوارەکانی تا ئـەمڕۆش یـەزەقی ئەبیـزێ لە ناوەڕاستی گردەکەدا نزماییەك هەیە کە لە ڕۆژهەلاتی گردەکەوە درێژ ئەبێتەوە بۆ ڕۆژئاوا.. بەمەزنە بریتی یە لە شەقامیك کە لە کاتی خۆی دا ناو شاری بڕیوەو کردویەتی بە دوو بەشی ڕێکەوە. لە ڕۆژهەلاتی گردەکەوە شوێنەواری دەرگایەك ئەبینرێ کە بێگومان پاشمـاوەی دەرگایـەکی گەورەی شـارە. بەڕاستی بـاو بوران و دەستی سروشت گارێکی وا ناهەمواری بەم گردە کردووە کە گڵی بەسەر بەردەوە نەهێشتووە وێنەو ڕوخساری چەندساڵەی بەسەریـەکدا هـەڵشێلاوە بەرزو نزمی شیوو هەڵدێر زۆری تیا دامەزراتدووە لەسـەر قەد پـاڵی گردەکـە گوندێك هەیە کە یەناوی (عەقر) وە لە نزیکیەوە سەرای میری و خـانو بـەرەی نەرمانبەران قووت بۆتەوە بەلام شاری بـەدرەو باخ و بـاخاتی بـەهۆی دۆڵێکی فراوانەوە کە ئاووی گەلالی پیا ئەڕوا گۆزەو دیزەو بابەتی گڵ کاری تر بە زۆری لەناو ئەم گردەدا ئەبیزێ کە مێژووی زۆربەی بۆ دوو هەزار ساڵ پیش زایین بگرە هەندێکیان دوورتریش ئەگەڕێتەوە تازەترین گۆزەو دیزەی ئەگەڕێتەوە بۆ دەوری ساسانی ئەمە جگەلەوەی دانیشتوانی بەدرە زۆر جار لەم شوێنەوارە مێژوییەدا بابەتی بایەخداری کۆن ئەدۆزنەوە لەو بابەتە کۆنەدۆزراواتەی لە مۆزەخانەی بەغدا پاریزراون ئەمانەن:

- خشتێکی نوسراو دەربارەی پاشای کوریکالزو.
- هەندێ مۆری خڕ کە ئەگەریتەوە بۆ دەوری پێش مێژوو
- مۆری دەوری ساسانی.
- خشتی دەوری ئەخمینی.
- پارەی دەوری سلوقیەکان

ئەمەو جگە لەزۆر بابەتی بایەخداری تر کە دانیشتوانی بەدرە بە درێژایی ڕۆژر بەڕێکەوت دۆزیویانەتەوە یا چنگیان کەوتووە بەلام هیچ بایەخو گرنگیەکیان پێ ی نەداوە.. هەروا لەدەشتو دەرەوە فریبان داوە بێ ئـەوەی هیچ کـەڵك و سودێکی ئەوتۆی لێ وەرگرن.

**بێگومان ئەو شارانەی کە لەبەرەبەیانی مێژووەوە هاتونەتە سەر شانۆی ژیان لەم سەرزەمینەدا هەریەکەیان پێویستیـەکی تایبـەتمەنـد تانوپۆی چوار دیواری بۆ کێشاوەو بەرگو ڕەنگی دیاری کراوی بەبالادا بڕیوەو وەبە شیوەیەکی خوایەتی دێتە بێش چاو. هەندێکیان بە شارێکی**

**بازرگانی یا ئایینی یا ئیستراتیجی دێته کۆمه‌ڵگه‌وه‌ وه‌ناوبانگ ده‌رئه‌کاوه‌ یه‌ته ریزی شاره‌کانی تره‌وه‌ وه‌قاڵب و چوارچێوپی سروشتی خۆی وه‌رئه‌گرێ.**

شاری به‌دره له بنه‌ڕه‌ته‌وه پێوه‌یستیه‌کی تایبه‌تی ئیستراتیجی وبه‌رژه‌وه‌ندی هاو کویی دوو ده‌وڵه‌تی جیهانی گه‌وره‌ی ئه‌و سه‌رده‌مه خواستی مێژوویی ریشه تێك ئالاوی سوودو قازانجی ده‌وڵه‌تی عیلام‌و ده‌وڵه‌تی بابلی خشتی بناغه‌و به‌ردی بۆ کۆڵه‌که‌ی بنکه‌ی ئه‌م شاره دێرینه دامه‌زراند که له ئه‌نجام‌دا وه‌کو شارێکی هاوسنووری ئیستراتیجی گرنگ هاته کایه‌و سه‌رشانۆی وه‌یدانی ئاوه‌دانی‌و شارستانی‌و شوێن‌و جێگای تایبه‌ت‌مه‌ندو سروشتی خۆی وه‌رگرت.

له ناوجه‌رگه‌ی ئه‌و ده‌شت‌و ده‌ره پان‌و به‌رینه‌ی که‌ئه‌که‌وێته ڕۆژهه‌ڵاتی ڕووباری دیجله‌وه که درێژ ئه‌بێته‌وه به دامێنی چیای پشتکووه له‌لاپه‌ڕه‌کانی مێژووی کۆن دا له شاری «کازلو»ی سۆمه‌ری به‌ولاوه که ئێستاش شوێنه‌واری به‌دروستی دیاری نه‌کراوه «هه‌رچه‌نده بیروڕای زانایان وایه که که‌وتۆته ڕۆژهه‌ڵاتی ڕووباری دیجله‌وه» هیچ شارێکی ئه‌و تووی گرنگی شایانی باس دانه‌مه‌زراوه‌و نه‌هاتۆته سه‌ر شانۆی ئاوه‌دانی‌و ژیانه‌وه. به‌دره به دووه‌مین شار پاش شاری «کازلو» ئه‌ژمێرێ که مرۆڤ توانیویه‌تی به شان‌و بازووی به‌هێزی له‌م مه‌ڵبه‌نده‌دا له گوێ ڕووباری گه‌لالی به‌دره بناغه‌ی دابمه‌زرێنێ‌وه پشت ئاوی ئه‌م ڕووباره له ده‌ووبه‌ری شارا به‌باخ‌و باخات‌و داری میوه‌دار وه‌چاندنی کشتوکاڵ ئاوه‌دان بکاته‌وه وه‌له‌دواییدا گه‌وره‌یی‌و گرنگی به باڵای شاردا باداو وه‌به‌ره‌و پێشکه‌وتنی هه‌میشه‌یی ببیات.

شاری به‌دره له سه‌ره ڕێی وه‌چه‌قی دووریانی چیای پشتکوی سه‌ختی به‌رزدا هه‌ڵکه‌وتووه که ته‌نها له‌م ده‌ربه‌نده‌وه به‌س کاروان به‌ره‌و کرمتشاه‌و ئه‌سفه‌هان‌و شاره‌کانی تری ئیران‌دا ئه‌ڕۆیشت‌و ئه‌هات. بۆیه هه‌ڵکه‌وتنی شار له‌م ناوچه‌یه‌دا که هه‌تا چاو بڕ بکات به‌ده‌شت‌و ده‌ری پان‌و به‌رین ته‌نراوه وه‌ئاوی ڕووباری گه‌لال یش ده‌وری به‌خشنده‌ی تایبه‌تی بۆ ئاوه‌دان کردنه‌وه‌و پێکه‌وه‌نانی باخ‌و باخات وه‌پێگه‌یاندن‌و په‌روه‌رده‌کردنی داری میوه‌دارو گه‌شه‌ندن به‌کشتوکاڵ‌و بره‌و به مه‌ڕومالات ئه‌گیراو ئه‌نواند. ئیتر ئه‌م هه‌ل‌وه‌رجه گونجاوانه گرنگی ئیستراتیجه‌تی‌و مه‌زنی بری به باڵای شاردا. بۆیه

هەر لەبەرەبەیانی مێژووەوە تەقەلادان بۆ دەستگرتن بەسەر ئەم دەربەندی چیای پشتکو کە سنورێکی سەختی دژواری نێوان دەوڵەتی عیلامو دەوڵەتی بابل یە بە گرنگو گەورە دائەنرا. لە دوایی دا هە رئەم هۆیە سەرەکی یەش بوو کە ناوچەقی ئەم دوو ڕیانەدا بەدرە لە کاروان سەرایەکەوە چووە چوارچێوەی شارێکی مێژوویی گرنگەوە. شیاوی باسە دەشتی کاکی بەکاکی بابلو عیلام لە خاكو زەوی یەکی یەك جۆرلە بوارێکی مێژوویی دیاری کراودا پتیك هاتووەو کەوتوونەتە سەر شانۆی ئەم سەرزەمینە. هەر دوولایان بۆ کشتوکاڵو باخو باخات کردن پشت بەئاوی ڕووبار ئەبەستن لە عیلام یش دا ڕووباری کەرخو کارون یش وەکو دیجلەو فوراتی دەشتی بابل دەوریان لە ئاودێری و ئاوەدانی ناوچەکەدا بینیوەو نواندوە.

بەڵام لەگەڵ ئەمەشدا لە مێژووەوە پێویستیەکانی ڕۆژگار لە هەردوو دەشتو دەردا دوو نەتەو لەدوایی دا دوو دەزگای دەوڵەتی جیا بەجیای پێك هێناوەو پەیداکردووە خستویەتە سەر شانۆی ژیان. هەروەکو لە مێژوودا سنووری نێوان ئەم دوو دە شتە پان ویەرینە خۆی لە شێوەی سنورێکی سروشتی سەختدا ئەنواند کە بە ئەهوارو زە لکاوی ئاوی دیجلەو کەرخە ڕەنگی کێشرابووکە تا ئەمڕۆش ئەم شوێنەوارەش یەددی ئەکرێ هەرچەتدە خلیجی عەرەبی بەرەو خواریش چووە جا ئەم شوێنەوارانە ئەمڕۆ لە هۆری حەویزەی بەرفراوان وەئەهوارەکانی ئەم بەروو ئەوبەری ڕووباری دیجلەدا بەدیارئەکەوێ بەم چەشنە هەرکاتێ لەشکری دەوڵەتی بابل یا لەشکری دەوڵەتی عیلام کە بیان ویستایە پەلاماری یەکتری بدەن وەبچنە سەریەك بەناچاری ڕێگای سەختی چیای پشتکوی یات ئەگرت بەر لەبێش دا هەڵیان ئەکوتایە سەر بەدرە وەئەم شارەیان ئەکردە پایگای سەربازییان تا لەوێوە هێرش بەرنە سەر ئەوی تر بەم ڕەنگە شاری بەدرە لەم بوارە مێژوییەدا وەکو شارێکی هاوسنور دووچاری کێشەی ماڵ وێران و کاول کردن ئەبوو بۆیە ئەم شارە وەکو شارێکی هاو سنوری ئیستراتیجی ناوی دەرکردو ناسرا.

بەڵام لەگەڵ ئەم هەموو بارودۆخە ناهەموارەشدا شاری بەدرە هەربەرەو پێش کەوتن و گەورەیی و گرنگی ڕۆیشتووە. وەهەرچەندە کە لە شاری بابلیش دووربووە بەڵام پەیوەندی توندوتۆڵی لە ڕووی شارستانی و ئابینی یەوە زۆر بەهێز بووە تەنانەت لە گرنگو مەزنی دا گەیشتبووە ڕادەو پلەیەك ئەوپەرستگای خوایانەی کە لە یەدرەدا هەبوو بابلیەکان بەگشتی ئەیان پەرستگایەکی گەورە

بە ناوی (پەرستگای کوڵەکەی زەوی) تیا بوو کە پاشا. (کوریکالزو) سەرلەنوێ بناغەی دامەزراندبووە لەگەڵ پەرستگای تر کە بابلیەکان بۆ پەرستنی خواکان ئەهاتنە ئەم شارە.

جا لەبەرئەوەی هەڵکەندن و پشکنین بەدروستی لە شوێنەواری مێـژویی شاری بەدرەدا بەتەواوی ئەنجام تەدراوە بۆیە بەتەواوی سەرگوزشتەی مێژویی ئەم شارە نازانین ئیتر ئەو زانینە کەمەو گوپچـڕ گوپچڕانەی کـە لەم بارەیـە بیستومانەوە هاتونە بەردەستمان سەرچاوەکەی بریتی‌یە لەو زانینەی کـە لە خوێندتەوەی ئەو مێخە بیسماریانەی کە لە «سوس» یان شوێنەوارە مێژوییەکاندا لە عیراقدا لەسەر تاتەقوڕ یـان بەردی داتـاشراو نـوسراوە. شیـاوی باسـە هەرچەندە لە وولاتی عیلامدا شاری تر کە لەگرنگ و مەزنی دا هیچ کەمتر نیە لە سوس وەکو شاری (ئەوان) کە هەندێ لە پاشاکانی ماوەیەك پاشایەتیان لەسەر وولاتی سومەرو ئەکەد دا کـردووە یاوەکـو شاری (انشـان) کە هـەرچەنـدە شوێنەواریشی تا ئێستا دیاری‌نەکراوە بەلام ئەوەندە دەوری گرنگ بووە کە چەند سەدەیەك بارەگای پاشایانی تیا بووە یان و وەکو شاری مەکتو کە تاپیش‌هاتنی ئەخمینیەکانیش پایتەختی دەوڵەتی عیلام بووە لەگەڵ بـوونی ئەم شـارانەدا کەچی پشکێنەران و زانایان دەستی هەڵکەندن و پشکنینان هەر تەنها بۆ شاری سوس بردووە کە دوورنیە ئەگەر بکەوتنایە هەڵکەندن و پشکنینی ئەم شارانە زۆر سەرچاوەی مێژویی ترمان ئەهاتە بەردەست کە گرێی نەهێنی زۆرڕاستیمان بۆە کرایەوە. هەروەها لەسەرچاوەی بابلیەکانیشدا دەربارەی شـاری بەدرەو دەوری گرنگی ئەم و باس و خواستانەی خوارەوە دێ، کە بەپێی لیستەی کات و ڕۆژ لە خوارەوە ئەینوسین.

١ ـ سەرجۆنی ئاشوری بە لەشکرێکی گەورەوە هێرش‌ئەباتە سەر وولاتی عیلام کە لەسەرەتادا شاری «کزلو» لە دوایشدا شاری بەدرە ئەگرێ بەلام پاش کۆچ کردنی ئەم پاشایە ئەم وولاتانەی کە بەزۆر ژێردەستی کردبوون لەوانە شاری بەدرەیە کەبەرپاکردنی شۆڕشێ دژی داگیرکەر هەڵسان کە لەئەنجامدا کوڕی سـەرجۆن نـاچار ئـەبێ هێرشێکی گـەورە بکـاتـە سـەر بـەدرەو وەنـاوچـە شاخاوی‌یەکانی وەسەر لەتوێ بیانخاتەوە ژێردەستی خۆی پاش لەنـاوچوونی ئاشوری‌یەکان بەدرە ئەکەوێتە ژێر دەستەلاتی کوتیەکـان ئەم کـۆتیانـەی کە فەرمانرەواییان بۆ چەند سەدەیەك بەسەر عیراق و ئێراندا لەیەك کاتدا کردووە.

٢ ـ پاشای سـومەری «شـولکی» ساڵی ٢٢٠٠ پێش زایـین‌دا هێرش ئـەباتـە

سەرشاری بەدرە وئەیکا بەپابگایەکی سوپایی تا بتوانێ بەهـۆیەوە پـەلاماری وولاتی عیلام بدات وەسەریان پێ شۆڕ بکات.

٣ ـ ماوەیەك لە دەوری سۆمەرێکاندا شاری بەدرە توانی سەربەخۆیو ئازادی بۆ خۆی بەدیبێنێ. وەپاشای خۆماڵی فەرمـازەوایی بەسـەر ناوچـەکەدا بکـا کەیەکێ لەو پاشایانە پەیکەرێکی داتاشراوی لەبەرد بۆبەجێ هێشتوین کە تیایا نوسراوە ئەم پاشایە پەرستگایەکیو شورەو قـولەی بۆ شـار دروست کردووە وەیەکێ لە پاشاکانی کەناوی (انومتلبك) بو توانی دەستەڵاتی خۆی بگەیەنێتە شارەکانی عیلام.

٤ ـ کاشیەکانیش زۆر گرنگیان داوە بە شاری بەدرەو ئەم تاوچەیە ئەگێڕنەوە کەیەکێ لە پاشاکانی کە ناوی کوریکالزو ئەبێ سەرلەنوێ پەرستگای شاری تازە کردەوە وەوەکو ئەڵێن ئەو شوێنەوارەی کە کەوتۆتە خوارووی بەدرەوە کەپێیان ئەوت بکسایا. کاتی خۆی شاربووە یان قەڵای کاشیە کان بووە چونکە زانایان وابۆی ئەچن کە ووشەی بکسایا لەبنەرەتدا ناوی بیت کشی بـوە کە بـەسەر زمانەوە سوواوە بووە بەبکسایە.

٥ ـ یەکێ لە پاشاکانی عیلام لە ساڵی ١٢٤٢ ـ ١٢٢٢ پێش زاینیدا هێرشی بردە سەر بەدرە داریان بەسەر بەردەوەنەهێشت پاش ئـەم ڕووداوە بەسـەدەیەك پاشای بابلی شاری بەدرەی کرد بە پایگایەکی سەربازی بۆ هێرش بردنە سەر وولاتی عیلام.

٦ ـ ئاشوریەکانیش لە هێرش بردنیاندا بۆ سەر بـابلو عیـلام کەڵكو سـودی زۆریان لە شاری بەدرەی ئیستراتیجی وەرگرت وەلەم شەڕانەدا ناوچەی بەدرە دووچاری کاولکردنو ماڵوێرانیەکی زۆر بوو شیاوی بـاسە لەدەوری ئـاشور بانیپاڵدا شاری بەدرە کرابوو بە پایگایەکی سەربازی گـرنگ وەئـاشوریـەکان هەرلەم ڕێگەیەوە هێرشیان ئەبردە سەر وولاتی عیـلام کە لەدواییدا کـارێکی وایان کرد کە سوسی پایتەختی عیلامیەکانیان وێران کردو لەگەڵ ئەرزدا تەختی بکەن وەداریان بەسەر بەردەوە نەهێشت.

هەروەها لە سەرچاوەی کلدانیەکان هاتووە کە لە دەروبەری شاری بەدرە بەتایبەتی لە خوارووی شـارەوە ناوی زۆر شـاری کۆنی ئـارامی هاتـووە کە بەتاوبانگ ترینیان (بیت امبی) یەبە کـورتی شاری بـەدرە لە مێژووی کـۆندا

دەورێکی سەربازیو ئیستراتیجی گێراوە نواندووە ئاشوریو بابلیو عیلامی تەنانەت هەرچی دەوڵەتێك کە لەم ناوچەیەدا هاتوّتەکایەوە کەویستوویەتی بچێتە سەر دراوسێکانی بەمەبەستی داگیرکردن، ناوچەی بەدرەی ئیستای کردووە بە پایگای سەربازی خۆی بویە بەشێ لە مێژوودا هەرکاول کردن و وێرانیو دواکەوتن بووە هەر لەبەر ئەم هۆیە ئیستراتیجیەتە ئەم شارە وەلە دەوری میرنشینی بەبەشدا میرەکانی بەبە هەمیشە ویستویانە سنووری میرنشینەکەیان بگەیەنبنە ئەم ناوچەی کوردوستانە بۆیە لە ڕۆژانی دوو بەهاری وتاف پەرەسەندنو گەورەیبیان داو هەرەتی دەستە لاتداری بەرفراوانیان زرباتیەو بەدرەو جەسانیش ئەکەوێتە ژێر سێبەری فەرمانڕەوایی ئەم میرنشینەوە.

---

تێبینی:

---

زۆر سودم لە نوسینی بەناوی (بدره تأريخها واهميتها الأثرية) کە فؤاد سفر لە گۆڤاری سومەری الجزء الأول ساڵی ١٩٥١ نوسیویەتیو وەرگرتووە.

گەلاڵ.. بەچەمێك دەلێن باوبورانو بەفر بەدرێژایی ڕۆژگار دروستی کردووە واتە دەستکردی سروشتە دیارە گەلال ووشەیەکی کۆنی کوردییە بە بادینانی وەکو لە کتێبەکەی وەرگێرانی دبلوماسی.. کە سەریزصلاح سعد الله داهاتووە پێی دەلێن جەلال.

وەرگێڕانی ـ نجاة حمید احمد

## شیعری یەکەم

جۆرج دوهامیل ئەم شیعرەی لە ساڵانی ١٩١٤ ـ ١٩١٨ نووسیوەتەوە، لەم سەردەمەش فەرەنسا هەر وەك زۆر دەوڵەتی تر کەوتە ژێر هێرشی نازی یەکانەوە، لە شیعرەکەدا وەك دە بینین دوهامیل باسی نازی یەکان ناکات بەڵکوو هەر وەك شاعیرێك دەیەوێت سنووری سۆزو چاو نەترسیو بە وەفایی دایکمان نیشان بدات، گرنگی شیعرەکەش هەر لە ڕووانینە هەڵوێست دارەکەی دایکەوەیە بەرامبەر کوڕە بریندارەکەی؛ لە هەمان کاتیشدا دەیەوێ ئەم دایکە نموونەیی یە لە ئافرەتێکی لا دێیی یەوە بنوێنێت.

## بالادی فلۆرەنتای باخەوان

بیست ڕۆژی دوورو درێژ گیانی نەدایە دەستەوە
دایکیشی بە تەنیشتی یەوە.
فلۆرەنتای باخەوان بەرگری ی لە مردن دەکرد،
چونکە دایکی نەیدەویست سەر بنێتەوە.
هەر لەو ساوەی کە زانی ی کوڕە ی بریندارە،
لە دوورترین لای وولاتەوە، کەوتە ڕێ.
نیشتیمانی پڕ لە گرمەی دایە ژێر پێ
کە لە نێو قوڕدا سوپای گەورە هاژەی بوو.
ـ دەمو چاوی لە ژێر فۆتەی توند پێچراوا پەشۆکا بوو؛

نه لەکەس و نه لە هیچ شتێك ترس نەبوو.
سەبەتەیەك و دووازدە سێوو،
قاپێك کەرەی تازەی هەڵگرتبوو.
بە درێژایی گشت ڕۆژگار
بە پاڵ جێیەوە دانیشتبوو کە
فلۆرەنتا لە سەریا گیانی دەدا.
کاتێ گەیشتە ئەوێ، ئەوان ئاگریان دەکردەوە
تا ئەو ساتەی فلۆرەنتا بە بێ هۆش دەدوا
لەوێ یا نە دەجووڵایەوە.
کە دەستیشیان بە پێچینەوەی سنگی زامداری دەکرد
پێیان دەووت: «بڕۆ دەرێ!». تۆزێ دوور دەکەوتەوە
گەر پێووایە لەوێ دەمایەوە:
بەڵێ ئەو دەتوانێت برینی کوڕەکەی ببینێ.
ئەی لە چاوەڕوانی‌یا کە پێڵاوەکانی لە ئاو هەڵکێشراون
نابێ گوێی لە هاواری کوڕەکەی بێ؟
وەك سەگێ بە وەفا بە دیار جێگاکەوە بوو،
نە نانی پێ دەخوراو نەئاو.
فلۆرەنتاش ئەوا چیتر نەیدەزانی چۆن نان بخوا:
کەرەی نێو قاپەکەی زەرد هەڵگەڕابوو.
دەستی لاوازی کوڕەکەی خستبووە
نێو دەستی لە رزۆکی‌یەوە وەك ڕەگی دار.
بە چەسپی دەیڕووانی‌یە دەم و چاوی
سپی هەڵگەڕاوی کوڕەکەی، کە ئارەقەی لێ دەچۆڕا.
دەیڕوانی‌یە ملی پێچراوی‌یەوە
کە هەر هەناسەی دەدا، خوڕەیەکی لێوە دەهات.
هەموو ئەمانەی بە چاوێکی پڕ لە گڕەوە دەبینی،
بە چاوی کزوو ووشکی، وەك شەقاری سەر تاوێر.

کوڕە دەیوت: «ئەوا دیسان کۆکە هێزی بردم.»
ئەویش وەڵامی دەدایەوە: «ئەی نازانێ من لێرەم !».
دەپوت: «وابزانم تۆزێ تر کۆچ دەکەم.»
بەلام دایکە دەیوت: «نەخێر کوڕی خۆم من نامەوی !»
بیست ڕۆژی دوورو درێژ گیانی نەدایە دەستەوە،
دایکیشی بە تەنیشتی‌یەوە.
هەر وەك مەلەوان بازێکی چاك لە نێو دەریایا
کوڕە لاوازەکەی بە خۆیەوە بگرێ.
بەم بارە، بەیانیانێك، کە زۆر ماندوو بوو
دووای بیست شەو کە نەدەزانرا لە کوێ بردیە سەر،
تۆزێك سەری نایەوەو چاوەکانی خەو بردیانی‌یەوە؛
ئەو سا فلۆرەنتا دەست بە جێ، بە خامۆشی
گیانی دایە دەستەوە
نەوەك دایکی لە خەو هەڵسێنێ.

●

## شیعری دووەم

ئەم شیعرە هی شاعیرێکی یۆنانی‌یە. یۆنانی سەردەمی بەرگری کردن لە نازی‌یەکان‌و یۆنانی سەردەمی شەڕی ناوخۆ، شاعیری بەرز بەرزی پێ‌گەیاند. دەتوانین ئەم شاعیرانە بکەین بە دوو دەستەوە، دەستەیەکیان ئەو شاعیرانەن کە خاوەنی ناوو ناو بانگێکی گەورە بوون‌و شیعرەکانیان بە سەر لاپەڕەکانی گۆڤارو ڕۆژنامەی زۆرترین لای جیهانەوە بوون، شیعری ئەم شاعیرانە زۆر نەژیان‌و لە بیرکران. دەستەی دووەمیشیان ئەو شاعیرانەن کە شیعرەکانیان بوونە سروودی سەر زاری میللەت‌و خەڵکی دەیان کردن بە گۆرانی بێ ئەوەی ناوی نووسەرەکانیشیان بزانن. ئەم شیعرانە بۆ سەر هیچ زمانێك وەر نەگێڕدراون، بەڵکوو هەر لە نێو میللەتەکەیاندا گەیشتوونە بەو ترۆپکە سەرکەشەی کە هەموو شاعیرانی دنیا خەوی پێوە دەبینن.

پاپا داک

## دووا نامه

دایكو باب‌و براكانم سلاوتان لیّ بیّ.
تۆش دایەگیان با فرمیّسكت نەرِژیّ.
من له پنیاوی تیّكۆشانی گەلا بیّ دوودلّی سەر دەنیّمەوه
كاتیّ بە شادومانی زەنگی سەربەستی لیّ دەدریّ،
بلّیّن له نیّو «قووربانی‌یەكانی تردا» سۆتۆش
هاوبەشی زرینگەی ئەو زەنگەیە.
برا بەشەرەفەكانم ئیّوه دەبیّ تۆلّەی من بسەنن
تاكوو مردن هیّزم له شویّنی خۆیا نەرِووشیّنیّ
كه مردم هەرسیّكتان دەبیّ له شویّنی مندا بن له سەر پیّ
بۆ هەر ئازاریّكت كه من بوومه هۆیان
لیّم ببووره دایكی خۆم
بۆ ئەم ئازارانەش كه ئیّستا بەری شانت دەگریّ
دەبیّ دژی كۆیلەیی تەنها بەقین بگۆرِیّ
پیّش مردنم
دایكو باب‌و براكانم سلاوتان لیّ بیّ.

## سەرچاوه كان

(1) G. MAUGER — LANGUEET CIVILISATION FRANCAISE — PARIS — PAG — 148.

(2) PIERRE,BAM BOTTE, LA POESIE EST DANS L'HISTOLRE.

-روونكردنەوەك

خوێنەری بەرێز

ئەو نموونە شیعری یانەی لەم وتارەدا هاتوون هەر لایەنە هونەری یەکە وەرگیراوەو مەبەستی من لە هێنانیان کە چۆن کەلەپوور لەم شیعرانەدا بەکار هاتووە و هیچ پەیوەندی یەك بە بیرو هەڵوێستی سیاسی خاوەنەکانیانەوە نی یە.

د. نافع

# کەلەپوور
# لە شیعری کوردی
# هاوچەرخدا

«رسولی هەمزاتۆف» لە کتێبەکەی «داغستانەکەم» دا دەڵێت:ـ

«هوزانڤانەکان شیعر دەنووسنەوە بۆ ئەوەی قووڵترین گیرو گرفتی دەروون‌و چەرخ‌و گیان‌و رۆح‌و مێژووی خۆیان بگێرنەوە... هەروەها نیڤشکی بیرو هەستەکانی خۆیان بێتە بەرچاو و ئاشکراکەن...» تا دەڵێت: «شاعیرانی وڵاتەکانی دوورو نێزیك لە هەموو چەرخەکاندا لە گەڵ خۆیاندا ئاسمان‌و خاك‌و خۆڵی ئەسپانیاو ئاوازو رەنگەکانی ئیتالیاو نوێژو قوربانیەکانی هیندوستان‌و راستی‌و جوانی فرەنسایان بو گوندە خنجیلانەکەی من هێناوەو دێنن».[1]

---

دەقی ئەو وتارەی لە وەرزی روشەنبیری کولێجی پەروەردەی زانکۆی سەلاحەدین پێشکەش‌کرا

**د. شەوقی ضیف دەڵێت: «مانەوەی شیعرو نەمری‌یەکەی لە کۆنترین چەرخەکانی ژیانی مرۆڤەوە تا ئیمڕۆ شتێکی سروشتی‌یەو ئەم دیاردەیە تایبەتی نی‌یە تەنها بە شیعرێك یا میللەتەکەوە چ ڕۆژهەڵات بێ‌یاروژئاڤا... چونکە شیعر ئاخاوتن لە گەڵ شتێکی نەگۆڕاوی خەڵك دەکا... ئەو ژی غەریزەو فیترە نەمرەی مرۆڤایەتی‌یە کە هەرگیز ناگۆڕێت وپەرەناستێنێو نابێتەشتی تر بەڵکو هەر نەگۆڕاوە لە لای هەموو خەڵکی جیهان ئەوەی لە لای هەر مرۆڤێك و لە قووڵایی دەروونی‌دا هیواو ئومێدو غەرائیزو هەستەکانی هەموو وەکو یەکن... ئەگەر هەر کەسێك ئیلیازە بخوێنتەوە هەر وەك لە کۆنەوە دەیانخوێندەوە لە هەموو کات‌و چەرخێك‌دا نەوەك خوێندنەوەی وێنەگرتنی جەنگی یونان‌و تەروادەیە کە «هۆمیرۆس»ی یۆنانی هۆنیویەتی یەوە بەڵکو وەك مەسەلەیەکی هەمیشەی و نەمر کە تەمسیلی هەموو کێشەو جەنگ‌و ململ‌نیەکی تێدا دەخوێنتەوە نە تەنها لە نێوان دوو شاردا بەڵکو لە نێوان دوو میللەت و هەموو میللەتاندا... هەر یەهەمان هەڵچوون و کارتێکردنی‌و هەستدا شیعرەکانی «المتنبي» دەخوێنینەوە کە جەنگەکانی عارەب‌و رۆم وێنە دەگریت و دێنیێتە بەرچاو کە لە کاتی حوکمرانی «سیف الدولە»دا روویان‌داوە.[٢]**

ئاشکرایە لەم هەر دوو ئاخوتنانە کە شیعر چەندو بەهایەکانی دەگەنەچێ لوتکەیەك وەك پێویستی‌یەکی رۆحی‌و هەمیشەیی مرۆڤە لە هەموو چاخ‌و کات‌و زەمانەکدا.

ئەوی شیاوی باسە کە شاعیری ئیمڕۆمان بیروو هەست وریبازی تایبەتی خۆی هەیەو لە سەری دەڕوات‌و یەکەك لەم ڕێبازانە سوود وەرگرتنە لە کەلەپورر بە هەموو جورەکانی‌یەوە.. دیسان ئێمە شاعیری ئیمڕۆمان بە شاعیری هاوچەرخ دەناسین و بە یەکەك لەوانەی بە شداریان لە شۆڕشی مەزنی نوێ‌بوونی شیعریان کردووە دەزانین بەلاّم لە پێش هەموو شتێك بزانین واتاو مانای پەیڤی هاوچەرخ‌و شیعری هاوچەرخ‌و هاوچەرخی لە شیعردا چێ دەگەیێنێ پاشان هەول دەدەین بزانین پەیوەندی ئەم شیعرە هاوچەرخی‌بە بە کەلەپورەوە چی‌یە..؟

بە پرسیارێك دەست پێ‌دەکەین‌و دەڵێن: ئایا هاوچەرخی ئەوەی دەگەیێنێ کە شاعیر باسی چاخی خۆی بکات...؟

خۆ هەر وایە... هەر هوزانڤانەك باسی دەمو چاخو كاتی خۆی دەكات.. چونكە نابێ هوزانڤانەك لە وەختێكدا بژیتو دەربڕینو تەعبیر لە چاخێكی تر بكات... ئەگەر هەبیت ژی كەمە.. بەلام تەعبیرو دەربڕین لە ئایندە مافێكی راستی شاعیرە.

«د. زەكی نەجیب محمود» وەها ئاشكرا دەكا كە واتای هاوچەرخی لە شیعردا ئەوەیە كە مەسەلەكە بناغەی نوێ بوونەوەی شیعر بێ وا هەروەها دەلێت.. «**هەموو شاعیرانی ئیمڕۆمان هاوچەرخن چونكە زادەی ئەم چەرخەن**».[٣]

هیندەك جار هەر وەك گوتم شاعیر هەیە زادەی ئەم چەرخەیەو لە چەرخەكانی ڕابردوو دەردەبڕێت.. هەر چەند كەم ژی‌ین.. كە چی ئاخوتنی «د. زكی نجیب محمود» ناكرێت بە یاسایەك كە هەر كەسی لەم چەرخەدا بژێت لە شاعیران، ئەبێ بە هوزانڤانی هاوچەرخو شیعرەكەی بە هاوچەرخی بناسرێت... هەر وەها نابێ ئەوە ژی لە بیربكەین كە هەر شاعیرەك لە لای خۆیەوە وا بیردەكاتەوە كە زادەی چاخو دەمی خۆیە... هەروەها وا بیردەكاتەوە كە تەمسیلی ئەم چەرخە دەكات.. كە چی ئەوەی راستی بێ... بیری هەر هوزانڤانەك لەم بارەیەدا تا ئەوو رادەیە راستە كە تا چێ سنورێك ئەم شاعیرە لە گەلْ چەرخو كاتی خۆیدا گونجاوەو لە رۆحو گیانی ئەم چەرخە تێگەیشتوە.

لەم ڕوانگەوە دوو جۆری هاوچەرخی‌یەتی لە شیعری ئێمەدا بە دی دەكرێن.. ئەم دوو جۆرە ژی لە راستی‌دا دوورن لە واتەو مانای هاو ـ چەرخی راستەقینە.

جۆری یەكەم ئەو كەسەن كە بە تێڕوانینەكی سەرەكی تەماشای مانای هاوچەرخی دەكەن... بۆ نموونە باسی ێنەگرتنی موختەرەعاتو دەسكەوتووەكانی زانستی ئەم چەرخەدەكەنو وادەزانن ئەم شتە هاوچەرخی‌یە..!! كەچی ئەم جۆرە لە سەر هامیش و كناری چەرخدا دەژین.

جۆری دووەم ئەو كەسەن كە داوای هاوچی‌رخی موتلەق دەكەنو خۆیان لە كەلەپوور دەشۆنەوە... ئەمە ژی هەر وەك دیارە هیچ هەست بە رابردوو نەكردنەو شیعرەكەش هەر لە بازنەی ئامێرو پیشەسازی‌و دابو نەریتی سایكۆلۆژی‌و نەخوشی‌یەكانی دەروونی چەرخ دەسووڕێتەوە كە چی ئەم جۆرە ژی نەیتوانی تا دوماهی بەم ڕێگایەدا بڕواتو دووبارە گەڕاوە بۆ رەوشتو نەریتی كومەلو كەلەپووری میللەتەكەیەوە.

بەچاكی دیارە كە نوێ خوازیو هـاوچەرخی لە شیعـردا ئەوە نی‌یـەكە شەمەندەفرو تەیارەو موشەكو ئاسمان بە خەڵك بنـاسێنو شیعر لە سـەری بنووسرێت... هەر چەندە ئەگەر بكرێت ژی هەوڵێكی گەلێـك سادەیـە لە سەر رێبازی نوێ خوازیو هاوچەرخی‌دا، چونكە دیارەئەگەر شاعیرێك باسی هێسترو كاروانو كوچەریو ژی بكات ئەتوانێت هەولی ئەم هوزانڤانـە پر بێت لە رۆحو گیانی نوێ خوازیو هاوچە رخی، لێرەدا ئەتوانم بڵێم كە گرینگ نی‌یە دەسكەوتو شەواهیدی چەرخ ببینین، كەچی ئەوی گـرینگە چـۆن ئێمە رۆحو گیـانی ئەم چەرخە تێگەهینو تەعبیری لێ بكەین.

## «مومەیزاتو تایبەتی‌یەكانی هاوچەرخی‌یەتی:

ئەتوانم تایبەتی‌یەكانی هاوچەرخی یەتی وەك بناغـەیەكی مـەسەلەكـە ئاشكراكەم:

١ - شیعری هاوچەرخ تاقی‌كرونەوەی ستاتێكی خۆی هەیە لە جووڵانەوەی نوێ خوازی شیعرەكەدا، هەر لە بـەر ئەوە فـەلسەفـەی ستاتیكی ئـەم شیعرە لە فەلسەفەی كۆن جیاوازە لە بەر ئەوەی فەلسەفەكەی شیعری نوێ لە كانگای سروشتی كارە هونەری‌یەكە خۆی هەڵدەقووڵێت نە وەك. مەسەلەكە لە مەبادئو یاسایەكانی دەرەوە كە بە زۆری لە سەری‌دا چەسپێنرابن دەربچێت.. هەروەسا ژی ئەتوانم بڵێم شیعری هاوچەرخ ستاتیكو جەمالیاتی تایبەتی خۆی بو خۆی دروست دەكا چێ فورم یا ناوەڕۆك، ئەمە ژی هەر وەك دیارە دەگەڕێتەوە بـۆ هەستو بارو زرووفو تامو چێژی چەرخەكە.

٢ - شاعیری نوێ پەیوەندی‌یەكی پتەوی لە گەل رووداو مەسەلەكانی چەرخی خۆی‌هەیەو وەك تەماشەگەرێك نی‌یە بەرامبەر ئەم شتانە كـە وێنەیـان بگرێت بەڵكو لە ناو جەرگی ئەم رووداوانەدا دەژێتو خـۆی بە خـاوەنی مەسـەلەكە دەزانێت.

٣ - ڕۆشنبیری چەرخ بە هەموو لقلقینەكانی‌یەوە لە ناو شیعری هـاوچەرخدا رەنگدەداتەوە، یەكەك لە مەرجەكانی گرینگی بـوون بە شـاعیری هـاوچەرخ ئەوەیە كە ئەبێ بیرو هەستی بە چاكی رۆشن بێت بە فرەهترین واتای وشەی ڕۆشنبیری چەرخ، چونكە شیعری هاوچەرخ هەولە بۆ لەئامێز گرتنی ڕۆشنبیری مرۆڤایەتی هەمووی ئەمە ژی شتێكی روونو ئاشكرایە كە هەولی نوێ‌خوازی

شیعریمان لە کاتێکدا لە دایك بو کە هەڵچوونی بیریو رامیاری لە لووتکە دا بوو هەر بەرەو بەرزی دەروات.

٤ ـ لە لای هەموومان ئاشکرایە کە شیعر.. هەر شیعرێك کۆن یان ژی نوێ دەبڕینو تەعبیرە لە تاقیکردنەوەیەکی حیسیو هەستی تایبەتی، کە چی شیعری هاوچەرخ زیاتر لە تاقیکردنەوەی خۆیاتیو زاتی شاعیر هەستو ژانەکانی کومەڵیش لە ئامێزدا دەگریتەوەو وەك تاقیکردنەوەی دەروونی شاعیر و هەموو لایەکی کومەڵ پێکەوە لەدایك دەبێت... هەر لەبەر ئەوە ژی ئەتوانم بڵێم کە بەهاو قیمەتو تاقیکردنەوەکانی کومەلایەتی لە ناو شیعری هاوچەرخیماندا هەنو... وەك پوختو نیوشکی تاقیکردنەکانی مرۆڤی هاوچەرخو میراتی نەوەکانی رابردو و نهوی ئەم مرۆڤەنە.

٥ ـ شاعیری نوێمان کە لەم چەرخەدا دەژێت هەوڵ ئەدا مێژووی مرۆڤ تێبگاو ئیستیعابی بکا بە چاوو تێڕوانینەکی چەرخو کاتی نهوی ئیمەو... بەم ریبازەدا سوود لە تاقیکردنەوەکانی کۆنو خیبراتی مێژوویی وەربگرێت بو ئەوەی بەهاو مەفاهیمی نوێ دروست بکات.

وەسا هاتۆتە پێش چاڤ کە هەر مەسەلەی مرۆڤەو لە هەر جێگایەك یان لە هەر کاتێكدا بە مەسەلەی خۆی ومەسەلەی هەموو مرۆڤو مرۆڤایەتی دەناسێتو مامەڵەی لەگەڵدا دەکات.

٦ ـ شیعری نوێو هاوچەرخی ئیمە پەیوەندیی لە گەل چوارچێوەی شارستانییەتی گشتی چەرخی ئیمەوە هەیەو هوزانڤانمان لە بازنەی ئەم مەسەلەدا دەرناچێت، هەر وەك شارستانییەتی مەسەلەیەکی گشتی بێتو بو هەموو کەسێك وەك یەك بێت لە سەر هەموو ئاستەکانیدا چێ ڕوشنبیری باد کومەلایەتیو رامیاریو... هتد. واتە هەموو لایەکانی شارستانییەت هەستو دەروونی شاعیری ئیمڕۆمان بۆ خۆی رادەکێشێ تا هەوڵ بدات تاقیکردنەوەکانی شەخسیی خۆی لەگەل مەسەلە مەزنەکانی مرۆڤ تێکەڵکاتو هەویرکاتەوەو پاشان شیعری نوێو هاوچەرخ لەم شتە لەدایك دەبێت. لە بەر ئەم مەسەلانەو... هەر وەك دیارە ژی کە شیعری نوێمان لە «گۆران» ی مەزنەوە دەست پێدەکات تا نهوی ئیمە بە شیعری هاوچەرخ لە قەلەم دەدەین چونکە تەعبیر لەم چەرخە دەکاتو لە سەر هەموو تیۆری و تێڕوانینو سنوورەکانی شارستانییەتی ئیمڕۆمان هەر وەها بە چاکی ژی ئاشکرایە کە شاعیرو شیعری هاوچەرخمان هیچ دەمێك خۆی لە کاتو چەرخەکانی کۆنو رابردوو بە هەموو

لایەکانی کەلەپووروەوە دوور نەکردوّتەوە هەروەها خوّی بەم کوّن و نهوّیەدا ئابلوّقە نەداوە بەلّکو بیری لە ئایندەش کردوّتەوە ریّگا نەخشەکیّشانی پاشەروّژیش دەکیّشیّ.

هەر لەم روانگەیەوە ئاشکرایە شاعیری هاوچەرخمان بە هەموو واتاو مانای هاوچەرخی نهو، خوّی لە رابردوو و ئایندەی نەبریوە.. وەك نموونە تەئکیدی لەسەر پەیوەندی نهو بە رابوردوو یان ژی واقیع بە میّژوو دەکات... چونکە بە چاکی دیارە کە ئەو هاوچەرخی‌یەی لە رەگو ریشەی خوّی دوو دەکاتەوە وەك پارچە کاغەزیّکە لە سەر زەوی لە کاتی باو باروقەو زریاندا.

## کەلەپوورو شیعری هاوچەرخ:-

لیّرەدا هاوچەرخی‌یەتی شیعرو هوزانڤانی ئیّمە بە هەموو واتاو مانای ها وچەرخی هاتە بەر چاف... بەلاّم مەبەستمان لیّرەدا ئاشکراکردنی دەورو پەیوەندی‌ی کەلەپوورە بەم شیعرە هاوچەرخی‌یە... چونکە وەك دیاربوو، شیعری هاوچەرخمان رەگو ریشەی لە کەلەپووری مەزن و دەولەمەندی مروڤایەتی هەلّدەقولیّت و دەردەچیّت و مەزن دەبیّت و نەمەردەبیّت.

ئەوی شیاوی باسە پەیوەندی‌ی کەلەپوور بەشیعری هاوچەرخ پەیوەندی‌یەکی جەدەلی‌یە، لەبەر ئەوەی شاعیری هاوچەرخمان کەلەپوور بە سەرچاوەیەکی پر سامان و دەلّەمەند دادەنیّت کە چی هەمووی وەرناگریّت و هەر وەها هەمووی ژی رەفزناکات... لیّرەدا ئەتوانم بلّیّم کە لە نیّوانیاندا پەیوەندی‌و تیّکهەلّبوونیّکی تەواووکارتیّکردن و تەفاعول هەیەو شاعیرمان بە چاوی چەرخ ودەم و کاتی ئیّمە وەتەماشای ئەم کەلەپوورەمەزنەدەکات.. هەروەها دیسان ئاشکرایە کە هەلّویّستی شیعری هاوچە رخمان لە گەلّ کەلەپووردا وەك مەسەلەیەکی کاتی‌یە، لەبەر ئەوەی رەنگدانەوەی پەیوەندی‌ی شیعروکەلەپوور وەك مەسەلەی کاتە و موعادەلەیەکی دوو لایەنی هەیە شیعری ئیمرو لە گەل رابردوو هەروەها لە گەلّ هیواوهیڤی‌و ئومیّدی ئایندەوشیعری هاوچەرخ رابردوو ← نهو ← ئایندە

هەرلە بەرئەم مەسەلەیە تیّکهەلّبوون وکاریّکردن وتەفاعولی ئەم سیّ ئاستە لە ناو شیعردا لەگەل هەست و تاقی کردنەوەی زاتی هوزانڤانی‌و خیبراتی

دەوروبەرو ئەو جیهانەی شاعیرتێیدا دەژێت... هەموو ئەم لایانە لەگەڵ یەکدا هاوبەش دەبن لە دروستکردنی پەیکەری پیرۆزی شیعری ئیمڕوماندا بەڵام لە بەر ئەوەی پەیوەندی‌ی شیعرو کەلەپوور بە چاکی بێتە بە رچاوئەبێ ئەم نوقتانە لە بەر چاوبن:ـ

١ ـ ڕێز لێ‌گرتنی شیعروشاعیری هاوچەرخمان بوکەلەپوور نابێ وەها دیار ببێت کە هەڵگرتنی کەلەپوور بێ یان ئێمە بار بین بە سەر کەلەپوور واتە نە ئێمە کەلەپوور لە سەر کۆڵمانەوە هەڵگرین و نە بینە سەنگێنی ژی بە کۆڵی کەلەپوورەوە، بەڵکو ئەبێ کارتێکردن و تەفاعول لە گەڵ کەلەپوردا بکرێت وەك گیان لەبەرێکی سەربەخۆ.

٢ ـ ئەبی لە روانگەی زانستەکانی هاوچەرخی یەوەلە کەلەپوورمان بکۆڵینەوەو بپشکنین و ئەم کارە ژی نابێت بو کە مکردنی بەهایەکەی یان پێ هەڵگوتنی کەلەپووربێت بەڵکوبۆ دیارکردنی بەهایەکانی نەمری ئەم کەلەپوورەبێت.

٣ ـ ئەبێ بەرێبازی هاوچەرخی هەڵوێستی رۆحی و پەرەسەندن و جوانکاری‌و نەمری کەلەپوور هەڵسەنگێنین و هەر بەم رێبازە سوودی لێ‌وەرگرین.

٤ ـ ئەبێ شاعیر جۆرێکی هاوسەنگی لە نێوان رەگ و ریشەی مرۆڤ لە رابردوو لە گەڵ لق و پوپەکانی نهوو میوەی ئایندەدا دروست بکات تا مەسەلەکە بە وێنەیەکی ستاتێکی و جوانکاری بێتە بەر چاو.

•

## چێ شوڕشێك:ـ

وەك ئاشکراو دیارە لە نووسینەکانی رەخنەگرو مێژوونوسانی ئەدەبی کوردی وجیهانیش کە شۆڕشێك لە شیعری هاوچەرخدا... بەرپابووە ئەم شۆڕشە بو نەهێشتن بەزینی سنورو فۆرمەکانی کلاسیکی‌بوونە وەك بۆ پەڵخاندن و نەهێشتنی کەلەپوور... بۆ ئەوە بوو کە شیعرمان لە چارچێوەو سنورو فۆرمەکانی بەستی و بێ‌پەرەسەندن و نەگوڕاودا دەربچێت و ئەم پەرژینانە نوێ بێتە بەر چاف... دیسان ئێمە چاك دەزانین کە فۆرمی کلاسیکی رۆحی کەلەپوور نی‌یەو ئەو شتە نەمرەی کەلەپووردا بەهایەکانی رۆحی شاردراوەن لە ناوی‌دا واتە «بەهایەکانی مەعنەوی»، هەر چەندە شیعری ئیمرۆمان لە فۆرم قاڵبەکانی کۆن یاخی‌بووە بەڵام پەیوەندی‌ی نهوی شیعر لە گەل کەلەپوردا گەلێك پڕ سوزو

کاراتره، هەر لە یەر ئەوەی کە سۆزی ئێمە بۆ کەلەپوور ئەوە نی یە کە بە دوای دا بکەوین، یان بە شوێن پێ ی دا بڕوین یان لە گەڵی دا وەك هێڵێکی موازی بچین، نە بەڵکو ئەبێ لەرامبەری راوەستین و تێبگەهەین و ئیستیعابی بکەین و لێی بکۆڵی -نەوەو ئاشکراکەین بە تێڕوانینەکی هاوچەرخ کە ئەم کەلەپوورە چەند واتاو مانایەکی مرۆڤایەتی و مێژوویی تێدان و پاشان سوود لەم ماناو بەهایانە وەرگرین... بە چاکی ئاشکرایە کە شاعیری ئیمڕۆمان هەلویستە نەمرەکانی خۆی لەم کەلەپوورە مەزنەدا دەردێنێ چی لە لای مێژوو یان بە لای مرۆڤایەتی یەوە یان بە هەردوو لایەوە.

## کەلەپوور چی یە..؟!

کەلەپوور ئەو پاشماوەو میرات و خیبرەو تاقی کردنەوەکانی مرۆڤی رابردوون کە بۆمان ماونەتەوە لە دەسکەوتوەکانی ئەدەبی و زانستی و هونەری رامیاری و.. هتد.. لە سەرەتای کۆنترین چەرخەکانی مێژوو تا گەیشتنی مرۆڤی هاوچەرخمان بە لووتکەی پێشکەوتنی شارستانی یەتی، بە وێنەیەکی تر ئەتوانین بلێین کە کەلەپوور مێژووی سیاسی و کومەلایەتی میللەتن، ئەو یاسا ئابووریانەن کە میللەت دەری کردوون، هەر وەها سەرجەمی خیبرەو تاقی کردنەوەکانی ئەدەبی و هونەری و هەموو دەسکەوتوەکانی مەیدانی پزیشکی وکیمیاو وفیزیك و ستێرەوانی و زانستی یەکانی کۆمەلایەتی و دەروون و هەونەرو ئاڤاهی و جوانکاری و جوانکردنن و دیسان ئەو خیبراتانەن کە بەدەست خەڵك دەکەون بە رێگای مومارەساتی رۆژانەی خۆیانەوە، زیاتر لەوە ژی کۆمەڵی هەموو چیرۆك و داستان و ئەفسانەو پەندی پێشینان و نوکتەو بەسەر هات کە لە سەر ئەزمانی خەڵکن و دەگێردرێنەوە بە رێبازە جۆراو جۆرەکانی دەبڕین و تەعبیر کردن هەموویان رەنگدانەوەی تاقی کردنەوەکانی دەروونی و ویژدانی و زیرەکی و چالاکی مرۆڤن. بەم رێبازە ژی ئەتوانین کەلەپوور بە سەر سێ وێنەدا دیار کەین و بینینە بەر چاڤ:

یەکەمیان ئەو کەلەپورەیە کە پڕ لقلقین و زیرەکی و چالاکی و ژیان و گیانی و روحەو لە کۆنترین چەرخەکانی مرۆڤەوە تا نهو هەر ماوەو رەنگدانەوەی گیرو

گرفتەکانی مرۆڤ و مرۆڤایەتی و دەروونین کە توانیویانە تا ئیمڕۆ زیندوو بمینین.
دووەمیان ئەو کەلەپوورەیە کە رەنگدانەوەی گیرو گرفتی مەرحەلەیەکن و بەهاو هەڵوێستەکانی پەیوەندی بە قوناغێك و کاتێکەوە هەیەو لە سنووری ئەم قوناغ و مەرحەلەدا دەرناچێ وپەیوەندی ی لە گەڵدا هەیە.

سێیەم وێنە ئەو کەلەپوورە بێ گیان و رۆحەیە کە هیچ بەهاو ئەرزشێکی مێژوویی و خیبرەیەکی مرۆڤایەتی تێدا نی یەو بێکەڵکەو سوودی لێوەرناگیرێت.

هەر لەبەر ئەم راستی یانە دەڵێمەوە کە هیچ پشکێنەرو خوێندەوارو قوتابی ئەدەب کومەڵو دەروون و ستاتیك و رامیاری و داب و نەریت و رەوشت ناتوانن خۆیان لەم سامانە گرینگە دووركەنەوە... واتە کەلەپوور.

هەڵوێستی هوزانڤان بەرامبەر کەلەپوور لەم سێ جۆرانەدایە:-

یەکەم: پاراستنی کەلەپوورو ناسینی کەلەپوور بە شتێکی پیرۆز کە نابێت هیچ کەس دەستی بۆ درێژکات بە وێنەیەکی گەلێك کۆنە پەرستانە.

دووەم: رەفزی هەموو لایەکی کەلەپوور و یاخی بوون لێی و بەچاوێکی کەم وبێ بەها تەماشای دەکات و بە شتێکی خەراپ و ئامێرێکی پاشکەوتن دەناسێت.

سێیەم: هەڵویستی بژارتن و لێکۆڵینەوە و ناسین و پشکنین و هەڵگرتنی جۆری چاك و پڕ سوودو پاشان سوودلێ ی وەرگرتن و لادانی بەشی تر.

## بژارەیی کەلەپوور:

تا بتوانین سوود لە کەلەپوور وەرگرین لە تاقی کردنەوەکانی شیعری ئیمڕۆماندا ئەبێ ئەم راستی یانە لە بەر چاومان بن:-

١ - ئەبێ کەلەپوور بە تێروانینەکی رەخنەیی زاتی تەماشا بکرێت، بە وێنەیەکی فرەوانەوە، چونکە کەلەپوور شتێك نی یە بخوێنینەوەو لە بەری کەین و هەڵی گرین بەڵکو دەبێ تێدا بژین و مومارەسەی بکەین، هەر لە بەر ئەوە ئەبێ کەلەپوور بێژینك بکرێت و هەزم بکرێت و هەوڵی ئەوە بدرێت کەلەپوورەکە بڵند بکرێت تا بگاتە ئاستی مەسەلەکانی مرۆڤایەتی هاوچەرخمان.

٢ - ئەبێ پەیوەندی یەکی جەدەلی پەیدا بکەین لە نێوان مەسەلەکانی رابردوو مێژوویی و ئەو ئاست و مەسەلە هاوچەرخی یانەی کەلەپوورەکە تێدا بە کار دەهێنرێت.

٣ ـ ئەبێ پەیوەندییەكی هاوسەنگ لە نێوان تێڕوانینی زاتی هۆزانڤان لە لایەك و كارتێكردن و تەفاعولی بەهایەكانی نێو چوارچێوەی مێژووی كەلەپوور لە لای ترەوە هەبێ هەر لە بەر ئەوە دووبارە دەڵێمەوە كە كەلەپوورمان وەك سەروچاوەیەكی بۆشە[٤] وپڕە لە جوانكاریو داهێنان و پێویستمان بەوە نییە كە ئێمە كەلەپوور بە وێنەی تۆماركردن لە ناو شیعرماندا بە كاری بێنین چونكە تۆماركردنی كەلەپوور كاری لایەكیترە.. هەروەها كاری شاعیریش ئەوە نییە كە تەزمینی كەلەپوور بكات لە ناو شیعریدا بەڵكو كارەكەی ئەوەیە كە ئەو تواناو هێزانەی لە ناو كەلەپووردان ئاشكرا بكرێن وبێنە بەر چاڤ. ئەو تواناو هێزانەی هانی داهێنەر دەدەن بۆ ئەوەی نهویەی باس دەكات لە خیلالی مێژوو و رابردوودا بۆ تێپەركردنی ئەو نهویە بەرەو ئایندەیەكی خۆش... هەر لەبەر ئەم راستییانە شاعیری هاوچەرخمان پێویستی بەهەست و بیرو وەعیەكی چاكە كە لە حەقیقەت و راستی ـ یەكانی كەلەپوور تێبگات و بژارە بكات وبیكاتە سامانی خۆی.

## سەرو چاوەكانی كەلەپوور..

١ ـ زمان... بە وشەو پەیڤ و پیت و رستەو جوانی و ستاتیك و جوانكاریی زمانەكەوە، هەروەها شێوەكانی زمانیش كە نیشانەی دەوڵەمەندی زمانن، ئەو زمانەی ئامێرو هاندەری تێڕوانینەكانی داهێنانی هونەرین لە ناو ڕێبازی شیعری هاوچەرخماندا.

٢ ـ مێژووی مرۆڤایەتی بە هەموو لایەكییەوە.

٣ ـ هەموو تاقیكردنەوەكان و خیبرەی ئەدەبی و هونەریو زانستی كە تۆمار كراون وەك كتێب و بڵاوكراوەكان و دەست نووسەكان.

٤ ـ بەیت واتە مەلحەمە وچیرۆك و داستان و ئەفسانەو بەسەرهاتی میللی كە بە زمان دەگێڕێنەوە وتۆمار نەكراون.

٥ ـ هەموو رەوشت و كارو داب و نەریت و جولانەوكانی میللی كە لە ناو هەمە جۆری چینەكانی میللەتدا پارێزراون.

٦ ـ یاریو پەندی پێشینان و جوك و نوكتەو مەتەل و هتد...

## شیعری کوردی لە مەیدانی کەلەپووردا..

ئەو سەرو چاوانەی شیعری ئێمروی کوردی پەنایان بۆ دەبا و بەکار یان دێنێو تەفاعولیان لە گەڵ دەکاو سوودیان لێ وەدەگرێتو لە ناو شیعری هاوچەرخماندا دەدەنەوە ئەمانەن:

١ ـ کەلەپووری تایبەتی میللەتی کورد ئەو ژی بەم رێگایانەدا:ـ

أ ـ مێژووی میللەتی کورد بە هەموو سەرکەوتنو داکەوتن و گیرو گرفتەکانی یەوە.

ب ـ فولکلوری کوردی بە هەموو لایەکانی یەوە... ئەو فولکلورەی خاوەنی نی یەو تومار نەکراوە و لە سەر زمانی میللەتەو خاوەنیش هەر میللەتەو نەوە بۆ نەوەی دەگێرنەوە وەك بەیتو چیرۆكو داستان وئەفسانەو پەندی پێشنیانو لاوكو حەیرانو بەستەو گۆرانیو هەموو شتەکانی فولکلوری.

حـ ـ شەخسیاتی ئەدەبی وەك شاعیرو لاوك بێژو گۆرانی بێژ، یان پاڵەوانانی مێژووی کورد یان ناودارانی چیرۆکەکانی فولکلوری کوردی.

ی ـ دابو نەریتو کارەکانی کۆمەلایەتیو دەروونی مرۆڤی کورد.

هـ ـ سروشتو دێو شارو چیاو دیمەنەکانی کوردستانو وەزعی رامیاری میللەتی کورد.

٢ ـ کەلەپووری دراوسی یەکانی میللەتی کورد ئەوانەش:

أ ـ کەلەپووری میللەتی عارەب ئەوەش بەدوو وێنەدا:

١ ـ کەلەپووری کۆنی ئیسلامو بەتایبەتی قورئانو چیرۆکەکانی ئاینی.

٢ ـ کەلەپووری نوێو مێژووی نوێی میللەتی عارەب بە تایبەتی مەسەلەی فەلەستین.

ب ـ کەلەپووری میللەتی فارس. ئەم کەلەپورە ژی کاری کردووتە سەر شاعیری هاوچەرخمان بە تایبەتی ناودارانی کۆنی مێژووی فارسو چیرۆكوداستانو ئەفسانەکانی کۆنی فارسی هەروەها مێژووو ئەدەبی نوێی فارسی کاری کردووتە سەر شیعری کوردی هاوچەرخمان.

حـ ـ کەلەپووری میللەتی تورك: تا راددەیەك کاری کردۆتە سەر شاعیری هاوچەرخمان بە تایبەتی مێژووو ئەدەبی نوێی تورکیا.

٣ ـ کەلەپووری جیهان: بە هەموو تایبەتی یەکانو تایەکانی کۆنو نوێو لە سەر هەموو ئاستەکانی ئەم کەلەپوورە، ئەوی شیاوی باسە ئەم کەلەپوورە بەرێگای

وەرگێڕان بە شاعیری هاوچەرخمان دەکات، چی بە زانینی شاعیری کورد زمانی میللەتانی جیهان یان مانەوەی شاعیر لە ناو ئەو میللەتانە لە جیهانی دوور یان ژی بە وەرگێڕانی ئەم ئەدەبە جیهانی یە بۆ سەر زمانی میللەتە دراوسێ یەکانی کورد وەك عارەب یا فارسی و تورکی.

## چون هوزانڤانی کورد کەلەپوور بە کار دینێت:ـ

شتێکی ئاشکراو بەدیهی یە کە «رابردوو ئامادەبوونو حوزورێکی حەتمی هەیە لە نێو نهوماندا و هیچ هێزو شۆڕشێك ناتوانێت خۆی لێ لادات چونکە ئەم رابردوویە لە چیابەکان سەنگینترە، وبە هیچ کەس ناکرێت ئـەم رابردوویـە ب هەرفینیت و بروخێنێت و هەر وەك «د. احسان عباس» دەڵێت:. «**بیرکردنەوەو هەستی شاعیر بۆ جەماوەری شیعرەکەی پێش هەموو شتێك تەحدیدی هەلوێستی شاعیر دەکات بەرامبەر کەلەپور... هـەر وەك دیارە هینـدەك شاعیر وا دەزانن کە شیعر کارو فەعالیەتێکی مرۆڤایەتی یە و ئەبێ کۆمەڵ هوشیار بکاو لە خەو هەڵیانسێنێ و لەم بوارەدا ئاخاوتن لە گەڵ کۆمەڵ یا جەماوەر، گەڕانەوە بۆ کەلەپوور دەچەسپێنێ تا بە چاکی لە هوزانەکەی بگەن و تام وچێژی لێ وەربگرێت**». هەر لە بەر ئەم شتە شاعیری کورد کە مامەڵە لە گەڵ کەلەپوور دەکات لە روانگەو گۆشەی جیاوازدا تێوری و تێڕوانین و مامەڵە کە دیار دەبێت... لێرەدا ئەتوانم چەند لایەکی ئەم مامەڵەیە ئاشکرا بکـەم کە دوور نی یە هەموو لایەکانی وەك یەك بە کار نەهێنرێن یان چەند لایەك پێکەوە بە کار بهێنرێن ئەوە جیاوازی شاعیر بۆ ئەوی تر دیاری دەکـات.. ئەم لایـانە ژی ئەمانەن:

یەکەم: لای کەلەپووری میللی.. ئەم کەلەپوورە دەوڵەمەندو پڕ نـرخەی میللی کە لە ناو هـەست و بیرو مێشکی میللەتـدا دەژێت و بە سـەر زمانیـاندا دەگوێزرێتەوە نەوە بۆ نەوە... لە کاتی پەنا بردنی شاعیر بۆ ئەم کەلەپوورە میللی یە و هێنانە بەر چاوی خەڵك وەك خۆی لە هەموو سنورو توخیبەکانی فولوکلۆردا و بە کارهێنانی مەسەلەکە لە ناو شیعردا بە بێ گوڕانی کەسەکان و ناوەڕۆکی مەسەلە مەزنەکەی کەلەپوور چێ ڤیان یا جەورو ستـەم یا زیـرەکی و پاڵەوانی لە نـاو

کەلەپووری میللیدا... هەر هیند شاعیر لە ژێر پەردەی ئەم کەلەپوورەدا چی لە دڵدایە دەڵێت و میللەت هوشیار دەکات و هەستی نەتەوایەتی خەڵك دەبزوێنێ.. بۆ نموونە «ژ ئەڤینا جراێن کەڤن» «عبدالرحمن مزوری» و «سلاڤەك بو دەلالێ ی» «خالد حوسین» و «فەقی تەیران»ی «ئەنوەر قادر جاف»و «خانی و حاجی قادر» لە لای «عبدالله پەشێو»و «جەوهەر کرمانج» و مؤید طیب و «صلاح شوان» و «لطیف هەڵمەت»و «خەلیل دهوکی» و «عبدالله عباس» و تێلی ئەمین و گەلێك هوزانڤانی کوردی تر. لێرەدا ئەبێ بڵێم کە هیچ غەریب نی یە خەڵك ئەم جورە بە کارهێنانەی کەلەپووری میللی مان پێخوش بێ؛ چونکە رەنگدانەوەی هەستو بیریانە بە ئاخوتنی ناسراوی سەر زمانی خەڵك و پەندی پێشینان و کارو یاری و رەوشت و نەریتی میللی هەر وەها گورانی و سترانی کوردی تێدا واتە لە شیعری ئیمرۆماندا بە کاردێنن و خەڵك زۆری پێخوشە.

دوەم: بە کارهێنانی کەلەپوور وەك دەمامك و قیناع... واتە شاعیر کەسێکی مێژوویی و کەلەپووری وەك دەمامك بە کاری دێنێ و خۆی لە پشتی ئەم قیناعەدا دەشارێتەوە و بیرو فیکری خوی بەزمانی ئەم کەسە دێنێتە بەر چاف، ئەم کەسانەی دەبنە دەمامك بو شاعیرانمان «کاوەیە، خانی، جزیری نالی، حەبیبە، شیرین و فەرهاد، نازم حیکمەت، نیرون، نیرودا، لورکا، ئیلزای ئەراگون.. هتد» یان ژی هەر ناوێکی دەسکردە و هوزانڤان وەك دەمامك بەکاری دێنێ و خوی لە پشت ئەم دەمامکە دەشارێتەوە و هەر چی دەیەوێ بەزمانی دەمامکەوە دەڵێتەوە.

سێیەم: بە کار هێنانی کەلەپوور وەك ئاوێنە کە شاعیرانمان خۆیان تێدا دەبینێتەوە، یان ئەو مەسەلەی کەلەپووری.. هوزانڤان دەکاتە ئاوێنەیەك و پێشانی خەڵك دەدات بۆ ئەوەی مەسەلەکان و گیرو گرفتی هاوچەرخی خۆمانی تێدا ببێننەوەو بەم وێنەیە شاعیر مەسەلەی کەلەپووری وەك ئاوێنەو پەردەی سینەما پێشانی خەڵك دەداتەوە تا ژان و خۆشی و هەستو بیرو دەروون و دەوروبەری خۆیان لەم ئاوێنەدا ببێننەوەو گەلێك بەچاکی ئەم لایە دیارە لە ناو شیعری کوردی هاوچەرخماندا.

**«نموونەکانی بە کارهێنانی کەلەپوور لە شیعری کوردی هاوچەرخماندا».**

لێرەدا بە پێی دابەشکردنی سەروچاوەکانی کەلەپوور کە شاعیرمان

مامەڵە لە گەڵ دەکات و بەکاری هێناوە بەکاری دینێ چەند نموونەیەك دێنمە بەر چاڤ :ـ

١ ـ فولکلۆری کوردی: بە هەموو لایەکی یەوە:

یەکەم نموونە شیعری «گۆران» ی مەزنە کە دەڵێت :ـ

**«ئەوە ندەم بیست لە موسیقا خروشی رۆحی بێگانە[٥] میزاجی کوردەواریم تێك چووە دەرویش عەبدوالله دەخیلت بم، دەسا بەو لاوکو ئای ئایو حەیرانە شەپولی زەوقی میللی پر دەروونی ماتو چولم کە لە بێتهوفن گەلێ زیاتر بە روحم ئاشنای وڵلا دە ئەی دەروێش..! ساکالایەك لە گەڵ روحی کلۆلم کە»**

نەورۆز وەك سەروچاوەیەکی کەلەپووری ڕۆشەن و دیار وەك رەمزێکی میللی هیچ شاعیرەکی کورد نی‌یە باسی نەکردبێ و زۆر لە سەر ئەم مەسەلەیە نووسراوە هەر لە بەر ئەوە بە چاکم زانی کە نموونەکانی نەورۆز باس نەکەم لە بەر ئەوەی هیچ کەس نی‌یە گوێی لێ نەبێت.

دیسان دەگەڕێنەوە سەر نموونەکانی فولکلۆرو شاعیری گەنجو هێژا «مؤید طیب» وەك لە سەر سترانی «خەزال» دەڵێت..

**«خەزال... خەزال....[٦]**

**کێ گوتی‌یە تە..؟!**

**دێوەك هاتو**

**دەستێت خو دانە بن گارەی..**

**ژ واریٚ مە بر**

**ئاڤیێ ژ رویبارێت مە بارکر.....»**

**تا د بێژیت :ـ**

**«نە خەزال نە..**

**گارە هەر لجهێ خو مای**

**هێش کیڤی یێ لێ د چەرن**

**چوکێت مە هەر ئاڤا تێ مای**

**رویبارێت مە هەر یێ د گەرن**

**سالو زفستان و بەفر**

**سل نەبوینە هەر هەڤالن»**

دیسان «عەبدوالله پەشێو» پەنجە بۆ مەسەلەیەکی فۆلکلوری «باران» وا دەکێشێت و دەڵێت:

«هاتن... هاتن... کوسە هاتن[٧]
هاتن.. هاتن... دەرگە داخەن... کوسە هاتن،
«هەیاران و مەیاران
یا خوا داکاتە باران
بۆ فەقیرو هەژاران».

فەیسەل مستەفای شاعیر گۆرانییەکی منالانی لە ناو شیعری خۆیدا بەکاری دینێ و زۆر بە جوانی سوودی لێ وەردەگرێت و دەڵێت:-

**«خالخالوکێ... خال خشکۆکێ**
**من نەڤێتن هزار سالا[٨]**
**بزانمە ب مالێت خالا**
**دل بۆ خالا ژی د کوزرن**
**بەلێ پا دلبەر فەرتن»**

«سەعدوالله پەرۆش» وێنەیەکی جوانی فۆلکلۆری کوردی دەڤ ژەنی و دەرویش لە شیعری خۆیدا بە کاری دێنی و دەڵێت:-

**«دە خێرا دەی[٩]**
**دەرویشەکانی دەفژەنی بیرەوەری هەلاو گرتووم**
**دەڤ ژانی ماسۆری موچرکاویتان**
**لە تەکیەی گیانی ویرانی نامرادیما لێبدەن**
**ئەوا شێخی دڵی سەرخۆشی عەشقیشم**
**لە گەلتانا.... لە حەلقەی زیکرو حالدایە».**

جەوهەر کرمانجیش «های.. های مەمو» لە ناو شیعرەکەیدا بە کاردێنی کە شتێکی نەمری کەلەپووری کوردییە وەك دەڵێت:

**«وەرە تا ئەمجارە ببمە**
**گوڵە سپی یە حاجیلەیێ[١١]**
**لە دەوری گێلکیلەی سەرت**
**وەرە ئەی عەشقە پاکەکەی دونیای خەفەت**
**تا بۆت ببمە کراسێکی**
**گوڵ گوڵی سوری پڕمەینەت**

«های... های مەمو...
عەباسی خۆش عەباسی
گیانە... مەمو...
لە دوور دەنگی تۆم ناسی»

دیسان عەبدوالرەحمان مزوری بەیتە شیعرەکی فۆلکلوری بەکار دێنێت کە دەلێن هی «فقیٚ تەیران» ە بەڵام بەکار هێنانەکەی مزوری گەلێك لە ئەسلەکەی جوانترو رێکو پێکترە وەك د بێژیت:ـ

«هەی ئاف و ئاف
هەی ئافو ئاف[12]
تە دل تەژی ڕازو سرە
تەژی گەرداف
راستە هەنە... د بەرپەرێن چاخێ بیستیٚدا
بو نانەکا سوتیو خاف
خو بکەنە تاژی بو خەلکی
بکەنە پێلاف:»

ئەم لایە فۆلکۆریانە وەك ئاوێنەو دەمامك بەکار دێن لە ناو شیعری شاعیرانماندا دیسان لایەکی تر کە ناوی کەسەکانی فۆلکلۆرو کەلەپووری کوردی هەروەها پاڵەوانانی مێژوویی ژی وەك ئەوەی مۆید طیب باسی کاوە دەکات لە شیعرەکدا و دەڵێت:ـ «گوتن هەی هوٚ[13] .

رۆژا چەکوچێ کاوەی چو... ناهێتەڤە
ل وەلاتەکی ئەژدەهایەك بتنێ هەبو...
نها... نهو... ل هەر شارەکی
ل هەر گوندەکی
ئەژ دە هایەك یێ خورپێتن
لێ نەگوتن... ل هەر شارەکی.. ل هەر گوندەکی
ب هەزارا جوتیارو رێنجبەرو پالەنە
هەمی جوتیارو پالە ژی
ئەڤرو چەکوچ و کاوەنە»

یان وەك «لەتیف هەڵمەت» ناوی «ناڵیو حەبیبە» و «سالم» دێنێتو دەڵێت: «ناڵی دەرواو ئەم گوزەرە بە جێدێڵێ[14]
حبیبەی خۆی هەرگیز لە بیر نا چێتەوە»

تادبێژیت:

**دەوەرە چاوی «سالم» هیندە گریا**
**«تانجەرۆ» و «سیروان» سویر بو**
**چاوی «سالم» هێندە گریا**

یان نەوزاد رەفعەت ناوی «حەمە ئاغای دەربەن فەقەرەی»شاعیرو «مەولانا خالید» لە ناو شیعرێکدا دێنێت و دبێژێت:-

**«گریام... مەگەر «حەماغای دەربەن فەقەرە[15]**
**ئاوا لە سەر دونیای چۆڵو**
**گلکۆی تازەی لەیل» گریابێ**
**مەگەر چرای خانەقایەکی موکریان**
**ئاوا لە تاو کۆچی «مەولانا خالید» سوتابێ..»**

دیسان تێلی ئەمینی شاعیر ناڤی خانی دێنێت وبێژێت:-

**«قوربان خانی... هلو قوربان... ئەڤە هاتم**
**ئەز هەژارەکێ بێ دوستم..»**

محسین ئاوارەی شاعیر «دمدم»و «خانزادی»ی بە کارهێناوەو دەڵێت

**«هەڵم هێنا... قەڵاکەی «دمدم» م بینی[17]**
**«خانزاد» ی سەرسەختم بینی**
**وەکو دوو مندالی ساوا....»**

یان کە «عبدالله عباس «فاتە» ی دەکاتە رەمزی خۆشەویستیو هیواو هیڤی یەکانی ناو دەروونی خۆیدا لە گەڵ «سیروان» یەکدەگرنەوە کە دەڵێت:

**«کچێ فاتە[18]**
**«سیروان» شینە**
**غەم ئەباتووغەم ئەهینێ**
**هەر ئەرژێینە ساتەکانی بینینەوە».**

حەمەی حەمە باقی شاعیر ئاماژە بۆ «عەلی بەردەشانی» دەکات و دەڵێت:

**«ئای ئەمە «عەلی بەردەشانی یە»[19]**
**گۆرانیەکمان بۆ بڵێ**
**ناکەم خزمەتی وەزیری**
**نانی دەستێنم بە شیری»**

بە کارهێنانی ناوی مێژوویی و ئەدەبی و کەلەپوور گەلێك زۆرە کە چی

ئەمانەوێ باسی داب و نەریت و کارەکانی کۆمەڵایەتی و فۆلکلۆری کوردی کە لە ناو شیعری شاعیرانمان بە کار هاتووە وەك مامۆستا خالید دلێری شاعیر پەنجە بۆ بردنی بووکی مەلان بە ئاسمانەوە وەك دەڵێت : ـ

« پـولی مـەلان بـوکێ دەبـەن[20]
کـێ دەڵێ کـێ بـۆ کـێ دەبـەن
چـلی شـایـشیـان هـەر ڕەشـە
ڕیـشـوڵە هـەر ڕەشی بـەشـە
بـڵێی : جـوانی بـۆ پـیر بـەرن
بـۆ دەوڵەمـەنـد ، فـەقـیر بـەرن
بـڵێی : ئەم بـووکـە شـیر بـایی
خـورا بـێ هـەر بـە سـاوایـی
بـڵێی : ژن بـە ژن کـرابـێ
یـا لە بـریـنـی خـوێـن درابـێ

« مؤید طیب » ی شاعیر هێران و دروونەوەو نانکردن وێنە دەکێشی لەم شیعرەدا وەك دبێژێت :
« هەتا سەرێ گولیا گەنمی نەبرِن[21]
جەنجەر نەکەن
دو جارکی ل ئاشی هوین نەکەن
هەڤیر نەکەن
ل بن سێلا رەش .. ئاگرەکێ سور هەل نەکەن
نا بێتە نان .. نابیتە نان »

لایەکی تری بەکار هێنانی کەلەپور لە ناو شیعـری هاوچـەرخمانـدا پەنـدی پێشینانەو شورەسواری ئەم بوارە پیرەمێردی نەمرە هـەروەها دڵداری شـاعیر دەڵێت و پەنجە بۆ بەندی « بیورە دار دەبرێت »[22] رادەکێشت« دەمی « بیور » عەدوی دارە ، بەڵام کلکی ئەویش دارە بە هۆی کوردە ئەتو غافل کـە ئەمـرو شکانراوی »
یان وەك « مؤید طیب » پەندی « بەحرب دەڤی سا پیس نابیت» بە کار دێنێت و دەڵێت : « نەتو بەحری و[23]

بەحرب دەڤێ سا پیس نابیت
دل ژ ئەڤینێ ریس نابیت »
یان وەك خالید دلێری شاعیر دبێژێت :
« بابە زمانی خوێت پێت بلێم داپیرە گیان[٢٤]
کورە شوان دەبێ تا مردن هەر شوان بێ ..؟
هەروەسا « عبدالرحمن مزوری » دەبێژێت :
**« کلیلا بێدەری بایە[٢٥]**
**دوژمنی تاریی چرایە**
**خو بکەنە با .. دا بێدەرا خو هەلگرن**
**بکەنە چرا ..**
**دا مژو تاری نەچەری .. دا نەچەرن »**
**دووەم سەرو چاوەی کەلەپوور کە شیعری هاوچەرخمان سوودی لێوەردەگرێت کەلەپووری دراوسێیەکانە ئەو ژی :**

ا ـ کەلەپووری عارەبی... میللەتی عارەب کەلەپوورێکی تۆمارکراوی گەلێك مەزنی هەیە و لە ڕێگای ئاینی ئیسلامەوە هاتۆتە ناو ئەدەبی کوردی کۆن و نوێمانەوە و بە دوو وێنە ژی لە ئەدەبی هاوچەرخماندا دێتە بە رچاو:

١ ـ کەلەپووری کەڤنی عارەبی و ئاینی ئیسلام وەك قورئان و چیرۆکەکانی ئایینی و بیرو فیکری ئیسلامی وەك «مؤید طیب» ئیشارەت بۆ چیرۆکی ئادەم دەکاو دیبێژێت: «**ئەگەر راستە... «ئادەم» ژ ئاخێ چێبویە**[٢٦]
**ـ حەوا ـ ژ پەراسیا وی بویە**
**ژ ئەڤرو پێڤە**
**ئەز نە کورێ ئادەمیمە**
**چنکی نەژادێ من بەفرەو.... یێ وی ئاخە**».
یان «شێرکۆ» ی شاعیر چیرۆکی بوراق دێنێتە ناو شیعریداو دەلێت:
«**توش «بوراق» بە**[٢٧]
**«بوم بە «بوراقی» پەیامی سووتاوەکان بووم بە پیرەو**
**بە زەریاکەی ناو ڕۆمانی کۆچی ئەمجارەی پەری خان»»**
«عبدالرحمن مزوری» ژی چیرۆکی «ئەیوب» پێغەمبەر بەکاری دینێت و دەلێت:

**«ئەیوبم ئەز... صەبر فرِی**
**دل مشتە ژ کوڤاناو پرِی**
**یان دیَ مرم... یان روَژ هە،... یا نفستیو دگری**
**دیَ هوشیارکەمو هاژومە**
**بەر دەرگەهیَن کولكو خانیکیَن گوندیَمە...**
**بەلکی بگریت... جهیَ چراکیَن ڤەمری..»**

هەروەها جەوهەر کرمانج چیروَکی عیسا ومەحەمەدو مەهدی بە کاردینیَو دەلیَت: **«مەحەمەدی مەهدی هیَشتا..**[٢٨]
**لە سیَبەری دارکەنما...**
**بەرماڵەکەی راخستوە.. هەتا ئیَستا..»**

تا دەلیَت: **«عیسای زەمان دیَتە خواریَ**
**گورِ بو تەجال هەلدەکەنیَ**
**حەمەی مەهدیش ووردە ووردە**
**بەهەشتی خوا بە جیَ دیلیَو**
**بوَ کوردستان هەنگاو دەنیَ»**

«صبری بوَتانی» شاعیری تەرو ناسك پەنجە بوَ چیروَکی کـوَچی پیغەمبـەر لە «مەکە» بەرەو «مەدینە» رادەکیَشیَو دەلیَت:ـ
**«چ خوش کار بو ئەوا تەکر**[٢٩]
**بو مەحەمەدو ئەبابەکر**
**ب و یَ تەڤنا تە راچاندی**
**داڤ داڤ ل شکەفتیَ ئالاندی**
**هەزار کیندار پیَخاپاندی..»**

«لەتیف هەلمەت»ی شاعیر ئیشارەتی بوَ داری موسا دەکاتو دەلیَت:
**«گەر دارەکەی موسام دەبو**[٣٠]
**خوَمم دەکرد بە گویَزان**
**هەمو یاساو سنوریَکم دەکرد بەموَ»**

«ئەنوەر قادر جاف» ژی پەنجە بوَ خاچەکانی مـەسیحی رادەکیَشیَت و دەلیَت:
**«تەمی چاوی هوَنراوەکان**[٣١]
**پرشنگی سوور ئەناسیَنیَ**

**خۆشەویستی و پەیامی سپی عیسایە**
**تە نانەت دلی خاچەکان ئەگرینێ».**

«عبدالرحمن مزوری» ژی ناوی «محمود دروێش» و مەسەلەکەی بە کاردینێت و دبێژێت: «**دابێژم ئەز**[٣٢]

**بو چی خەمین پرتەقالین،**
**جنینکا «محمود درویش» ی**
**بوینە گلوازو تلوقە..**
**بو چی وەرزێ**
**«خانی» ژ دل پەرجانکری**
**هەرێ بێ دان و بێ تۆقە».**

«عبدالرزاق بیمار» ژی ئیشارەت بۆ «فلسطین» دەکات و دەڵێت:

**«دەست و شانێك لە قودسەوە**[٣٣]
**نەك ئێستا بەڵکو لەو ساوە کە وەرگەران**
**«فەلەستینیان» بە دووکەڵی ستەم خنکان»**

هەروەها لە سەر عەینی مەسەلە «تێلی ئەمین» دەڵێت:

**«ئەز رەنگیەکێ رەش و روونم**[٣٤]
**ژ ئەفریقیا... دەنگێ زەلالێ زنجی یا**
**تاکێ زەیتونا قودسێ مە**
**شورەشا فەلەستینێ مە».**

دیسان شێخ حەسیب قەرەداغی ی شاعیر لە بارەی مەسەلەی فەلەستینەوە دەڵێت: «**هەر کە تۆفان فەلەستینی داگرتوە**[٣٥]

**کەشتی ی ماڵە پیمپراوەکان بە ناڕازی**
**گێژاو بردی بۆ بەندەری لانەوازی»**

یان وەك شاعیری هەمیشە سەرخۆش و لە هەموو قەسیدە پڕلە (مەی) یەکانی کاکە، صلاح شوان باسی مەیخانەکانی بەغدا دەکات و دەڵێت:

**«لە قوژبنێکی تاریکی**[٣٦]
**مەیخانەیەی بەغدادا**
**ئەخۆمەوەو... باست ئەکەم**
**باست ئەکەم و، ئەگریم و ئەخومەوە**
**تا لە بیرم ئەچیتەوە»**

ب - دووەم کەلەپووری دراوسێیەکان کەلەپووری فارسی یە بە وێنەی ئەفسانەو ناوی کۆنی پاڵەوانەکان و کەسی مێژوویی و ئەدەبی کۆن و نوێ هەر وەك «أنور قادر جاف» ی شاعیر لە قەسیدەی «گوڵی سورخی لە هەریمی مەرگا سۆز ئەکا» دەڵێت:

**«چونت توانی خۆت بخەیتە ئەو کوچی هات و نەهاتە**

**«چونت توانی بێپێ بە پێپیلکەکاندا بێتە خوارێ..؟[٣٧]**

**«دامون» مکردە گلۆپ و لە سەر شەقامی بە نازی**

**بە جێم هێشت و دامە دەست برووسکەو باران»**

یان ژی بە تەزمینی بەیتی شیعری فارسی وەك «هێمن»ی شاعیر دەڵێت:

**«مەستی مەستەم ساقیا دەستەم بگیر[٣٨]**

**تا نە ئوفتادەم ز پا دەستەم بگیر**

**جا کە سەرخۆش بووم بە دەنگێکی ئەوی**

**بۆت دەڵێم ئەو شیعرە بەرزەی مەولەوی**

**«بشنەو ئەز نەی چون حیکایەت میکونەد**

**ئەز جودائیها شیکایەت میکونەد»**

حـ - کەلەپووری سێیەمی دراوسێیەکان کەلەپووری تورکی یە:- ئەوێ شیاوی باسە کە ئەم کەلەپوورە بە کەمی لە لای شاعیری کوردی عیراقدا بەکار دێت هەر هێندە یە کە ناوی هێندەك کەسانی ئەدەبی وەك «نازم حیکمەت» بەکاردێت لە ناو شیعری ئیمڕۆماندا.

٣ - کەلەپووری جیهانی بە وێنەیەکی یەکجار زۆر لە نـاو شیعری شـاعیرانی ئیمڕۆماندا هەیەو بە چاکی بە کاریان هێناوەو ئەتوانم بڵێم کە شاعیری ئیمڕۆی کورد نی یە باسی کەلەپووری جیهانی نەکردبێ. ئەم کەلەپوورە ژی بە دوو وێنە دێتە بەر چاو، کەلەپووری کۆن وەك ئەفسانەو چیرۆك و داستانە کۆنەکانی یۆنانی یان هەر میللەتێکی جیهانیتر هەر وەها کەلەپووری نوێی جیهان کە لە دوور ترین جێگای خۆرهەلات تا دوورترین نوقتەی ڕۆژ ئاوا خۆی لە ئامێزی شیعری ئیمڕۆی کوردیان دەگرێتە باوەش و ئێمەش بەم دابەشکردنەدا دەیخەینە بەر چاو:-

ا - ئەفسانەکانی یۆنانی هەر وەك کاکە «صلاح شوان» دەڵێت:-

**«دلدارەکەم...**

**من سیزیفێکم گشت ڕۆژێك[٣٩]**

**بە پێپیلکانەی شکاوی**

**تیشکی گەرد گرتووی هەتاوا**
**بەرەو لای‌تۆ سەر ئەکەوم»**

هەر وەها کاکە حەمە باقی ئیشارەتی بۆ «هێلین» و «تەروادە» دەکات‌و دەڵێت: **«من نەمزانی چەقۆکێشەکانی پاریس**[٤٠]
**کوڕو، کوڕە زای «طەروادە»ن**
**لە خوانی میواندا‌ریشا**
**پەلەماری «هێلین» ی خانە خوی ئەدەن..»**

وێنەی دووەم وێنەی کەلەپووری نـوێ جیهانـە هەر وەك «عبـدالرحمن مزوری» ناوی «نیرودا» و «لۆرکا» دێنێت و دبێژێت:ـ[٤١]

**«ئەو بەهارا**
**«نیرودا» ی پالدایەناف**
**خەرت‌و شوڤە**
**خانما دلیەرا «لورکای»**
**ژ ناف دەفتەرەکا شیعرێن وی**
**رابو چوڤە...»**

دیسـان ئەنـاهیتای حـەمەدەمـین پێنجـوێنی وێنـەیـەکی چـاکی ئـەم مەسەلەیەیە وەك دبێژێت:ـ **مزەی من تیشکی چاوێکە**
**ئەگەر مەیلی بکەی ڤینۆس**
**وەکو لێزەر... ئەم دیو ئەو دیو**
**جەرگەو هەناوم کون ئەکا ئەنافیتا**

فەرید زامداریش. ئەفریقیاو ڤیتنام‌و فەلەستین بە کاردێنی:ـ
**«لە ڤیتنام و ئەفریقیا.. لە مەڵبەندی فەلەستین داگیرکراو ناومان هەبێ**

هەر وەها «مؤید طیب» باسی مرۆڤ‌و تـەیارەو وێسکی و ئـازار دەکات‌و دەبێژێت:ـ

**«ئەو مرۆڤێ پێ‌خو دانایە سەر هەیڤێ**[٤٤]
**هەر ئەوە بێ ل کیشوەرا رەش**
**تێتە کرین‌و فروتن**
**ئەو مرۆڤی لە سەر عەورا «ویسکی» ڤەدخوت**
**هەر ئەوە بێ ل جەرکێ ئاسیا قامچیا دخوت»**

«لطیف هەڵەت»ی شاعیر باسی سانتیاگۆ و نیرۆدا بەم وێنە دەکات:ـ

**«گشت شاعیرە هەژارەکانی جیهان[55]**
**کۆبوونەوەو پەنجەی خۆیانیان بڕیو**
**لە سەر هەموو...**
**ئەستێرە چاوشینەکانی «سانتیاگۆ»دا**
**بەگڕی خوێن نووسیان..**
**لاوانەوەی نیرودا»**

«شێخ حەسیبی» شاعیر باسی ئەلەندی، و لومۆمبا و قازی بەم شکلە دەکات:

**هۆ... ئەلەندی، هۆ لۆمۆمبا[46]**
**وا شێخ موجیب بەرماڵی خوێن**
**بۆ چوار چرای قازی ئەبا..»**

هەر وەها، «صلاح شوان» ی شاعیر باسی «ژان دارك» ئەکاو خوێنی ئەخواتەوە و سەر خۆش دەبێت.

**«دڵدارەکەم...![47]**
**لە سێبەری چاوەکانتا**
**غەمی دوای مردنی «ژان دارك» م نۆش ئەکرد**
**لە دارستانی پۆلیفیای قژی تۆدا**
**چەندەها شەو.. تا بەیانی**
**ئاگرم بۆ شەوی نەخەوتن خۆش ئەکرد».**

یان وەك «عبدالله عباس» ی شاعیر باسی شیلی دەکات و وەڵێت:

**«کە لێزمەی بارانی شیعرەکانت**
**ڕژایە سەر خاکی «شیلی»و[48]**
**خۆی گەیاندە ڕەگ و ریشەی چەوساوەکان»**

بەم وێنەیە و بە گەلێك وێنەکانی تر شاعیری ئیمڕۆی کوردمان سوود لە کەلەپووری جیهانی وەرەگرێت وەك ڕوودا وەکانی زانستی و هونەری و ئەدەبی و باسەکە گەلێك دوور و درێژتر دەبێت ئەگەر زیاتر پێدا بچینەوە.

## پەراوێزەکان:

١ ـ مجلة «الأدب المعاصر» ع ٢٧ «کانونی دووەم ١٩٧٨ سالی شەشەم.
٢ ـ مجلة «آفاق عربية» ع ٧ آذار ١٩٨٤ سالی نەهەم
٣ ـ مجلة «الدوحە» ع ٧٠ سالی شەشەم اکتوبر ١٩٨١.
٤ ـ بوشە: زۆرە بو ئاو بە کار دێت
٥ ـ کاروانی شیعری نوێی کوردی «کاکەی فەلاح» ص ٢٥.
٦ ـ دیوان «مؤید طیب» دەست خەتە ص ٤.
٧ ـ دیوانی «شەو نی‌یە خەوتان پێوە نەبینم» عبدللە پەشێو ص ٢٤
٨ ـ دیوانی «ئەمین» فەیسەل مستەفا» ص ٦١.
٩ ـ دیوانی «شەوانی تەنیایی» «سەعدوالله پەرۆش» ص ٩
١٠ ـ دیوانی «دووسرودی کێوی» «شێرکو بێکەس» ص ٦٩
١١ ـ مجلة «نوسەری نوێ» ع «٥»
١٢ ـ دیوانی «ژ ئەڤینا چراێن کەڤن «عبدالرحمن مزوری» ص ٧٩
١٣ ـ دیوانی «مؤید طیب» ص ١٨
١٤ ـ دیوانی «گەردەلولی سپی» «لەتێف هەلمەت» ص ٣٧.
١٥ ـ نەوزاد رەفعەت «نوسەری نوێ» ع ٥.
١٦ ـ دیوانی «یا من گوتیو نەگوتی» «تێلی ئەمین»» ص ٩٧.
١٧ ـ دیوانی «شەوارە» «موحسین ئاوارە» ص ٣٥.
١٨ ـ دیوانی «سێ سیمفونیەو شەش سرود» «عبدالله عباس» ص ٢٨.
١٩ ـ دیوانی «ژوان» «حەمەی حەمە باقی» ص ١١٦.
٢٠ ـ دیوانی «بەرەو لوتکەی ئاوات» خالد, دلێر» ص ٩٠
٢١ ـ دیوانی «مؤید طیب» ص ١٢.
٢٢ ـ «کاروانی شیعری نوێ» «کاکەی فەلاح» ص ١٠٦
٢٣ ـ دیوانی «مؤید طیب» ص ٤٥.
٢٤ ـ دیوانی «بەرەو لوتکەی ئاوات» «خالددلێر» ص ٧٢
٢٥ ـ دیوانی «عبدالرحمن مزوری» «ژ ئەڤینا چراێن کەڤن» ص ١٧
٢٦ ـ دیوانی «مؤید طیب» ص ٣٩.
٢٧ ـ دیوانی «ژ ئەڤینا چراێن کەڤن» «عبدالرحمن مزوری» ص ٨٣
٢٨ ـ «خەرمانی وشە» ص ١٢.
٢٩ ـ دیوانی «شینو شادی» «صبری بۆتانی» ص ٥٧.
٣٠ ـ دیوانی «گەردەلولی سپی» «لەتیف هەلمەت» ص ٥٢.
٣١ ـ دیوانی «زریان» «أنور قادر جاف» ص ٦٨.
٣٢ ـ دیوانی «ژ ئەڤینا چراێن کەڤن» «عبدالرحمن مزوری ص ١٠٤

٣٣ ـ ديوانی «بنەوشەکانی» «عبدالرزاق بيمار» ص ٥٨.
٣٤ ـ ديوانی «يا من گوتیو نه گوتی» تێلی ئەمين» ص ١٧.
٣٥ ـ ديوانی «فەرهەنگی خەم» «حەسيب قەرەداغی» ص ٦٠.
٣٦ ـ ديوانی «دڵدارەکەم» «صلاح شوان» ص ١٢٣.
٣٧ ـ ديوانی «زريان» أنور قادر جاف» ص ٧٥
٣٨ ـ ديوانی «نالەی جودايی» «هێمن» ص ١٨.
٣٩ ـ ديوانی «دڵدارەکەم» «صلاح شوان» ص ٥٧.
٤٠ ـ ديوانی «ژوان» «حەمەی حەمە باقی» ص ٧٣.
٤١ ـ ديوانی «ژ ئەڤينا چراێين کەڤن» «عبدالرحمن مزوری» ص ١٠٥.
٤٢ ـ ديوانی «دونيا فەرشی جەربەزەيە» «حەمە دەمين پێنجوينی» ص ٤٨.
٤٣ ـ خەرمانی وشە ص ٣٧.
٤٤ ـ ديوانی «مؤيد طيب» ص ٤٧.
٤٥ ـ ديوانی «گەردەلولی سپی» «لەتيف هەڵەت» ص ٢٨.
٤٦ ـ ديوانی «فەرهەنگی خەم» «حەسيب قەرەداغی» ص ٥٦.
٤٧ ـ ديوانی «دڵدارەکەم» «صلاح شوان»
٤٨ ـ ديوانی «سێ سێموفونيەو شەش سروود» «عبدالله عباس ص ٤٢.

## سەرچاوەکان:

العربية:ـ ١ ـ اتجاهات الشعر العربي المعاصر ـ الدكتور إحسان عباس ـ عالم المعرفه ـ كوێت شباط ١٩٧٨.
٢ ـ دراسات في الشعر العربي المعاصر ـ شوقي ضيف ـ دار المعارف مصر الطبعه السادسه ١٩٧٦.
٣ ـ تطور الشعر العربي الحديث في العراق ـ د. علي عباس علوان ـ منشورات وزارة الاعلام ١٩٧٥ بغداد.
٤ ـ ثورة الشعر الحديث جـ ١ ـ دكتور عبدالغفار مكاوى الهيئه المصريه العامه للكتاب القاهره ١٩٧٢.
٥ ـ الأسطورەو الرمز ـ ترجمة جبرا ابراهيم جبرا ـ مبادئ نقدية وتطبيقات منشورات وزارة الاعلام بغداد ١٩٧٣.
٦ ـ الشعر العربي المعاصر ـ الدكتور عز الدين اسماعيل ١٩٨١ القاهرة.
٧ ـ الشعر الحديث الى أين ـ غالى شكرى ـ دار الآفاق ١٩٧٧.

● هەندێ جار ریپۆرتاژی تێرو تەسەڵ کە مەبەستێکی رۆشنبیری لەدواوەبێ‌و، بابەتێک یان مەسەلەیەکی ئەدەبی دیاریکراو بەقووڵی یەکالابکاتەوەو بیخاتە سەر کاغەز.. یان مێزی لێکۆڵینەوە، لام وایە ئەم جۆرە ریپۆرتاژانە گەلێ دەرگای داخراومان لێ‌دەکەنەوەو، زۆر سووچی تاریک یان لەبیرکراو ڕووناک دەکەنەوە، ئەمەش هۆیەکی سەرەکیی دەبێ بۆ شڵەقاندنی گۆمی مەنگ‌گرتووی باری رۆشنبیری‌و، زۆر قەڵەمی بڵێین «بێ‌تاقەت» یش دەبزوێنی، لەوانەشە هەر لەم گفتوگۆیانەوە سەری زۆر مەسەلەو بابەتی رۆشنبیری گرنگ وەدەرکەون‌و مەیدانی تر بۆ دەوڵەمەنەکردنی رۆشنبیری کوردیمان بکرێتەوە.

# سەعاتێك زیاتر لەگەڵ مامۆستا سعید یحییٰ خطاط

عبدالوهاب تاڵەبانی

● ئینجا نازانم تا چ رادەیەك ریپۆرتاژی رۆشنبیریٔ کوردیی توانیویەتی خۆیٔ لەئاستی ئەو جۆرە ریپۆتاژانە بدات کە گۆڤارە ئەدەبی‌یە هەرە گەورەکانی دونیا خۆیانی پێیەوە خەریك دەکەن...

لەم کاتانەدا رووم لەمامۆستا سعید یحییٰ خطاط کرد، بۆئەوەی ئەم گفتوگۆیەی لەگەڵدا بکەم، ئەوەشم لەبیربوو کە هەر ماوەیەك لەمەوبەر بەعەرەبی لەرۆژنامەی «الثورە»دا گفتوگۆیەکی دیکەم لەگەڵیا کردبوو، ئینجا بۆئەوەی ئەو مەسەلانەی لەولا بلاوکرابوونەوە لێرە دووبارە نەبنەوەو، بەو حیسابەش کەلێرەدا تەنها بۆ خوێنەری کورد دەدوێین. بۆیە نەخشەیەکی جیاوازم بۆ پرسیارەکانم دانا..

● لە دڵنیابوو، داوای ئەوەی لێ بکەم، «سەرجەلەکەی» خۆیم بۆ بخوێنێتەوە... کە ئەمەش یەکەم شتە رۆژنامەنووس بیری لێ دەکاتەوە.. بەلام کاتێ دێتەوە هۆشی خۆی بازێ بەسەردا دەواو، زیرەکانە سەری مەبەستەی بۆی هاتوە دەگرێتە دەست و دەست دەکاتە گفتوگۆکەی...

لەگەرمەی ئەم بگرەوبەردەیەدا کە خۆم لەگەڵ خۆمدا وەمکرد.. ئەو پێی وتم:

- زۆر بیری لێ مەکەرەوەو واز لەو پرسیارانە بێنە کە لەستارەکانی سینەما دەکرێن !.

چاکە، ئێستا دەتوانم پشت بەو مەعلووماتانە ببەستم کەلەلای خۆم هەن و، مامۆستا سعید یحییٰ خطاط پێشکەش بەخوێنەری ئازیز بکەم..

ئەم مامۆستایە خوێندەوارێکی هەرە باشەو زۆری لەرۆشنبیری هەڵکراندوە، ژیانی تاقی کردوتەوە. لەسەرخۆو هێمنە..

کە پرسیاری لێ دەکەی بەگەرمی، ئاشکراو راستی وەلامت دەداتەوە..

حالی حازر جگە لە وەزیفەکەی لە ئەمینداریتی رۆشنبیری و لاوان، سەرۆکی یەکێتی ئەدیبان و نووسەرانی کوردە ـ لقی هەولێر، ئەندامی دەستەی بەرێوەبەری نەقابەی رۆژنامەنووسانە ـ لقی کوردستان ـ لە ساڵی دامەزراندنی‌یەوە لە ١٩٨٢ وتا ئێستا.

پاش خواردنەوەی دوو پیالە چای رووم تێ کرد...

● ئێستا بە چ مەشغووڵی ؟

● پاش ئەوەی داستانێکی کەلە نووسەری تورك «عزیز نەسین»م وەرگێرایە سەر زمانی کوردی و دەزگای رۆشنبیری و بلاوکردنەوەی کوردی «بەکوڵێ سوپاسمەوە» لە چاپدانی داستانەکەی گرتە ئەستۆو هیوادارم بەم زووانەدا

بکەوێتە بازاڕەوە.. ئێستاکێ هەندێ لە کورتە چیرۆکەکانی هەمان نووسەرم لە بەر دەستایە.. لە گەڵێ بەرگەو کتێبی جۆراو جۆردا هەڵبژاردوون.

وا بزانم هەمووتان «عزیز نەسین» دەناسن. خاوەن قەڵەمێکی تایبەتی گاڵتە جاڕی‌یە. لە ژێر پەردەی گاڵتەو پێکەنین‌دا، دەردەسەری‌ی کۆمەڵ و ئێش و ئازاری حەشار داوە.

هەروەها، بەردەوامم لە بڵاوکردنەوەی ئەو ستوونەی ڕۆژنامەی «هاوکاری» ڕێگەی داوم بە شێوەیەکی ڕێکوپێکی هەفتانە سەر هەڵێنم.. جارو بار نەبێ، لە بەر چەند هۆیەکی تایبەت، کە پێوەندی‌ی بە خۆمەوەیە، لە بڵاوکردنەوە دووا دەکەوم،..

باوەڕ بکە، ئەو هەفتەیەی لە گەڵ خوێنەرەوە بە یەك ناگەین، پەست و دڵگیر دەبم.. بەلام «قسەی خۆمان بێ» هەر ئەوەندەم لە دەست دێن ! بەرهەمی دیکەیشم هەن و خەریکی پێداچوونەوەو پاکنووسیانم.. ئەمە خوایە، بەڵکو بەم زووانە دەرفەتم بۆ هەڵکەوێ و توواناى لە چاپدانیانم هەبێ.

● باشە بۆ «عزیز نەسین» ؟

● من بۆ خۆم حەز بەو ئەدەبە دەکەم-تێ‌ی بگەم.. پاشان ئەو کەسانەی ئەو هەڵیان دەبژێری‌ و دەیانخاتە نێو چیرۆکەکانیەوە شێوەیان لەو کەسانەی لای خۆمان دەکەن، کە ڕۆژ نیە لە بازارو دایەرەو چایخانەو شەقامدا چاومان پێ نەکەون.. مرۆڤی ساوێلکەو دڵساف و فێڵبازو ساختەچی و قوڵبڕو چاوچنوك و ویژدان سز، بگرە هەر لە مووچەخۆرو کاسبکارو دزو جەردەو بازرگانی تا دەگاتە فەرمانبەری گەورەو کاربەدەسێ دەوڵەت.. ئەمانە، پاڵەوان و ڕم بە دەسێ نێو حیکایەتەکانی ئەون..ئینجا خاوەن زمانێکی ڕەوانە.. زمانی گوندو شارۆچکەو خەڵکی سادەو ساکار.. بۆ هەموانی دەنووسێ و هەموو لێ‌ی تێ دەگەن. پێم وایە ئەم جۆرە زمانە سووك و ئاسانە لە هی تر زیاتر خزمەتی مەبەستەکانی ئەو دەکەن..

● ئەوەی لە تۆمان زانیوە، ئەمەیە کە گرنگی و بایەخ بە گەلێ لایەنی نوسینکاری‌ و هونەری دەدەی.. وەرگێران و لێکۆڵینەوەی ڕۆژنامەنووسی و نیگارکێشان و خۆشنووسی.. دەڵێن ئامێرێکی مۆزیقاش دەژەنی.. ئایا هەوڵت نەداوە، بە یەك لایەنەوە، خەریك بی ؟

● لێتی ناشارمەوە..هەموو ئەو لایەنە هونەری‌ و ئەدەبی‌یانەی باست کردن لە خۆمەوەو بێ ئەوەی کەس دەستم بگرێ، فێریان بووم. نالێم هەندێ کەس پیاوەتیان لە سەرم نیە..بێ ئەمەکی‌یە پشت گوێیان بخەم، بەلام بە شێوەیەکی

کشتی، من خۆم بۆ خۆم گەلێ شت فێر بووم.. هەندێ جار ئارەزووم کردووە، بگرە هەولیشم داوە.. وابووە بە سال و بە مانگ، لایەنێکم وەلاوە ناوە..بەلام دووای ئەم کاتە درێژە لە پڕ گەڕاومەوەتە سەری.. بۆ ؟ چونکێ بۆم دەرکەوت ناتوانم دەست بەرداریان بم ووەك پارچەیەکی دلم بی، تۆبلێی کەسی وا هەبێ، لە دلی خۆی بێزار بێ ؟

شاعیرێکی غەیرەی خۆمان، لە دێـڕە شیعرێکـدا لەم بارەیـەوە هەست دەردەبڕێ و پێی وایە، ئەدیب و هونەروەر، پێویستی یان بە دوو ژیـان هەیـە. یەکێکیان، بۆ ئەوە بێ، لە تاقیکردنەوەو ئەزموونـدا قال بێتەوەو ژیانی دووەمیش، بۆ ئەوەبێ، ئەوەی فێریان بووە، لە داهێنان و ووردەکاریدا بە کاریان بێنێ.. ناوە ناوە کە ئەمەم وەبیر دێنەوە، لە دلی خۆمدا دەلێم: دەبێ من پێویستیم بە چەند دانە ژیان هەبێ ؟

ئەگەر پرسیاریشم لێ دەکەی و دەفەرمووی: ئاخۆ ڕازیی بەوەی فێریان بووی ؟ ڕەنگە بوێرم و بلێم: بەلێ ! لە یەك تاقە ژیانداو ماوەیەکی کـورت، ئەو قۆناغەی کەسانێك لە هەموو ژیانیاندا نایبـڕن، من ڕەتم کردووە.. لە خـۆبایی نـەبێ، هەروەهـا دەبێ: ئـەوەی تێی گـەیشتبم، لە نیگـارکێشـانـدا شیعـر دەدۆزمەوە.. بۆنی چیرۆك لە مۆزیکـدا دەکەم.. هـەر وەختە بلێم: نـووسەری سەرکەوتوو، پێویستی بەوە هەیە، لە هونـەرو ووردەکاریـدا دەست و پێ سپی نەبێ.

● بێینە سەر هەلسەنگاندن و باری ڕۆشنبیری.. ڕەخنەو ڕەخنەکاری چۆن دەبینی و لە ئەدەبیاتی کوردی دا چۆن جێگەی دەکەیتەوەو لە کۆی دادەنێی ؟

● ڕجا دەکەم بـە سالۆس و قـوماربـازم نەزانی.وا تخـووبی ترس و لەرز دەبەزێنم و ڕای خۆمت بەو پەڕی سەربەستی، پێ دەلێم..

ڕەخنەو ڕەخنەکاری ئەم زەمانم وەك ئابڕووبردن دێتە بەر چاو.. یا وەك پەڕۆ بال دەرهێنان و ڕووت کردنەوە.. هەندێ کەس، بەو ناوەی ڕەخنە دەگرن، چۆن مندال چۆلەکەی وەگیرکەوێ و سەری هەلکێشی، وا ڕەفتار دەگەل بەرهەم دەکا. هەموو ئەو ڕچکۆلانەی ئەوان گرتوویانە بەرو لە سەری دەڕۆن، لە چەشنی گەردەلوول بە قوژبن و گۆشەی بەرژەوەندیی خۆیاندا دەدا..

کـابرایـەکي سەر بـە تایـەفەو قـەبیلە، لە ڕوانگـەی بـەرژەوەنـدیی هۆزەکەیەوە، مامەلە لە گەل خەلکی بیانی و دەرەوەی خۆی دەکا.. یەکێك پشکی کۆمپانیایەکی بەرهەم هێنەری تایەی ئۆتۆمبیل بکرێ بە پێی وەزعی تایبەتیی خۆی و حیسابی قازانج و زیان، دەبێتە جاڕدەری ئەو کالایە.

لای غەیرە، ڕەخنەکاری‌و هەڵسەنگاندن، قوتابخانەیەو لە سەر بناغەی بتەوی، هەندێ زانستی‌ی کۆمەڵ وەستاوە.. هەر لە جۆری ژیان، تا دەگاتە باری رۆشنبیری و ئابووری و چۆنیەتی‌ی دەس بە سەر داگرتنە سەر بەرهەم‌و سەرچاوەکانی.

لای ئێمە، ئەوەی پێ‌ی بێژن «ڕەخنە» لە شەرە دەنووك‌و نوخان ناترازێ. نینۆکی وا تیژ، جاری وا هەیە، پێست زامدار دەکاو برینەکەی دەگاتە سەر ئێسقان.. وەك تا ئەمرۆ نە نینووك برمان ببینبێ‌و نە لە بازارەکانماندا بفرۆشرێ.

ئەمە ئەوە ناگەیێنێ کە ئێمە کۆمەڵێکی دوواکەوتووین‌و ڕەچاوی وتنمان لێ ناکرێ.. نا.. ئەمە تەنیا بۆ ئەوەیە، کە هۆیە بەجێیەکانی پێشکە نەخۆشی‌یەکانمان دەست نیشان بکەین‌و لە تەوقی تایەفەگەری‌و تاقم‌و خێوەت هەڵدان، ڕزگار بین.

بە پێ‌ی زانستی‌ی شارستانیەت‌و پێشکەوتن.. ئێمە هاین، لە گوندێکی فرە بچووك.. خەڵکێکی کەم ژمارەو نە گۆڕاو.. هەر هەمان دەم‌و چاوو هەمان لووتی هەستی بینیان نەماوە..

کەسێکی ئەم دێیە بە زەحمەتی نازانێ‌و وەك ئاو خواردنەوەوایە، ووردە ڕازی ژیانی ڕۆژانەی دانیشتووانی بزانێ.. تەنانەت قسەوسوحبەتی یارانیش لە جێ ژواناندا.

لە هەندێ ناوچەو دێ‌ی کوردستان، کانی‌و برو دەستاو هەن.. پەرژینێکی لە گونیەو تەنەکە، یا لە لق‌و پۆپی درەختیان وەدەوردا وەریناوە. ئافرەت‌و کچی جحێڵی گوندی، بێ کۆدەبنەوەو بە هەنجەتی دەست نوێژو بسمیل‌و غوسل دەرکردن، وەختی لێ دەکوژن‌و کاتی لێ دەبەنە سەر.. باسی ئەم‌و ئەو دەکەن‌و پەرووی گلاوو پیسی ئەوان دەدەنە تیشکی خۆر.. ئەو ئافرەتانە ئێزگەیەکی گەڕۆك و نا شەرعی‌ی ناوچەن.. لە دەنگوباس‌و کورتەی هەواڵە ـ کانیاندا، باسی حەز لێکردن‌و خیانەت دەکەن. خیانەتکاری‌ی مێردو ژن‌و حەز حەزۆکێ‌ی کورگەل‌و گیژوکاڵ.

کۆمەڵگەیەکی وا تەسك‌و خەڵکێکی وا، چۆن ڕەخنەکاری دەعاملێنن‌و مامەڵە لە گەڵ کەسانی دەوروبەریان دەکەن ؟

تا چەند ساڵێکی بەر لە ئێستا.. چاپەمەنی‌یەکانی کوردەواری خۆمان، نووسەرێکی خۆیان تەرخان دەکرد، بڵاوکراوەو بەرهەمە نوێکان هەڵسەنگێنێ. هەر لە قەوارەو ژمارەی لاپەڕەو ناوی چاپخانەو ئەوەی هەڵەی زمانی لێ بژار کردوون.. کارەکە خۆی لە خۆیەوە بۆ پارەو دراو بوو. کەسانێ وایان دا دەنا، کە

ئەمەیە رەخنە.. لە کاتێکدا کە لە چوارچێوەی مەتحو پیاهەڵدان و شان تەکاندن تێپەڕ نەدەبوو.

باشە نەبوونی و قاتی ڕەخنە، مانای ئەوەنیە کە ڕەخنەگرمان نیە ؟ ئاخۆ وایە، ئەمانە بۆیە نین، چونکە بەرهەمی وا، نەهاتۆتە کایەوە شایـانی زەحمەت کێشانی ئەوان بن ؟

من بە ڕاستی نازانم بەو هەنجەتە خۆیان دوورە پەرێز بگرن.. ڕاستیش نیە، تەنیا لە روویەکی ڕەخنەکاری بگەن. کە وەك تەختەیەکی بازنەیی بە هێڵی ڕەش و سپی نەخشێنراو بۆمان هەیە تیری تێبگرین و ئەگەر نیشانەمـان پیکا، خۆیەتی و ئەگەر نا، وەکو سەرەندو بێژنگ کون کون بکرێ..چ مەبەست !

پێم وایە کاتی ئەوە هاتووە، جێ پێ ی هەڵبەست لەق بێ و ماوەی چیرۆك و لێکۆڵینەوەی زانستی و مێژوویی بدا..یا هەر نەبێ وەکو ئەوان، یا کەمتر، خۆیان لە بان لاپەڕەکانی چاپەمەنی و بڵاوکراوەکاندا بدۆزنەوە.

ئەم بارە بە رەخنەگر ساز دەکـرێ.. لەم بڕوایـە دام، ئەم دەرفـەتە لە بەرژەوەندی ی هەموو شێوە ئەدەبیەکاندایە و شیعریش دەگرێتەوە. چونکە ئەو شیعرەی نەتوانێ شوێنە سەختەکان بجووڵێنێ و هەست بزوێن نەبێ و بـەرەو کردەوە هان نەدا.. ئەو شاعیرەی قسە نەزانێ.. شیعرەکە لە بـازنەی بـەتاڵ وێنەی بیهۆودە و سادە، دەخولێتەوەو ئەو شاعیرەیش خەڵکی ئەم سەردەمەی خۆمان نیەو دەبوو لە دێر زەمانەوە چاو هەڵێنی و خولی ژیان تەواو بکا.

برا شاعیرەکانم لێ زویر نەبن و ئەوەی دەیڵێم قسەیە.. مەرجیش نیـە، قسەوا بە رووت و قووتی وەربگیرێ..

کێ لە شاعیر راستگۆترە، ئەو کاتەی خوێنی خۆی دەسووتێنێ و خوێن لە شادەمارەکانی بەردەدا، هەر بۆ ئەوەی هەڵبەستێکی لێ بکرێنێ ؟ کێ لە شاعیر درۆزنترە، ئەو کاتەی لە چۆڵ و بیابانێکی ووشك و بێ ئاودا، درەختە گـوێزێـك دەڕوێنێ و داوامـان لێ دەکـا، لە ژێـر سێبـەری ئـەو درەختـە مـانـدوومـان بحەسێنینەوە ؟

لە مەیانی درۆو ڕاستیدا، باریکە موویەکی بە چاو نەبینراوە.. لە ڕەخنەگر بترازێ کەسێکی دیکە بە چاوی بێ زەرەبین نایبینێ.. هەر ئەوە، دەتوانێ دووبارە خانووچکۆڵەی منداڵانە بڕوخێنێ و دووبارە، لە سەر تەرزو شێوەی نوێ‌سازیدا بینای بکاتەوە..

لاپەڕە ڕۆشنبیری یەکانی نێو ڕۆژنامەو گۆڤارە کوردی یەکان، هەر وەختە ئاش بەتالّی لیّ بکەن. بە دەگمەن ڕەخنەی لیّ بلاّودەبنەوە، بەو جۆرەی سەرنجی خوێنەر ڕابکێشن و بیجوولێنن.. ئەو کاتە بەسەر چوو، کە قەلّەم خاوەنی دەم و نووکێکی وەك چەقۆ، نیژ بوو. ئەم قەلّەمانە ئێستاکێ کەوتوونەتە بەر تەرمی مێژوو.. دەمیان ناوەتە کەلەپوورو فۆلکلۆر.. هەر بۆ ئەویستی نەکەس ناویان بەریّ و نە ناوی کەس چ بە چاك و چ بە خەراپ بەرن. وەك چۆن دەولەتان پاریزگاری لە بەرژەوەندی خۆیان دەکەن و لە ئاست سەرپێچی کردن لە بڕیارەکانی ڕێکخراوی دەولەتە یەکگرتووەکانەوە مات و بیّدەنگ دەبن.

دەولّەتێکی گەورەو زەبر بە دەست، کە بالیۆزخانەی لە پایتەختێکی ڕۆژ هەلاّتدا دەتەقێنن و دەنگ ناکا، نەبادا بە جواو هاتنی ببێتە هۆی تێکچوونی باری ئاشتی ی جیهان..

ئەمە جیاوازە لە گەلّ بیّ دەنگی، لە ڕاست ئەو قەلەمانەی شتی وا دەنووسن، زیانی بیّ و کەسیش وورتەی لێوە نیّ ! بە پێچەوانەی جیهانی خۆمان، دنیای بیرو ئەدەبیات، ناوە ناوە، پێویستی یان بە نەبەردو بگرە شەڕی سەرتاسەریش هەیە.

چ شتیّ گەورەو ناهەموار ترە، لەوەی قەلّەم کولّ بیّ، یا ژەنگ بگریّ ؟ چ شتیّ زیانی زیاترە، لەوەی نووسەرو ئەدیب و هونەرمەند، ڕەقیب و ڕەخنەگریان نەبیّ ؟ ئەوکاتەی نووسەر بیّ خەم و خەیال لیّی بنویّ و کەسیّ نەبیّ بە دوّیەکەی بلیّ ترشە، ئەوە دەستی لیّ بشۆرە.. بیەویّ و نەیەویّ، بەرەو مردن هەنگاو دەنیّ.. مردنیّ بەرهەم و داهێنان و ووردەکاری.

بە پێی بۆچوونی خۆم، ئەوانەی سەرپەرشتی ی لاپەڕە ڕۆشنبیری یەکان دەکەن، هۆی ئابلۆقەدانی ڕەخنەو قەدەغە کردنی هاتوچۆ، دەخەنە پال ئەوەی، نەبادا هەندیّ کەس دەستکەنە شمشێرو کەسانی دیکەی پیّ هەلّپاچن و بیان تۆقێنن و لەت لە تیان بکەن ! ئەمە ستەمە دەرهەق ڕەخنەی دەکەن. وەك دێویك وایە بچووکی بکەیتەوەو لە ناو شووشەیەکی تەسکدا تەپەدۆری لیّ قایم بکەی.. ئەمە فیزو گالّتە پیّکردنە وەنووسەری دەکەن و لە بەهرەو تووانای کەم دەکەنەوە.

من بۆ خۆم ئەوەی ترس و گومان بیّ، لەم کارەی نابینم.. با دەستەو کۆمەلێك هەبن، هەندیّ شت بلێن، بەلاّم لە چوار چێوەی سنووری ئەخلاق و پەروەردەی کۆمەلاّیەتی.. قەی چی ئەکا، ناوە ناوە، ئەوانە چەند مەتریّ درکە

ئاسن وتوو ترك‌و تخووب ڕه‌ت بکه‌ن ؟ ئه‌گه‌ر زیانی کۆمه‌ڵیان نه‌بێ‌و ئه‌وه‌ی ڕه‌خنه‌ی لێ ده‌گرن له‌ قناره‌ی نه‌ده‌ن‌و پێستی هه‌ڵنه‌واسن ؟!

دیاره‌ مه‌سه‌له‌، وا نیه‌.. مه‌سه‌له‌ ئه‌و دابڕانه‌یه‌، که‌ نووسه‌ران، تێ‌ی که‌وتوون. هه‌ر چه‌تره‌و خێوه‌ته‌، چه‌ند که‌سێکی له‌ ژێر سێبه‌ری خۆی حواندۆته‌وه‌، به‌ تایبه‌ت، ئه‌وانه‌ی دۆست‌و براده‌ری ئه‌و نووسه‌رانن که‌ سه‌رپه‌رشتی‌ی لاپه‌ڕه‌کان ده‌که‌ن.

به‌م حاڵه‌، هه‌ندێ ڕه‌خنه‌گر، قه‌ڵه‌م‌و کاغه‌زیان پێچایه‌وه‌و خه‌ستیاننه‌ نێو جانتای ده‌ست‌و به‌ته‌ڕده‌ستی گوڕه‌پانیان جێ هێشت.. ئه‌نجام به‌ چی گه‌یشت ؟

سه‌دان له‌ نگه‌ری‌ی پڕ له‌ هه‌ڵبه‌ستی ئاماده‌کراوه‌ سه‌رپێ‌یی‌و چیرۆکی لاوازو ناوه‌رۆك پووچه‌ڵ، خرانه‌ سه‌ر خوانچه‌و سفره‌ی خوێنه‌رانه‌وه‌، بێ ئه‌وه‌ی بزه‌یی‌یان به‌و خه‌ڵکه‌ بێ.. هه‌ر بۆیه‌ که‌سانێ ژه‌هراوی بوون، زۆریش دڵیان خۆراك ناباو مانیان له‌ خواردن گرتووه‌.

لێره‌دا ناکرێ، پرسیارێك نه‌که‌ین: چۆن له‌م تۆڕه‌ ئاڵۆزه‌دا نه‌جاتیمان ده‌بێ ؟

ئاشکریه‌ که‌ قۆناغی ئێستا، گه‌لێ جیاوازه‌.. ئێستا شوکر ده‌زگا ڕۆشنبیری‌یه‌کانی بایه‌خ به‌ ئه‌ده‌بیاتی کوردی ده‌ده‌ن، که‌م نین، ئه‌م ڕاستی یه‌ ڕه‌خنه‌گر ناچار ده‌کا، که‌ له‌ ئه‌مڕۆ زووتر نیه‌، به‌هه‌ر ئامێرێکی گوازتنه‌وه‌ بێ، خۆیان بگه‌یێننه‌ مه‌یدان.. هاتنیان تا بڵێ‌ی زه‌روورو پێویسته‌.

● ڕات چیه‌ ده‌رباره‌ی ئه‌و کۆڕه‌ «ئه‌ده‌بی» یانه‌ی له‌ چایخانه‌کاندا ده‌به‌سترێن ؟ له‌و بڕوایه‌ دای ئه‌و کۆڕانه‌ ته‌وژمی داهێنانی لاوان بته‌قێنێته‌وه‌ ؟

● هه‌ر بوارێکی لاسایی ده‌گرێ، سه‌ر ئه‌نجام زیانی خۆمانی تیابووه‌.. چایخانه‌ ئه‌وروپایی‌یه‌کان، یا ئه‌وانه‌ی پاریس، که‌ ئه‌دیب‌و نووسه‌رو هونه‌رمه‌ندی لێ کۆ ده‌بوونه‌وه‌و بیروڕای تێدا ئاڵ‌و گۆڕ ده‌کران، یه‌ك قوتابخانه‌و فێرگه‌یان دروست کرد، نه‌ك هه‌ر له‌ سنووره‌ ته‌سکه‌که‌ی فه‌ڕه‌نسا، بگره‌ هه‌زاران فه‌رسه‌خی بڕی‌و کاری کرده‌ سه‌ر هه‌ردوو جووڵانه‌وه‌ی ئه‌ده‌بی‌و هونه‌ری.

لای ئێمه‌، کۆڕو دانیشتن خاڵی نین له‌ نه‌خۆشی‌و دڵ په‌ستی ته‌گه‌ره‌.. باسی ئه‌م‌و ئه‌وی لێ ده‌کرێ.. به‌ ناوی نوێ خوازی‌و یاخی بوون، پیاوه‌ ماقووڵ‌و ناوداره‌کانی خزمه‌تی گه‌لیان کردووه‌، به‌ر گولله‌ ده‌درێن.. هه‌موو ئه‌وانه‌ی شتێی دیاریان له‌ زمان و مێژووو شتی جێ هێشتووه‌، به‌ ووردیله‌و له‌ ئه‌نجامی به‌

یەکگەیشتن و جووت بوونی ژنێکی بێ ئابڕووو پیاوێکی ساختەچی، هاتۆتە کایەوە !

ئەم بۆچوونە، نەك هەر ترسناك و گومان لێ کراوە، بگرە خزمەتی ئەم گەلەو دووا ڕۆژی نەوەی ئێستا ناکەن. هەندێ داب ونەریتی نەتەوایەتی، یا کەلەپووری میللی، قەبووڵی ئەوە دەکەن، بۆ چوونیان لە سەر بنچینەیەکی هاوچەرخ بێ.. بەلام ڕێگەی ئەوە نادەن لە ناوەڕۆکدا، بەتاڵ بکرێن. گوناهە لە ژێر بارێکی نا ئاسایی و لە بەر تیشکی جوولانەوەو بیروڕای نامۆدا، هەرچی مێژوویی ئەم گەلە هەیە، خەتێکی بە سەردا بکێشین !!.

تا ئەو کاتەی کەلە شاعیرمان لە نێو هەڵدەکەون، نالی و خانی و حاجی قادر، هەر گەورەو پایەبەرزن.. ئەو کەسەی داوامان لێ دەکا، هەرچی داب ونەریت هەن، وەلاوەیان نێین، وەك ئەو کەسە وایە، لە چرقەی گەرما، یا لە ساردوسورو بەستەڵەکی زستاندا بەرگەکانمان داکەنێ !. ئەوەی پێی وایە، ئەو داب ونەریتە کەڵکی ئێمە نادەن و تەڵپی تەڕیان پێوە نەماوە، بە چەند لاتێکی بێ هۆش و سنگ کراوەی تووکاوی سەر شۆستەی شارە گەورەکانی ئەوروپا خەڵەتاوە.. چونکە نە ئێمەین تۆپ و فڕۆکەمان دروست کردبێ و نە ئێمەین شەڕو نەبەردی ئەستێرەکان بکەین.

بەر لە چەند مانگێکەوە، لە شوێنێکی دیکەدا، هەندێ قسەم کردن.. ئەو قسانەی من، تا ئێستا کەسانێکی تر نەیانکردووە (مەبەستم ئەدیب و نووسەرانی کوردە).. ئەوان باشتر لە هەڵوێستی خۆیان دەگەن و ئەمەیش مافێکی خۆیانە.. نەدەکرا چەند گۆشەیەکی تاریك ڕووناك نەکەمەوە.. نەدەکرا، باسی هەندێ شوێنەوار نەکەم، کە تا ئەمڕۆ، بەنی بەشەر پێی نەناوەتە سەر. ئەوەی هەق و ڕەق بوون !. بەلام بۆ بکرێتە کراسەکەی «عثمان»؟

ئەوەی لێرەدا مەبەستمەو دووپاتی دەکەمەوە، ئەمەیە کە پێویستە ناوە ناوە دەرزی لە لەشی تەمەڵ و تەوەزەل قایم بکرێ. چونکە کارەسات لەوە گەورەتر نیە، نووسەر بە چاوی بەسترایەوە قسە هەڵبەستێ.. بەم حاڵە وای لێ دێ، کە بستێ لە بەر خۆ بەم لاوە هیچ نەبینێ.

● دەوری ئەدیب و ڕۆشنبیر، لە جیهانی سێیەمدا چۆن دەبینی و... ڕات بەرامبەر بە مردن چی یە ؟

● مردن، هەروەها ڕووت و قووت، بێ ئەوەی مانای فەلسەفی ی بدرێتێ.. کۆتایی هاتنی دروستکردن و داهێنانە.. دووا ئێزگەیە کە دەبێ ئادەمیزاد

بیبڕێ.. ئێزگەیەکی ژیانە، کە ئەوەی فێڵو فەرەجە سەر ناگرن‌و مرۆ ناچارە تێیدا، دابەزێ.. بەلام چۆن دابەزێنێ ؟ هەتا هەتایە.

ئەم بارەگایە بۆکەسانێ، خێرو بەرەکاتت بوون.. بۆهەندێکی دیکەیش لە کار کەوتن.. ئەوانەی لە تەمەنی لاوی‌و گەنجیدا، هەندێ بەرهەمیان داو نێویان دەرکرد، ڕەنگە ئەگەر مردن نەبوایە، ووردە ووردە دادەبەزین‌و ئەم ناوەی ئێستا هەیانە، نەیان دەبوو !.

شایەرو گۆرانی بێژی کورد، هەر دەیلێتەوە: «خۆرگە پیری دەبوو، بەلام مردن نەدەبوو». ئەمە خواست‌و ئارەزووری مرۆڤ دەردەبڕێ، نەمرو ژیاو بێ هەتا هەتایی.

مردن وەك ترازووی ڕێکخستنی کاروباری ئەم سەر زەمینەی خۆمان، کارێکی پێویستە. هەندێ لە زاناکان پێیان وایە، کە دووای چەند سالێکی دیکە، تەمەنی مرۆ، دە بە قەد ئەم تەمەنەی ئێستای، درێژ دەبێ. ئەگەر ڕاست‌و ئەگەر درۆ، پیاو دەتۆقێنێ ! بیگومان ئەو کاتە، تا بلێی شارستانیەت بێ روحم‌و بێ بەزەیی دەبێ !

لە لایەکی دیکەیشەوە، ژمارەی دانیشتووانی گێتی‌ی دووای سالی (٢٠٠٠) یەجگار بەرز دەبێتەوە.. بەرامبەر بەو کەمبوون‌و قاتی‌ی بەرهەمی کشتوکال، کە تا ئەم سەعاتە، ژیانی مرۆڤی پێوە بەندە.

ئەمە بە هۆی ئاوو هەواو خاك ڕوو دەدا، لە کاتێکدا کە رۆژ نیە، چەند دەمێکی تازە کرایەوە داوای خۆراك نەکەن..

هەندێ شتی تریش هەن، وەك دووا رۆژی پێوەندی‌ی کۆمەلایەتی.. بەلام مەسەلەی خۆراك، مەسەلەیەکە هەموو دانیشتووانی ئەم جیهانەی لێ هاوبەشن.

هەر چەندە چارەسەرکردنی، ئەم گیروگرفتە، لە تاقەت‌و دەسەلاتی نووسەر بەدەرە، بەلام وەك پێشڕەوو سەرکردەو مرۆڤێکی نا ئاسایی، دەبێ لە گەلێ شتی دەوروبەری خۆیەوە بگا. ئەی دەوری چ دەبێ ؟

لە شارستانیەتێکی دوورە خۆمانەوە، پێوەندی‌ی کۆمەلایەتی‌و مەسەلەی نێوان ئامێرو مرۆڤ، سەری هەلداوە. ئەم مرۆڤە رۆشنبیرە ژانەسەری چارەنووسی گرتووە. زەنگی ترس لێ دەداو هەولی رزگار بوونیەتی لە جۆرە پێوەندی‌یەکی جنجال و ئالۆز..

ئەو مرۆڤانەی لە کاتی خوێندا، سکیان بە بەرهەمی وولاتەکانی ژێر دەستەوە، تێر دەکرد، ئێستا خۆیان دەخۆن.. هەر بۆیە بووینەتە بەندەی ئامێرو ئەلەکترۆنی، کە بە دەستی خۆیانەوە، دروستیان کردوون.

ئەمەلە وولاتانی جیهانی سێیەمدا، بە گیروگرفت لە قەڵەم نادرێن.. هەر چەندەی هەندێ کەس هەوڵیان‌دا، هەمان کێشە لە بەرهەمەکانیاندا سەر هەڵدەن.. بەلام وەك منداڵی «زۆل» تەماشای ئەو بەرهەمانە کران..

کەواتا ئەو گیروگرفتەی رۆشنبیرێکی رۆژئاوایی دووچاری بووە، وەك گیروگرفتەکەی رۆشنبیرێکی ئەم وولاتانەی خۆمانەوە، نیە..

لەم دووایی‌دا، هەندێ کەس داوای تەکنۆلۆژیای (نەرم) دەکەن.. داوای جۆرە پێوەندی‌یەکی مرۆڤانەی نێوان ئامێرو بەنی ئادەم دەکەن.

ئەوەی گوتم.. ئەم جیاوازیانەی باسم کردن، ئەوە ناگەینن، رۆشنبیرێکی وولاتێکی تازە پێ گەیشتوو، لە بەرامبەر مەترسی‌دا، دەست لە گونان درێژ تر بوەستێ !

چونکە ئەگەر هەوڵێ نەدا، دەکەوێتە دەرەوەی (شارەیاری).. تەنیا ژمارەیەك دەبێ لە سەر فایلی نێوجانتای خاوەن زەبرو دەسەلاتی سیاسی‌و پارەو دراو.

ئەو رۆژەی، رۆشنبیر دادگای بۆ دەوڵەتێکی دەست تێکەڵ کەری نێو کاروباری دەوڵەتێکی دیکەی ئاسیا، پێك هێناو جەنگی، بەشتێکی بلحو دژ بە ژیانی مرۆڤ دایە قەلەم.. سەرمایەدارو شەڕ فرۆشەکان، گاڵتەیان پێ دەکردن.. هەمان هەڵوێست سەبارەت بە داگیرکردنی «الجزائر».. کەچی پاش چەند ساڵێکەوە هەردوو دەوڵەت، ئاسیاو ئەفریقیایان جێ هێشت‌و سەرکەوتن نەسیبی رۆشنبیران بوو.

بەڕای منەوە، ئەوەی بیرو مێشکی رۆشنبیر دەگوشێ‌و ئالۆزی دەکا، ئەمەیە کە چۆن بتوانێ ترازووی لار بهێنێتەوە دۆخی جاران.

لە کیشوەری ڕەش‌دا «بۆ نموونە». برسێتی مرۆڤی ئەوێی هاڕی‌و خواردنی.. چەند ملیۆن کەس، کەوتنە ژێر رەحمەتی مردن. شاعیرێکی ئەو کیشوەرە بێت‌و شیعر بە دوو چاوی کاڵ هەڵداو بیابانمالن وەك بەهەشت روباری هەنگوین‌و شیری تیادا بڕۆن.. ئەو شاعیرە گەڵ‌لە «مسیلمە» درۆزنترە.

کابرایەکی لبنانی، رقی لە سەربازو جاندرمەی جوولەکە بێ، نەك لە بەر ئەوەی زایۆنیزم لە خۆیدا جوولانەوەیەکی ڕەگەز پەرستانەو فاشیزمە، بەڵکو، لە

بەر ئەوە بێ داگیرکردنی ئەوێ، بێ بەشی بکا لە قومارو رۆڵێتی گازینۆکان لبنان، باشتر وایە، ئەو کەسە یەکسەر سواری کەشتی بێ‌و خۆی بگەیێنێتە هەندەران‌و لە گۆرەوی دەگری تا کراس‌و پانتۆڵ بگۆرێ.. تەنانەت ناوو نازوێکی دیکـە بە خۆیەوە بلەکێنێ.

هـەر کـاتـەی، هـەر یـەکێکی لە ئێمـە دەگـری، وا تێ‌بگـا نیشتمـان بەردەستێ‌یەوە حەز بکا لە جیاتی ئەو کبریت بەکاردینێ‌و ئەو بە لاوە دەنێ، لە نیشتمان پەروەریدا کزو بێ بەشە..

نووسەرو ئەدیب وەك کوتاڵ فرۆش ماسی‌گرو بۆیەچی پێـڵاو نین.. دەبێ بزانن چۆن کەرەستەی هونەر لە خزمەت پێشکەوتن‌دا بەکاردێنێ‌و چۆن مەترسی بە دەوروبەری دوور دەکاتەوە. رۆشنبیر لە سەر یەتی، لایەنی نیشتمان بگرێ‌و هەر کاتی‌تی دووچاری مەترسی بوو، بەرگری لێوە بکاو بپیارێزێ.

● بەو پێ‌یەی، بایەخ بە وەرگێران دەدەی، تا چ رادەیەك وەگێری کورد توانیویەتی شێوەی ئەدەبێ کورد بەدەربخا ؟

● باری چاپەمەنی کوردی، ناشکوری نەبێ، ئێستای خاسترە لە چەند ساڵی لەمەو بەر کامە شۆستەی شەقامـەکانی شـارە کوردستـانی یەکـان دەگری، پێشانگەی کتێبن. ئەمە پێوەندی بە جێ بەجێ‌کـردنی مافی نـەتەوایـەتی و ئۆتۆنۆمی‌یەوە هـەیە. سـەرەرای ئەوەی کـە هەنـدێ دەزگا بـایەخ‌و گـرنگی بڵاوکردنەوەو چاپەمەنی کوردی دەدەن.

لێرەدا، وەرگێران بەشێکی گرنگی لە جووڵانەوەی بـڵاوکردنـەوەو چاپ کردن‌دا هەیە. بەڵام کەسانێکی کەم‌ژمارە شاکاری ئەدەبیاتی گەلانی دیکەیان هێناوەتە سەر زمانی کوردی.. بۆ ؟ ئەوانەی زمانی بێگانەیان دەزانی بە پەنجەی دەست دەژمێردران. هەندێ نووسەریش هەن بـە چاوێکی سـووك تەمـاشای وەرگێران دەکەن ! پێ‌یان وایە ئەو کارەی ئەوان خزمەتی دانەر دەکا.. ئەمەش لە راستی‌یەوە دوورە.

من لە گەڵ ئەوەدا نیم لە عـەرەبی‌یەوە شت بکـرێنە کـوردی.. لە گەڵ ئەوەدام، بەرهەمی کوردی بچێتە سەر زمانی عەرەبی.

چـونکە بـە پێی بوونمـان لەم پارچـەیەی وولاتی عیـراق، شـارەزای رۆشنبیری‌و ئەدەبی عەرەبی هەین. هـەندێکمـان بەوەیش نـەوەستاوە بگـرە مەلەوانی چاکە.. گەلێ شیعری زەمانی «جاهلیە»مان دەبەرەو شوکر مانایشیان دەزانین.

زمانی عەرەبی، سەربارەت بە ئەدیب و نووسەرە کوردەکانی عیراق، پەنجەرەیەکی والاو کراوەیە.. ئەگەر ئەو نەدەبوو شارەزای ئەدەبیاتی ئینگلیز وفەرەنساو ئەڵمان نەدەبووین.. هەر بۆیەش خۆمان بە قەرزاری ئەم زمانە دەزانین.

لە گەڵ لە چاوپێکەوتن و کۆنگرەکاندا، یاخەو بەرۆکی رۆشنبیری عیراقی «عەرەب» مان دەگرت. هەندێکمان بەوەیش ناوەستێ و پەنجەی تۆمەتی بۆ درێژ دەکا:

«بۆچی شیعری ئەسپانی دەخوێنیتەوەو شاعیرەکانی ئەفریقیا دەناسی.. کەچی من لە هەموو دیدارو کۆنگرەیەکدا لە گەڵتام..

نە ناوم دەزانی و نە بەرهەم دەبینی ؟».

پێمان وابوو، ئەو خۆی تاک و تەنیا بەرپرسیارە.. ئێستاکێ ئەم مەسەلەیە ووردە ووردە روون دەبێتەوە. گوناهی هەرە گەورە دەکەوێتە ئەستۆی وەرگێری کورد، کە نەیتووانیو دەنگی بەرزبکاتەوە. ئەوشتی خەڵکمان بۆوەردەگێری و شتی خۆمانیش هیچ.

پێویستمان بە چەند وەرگێرێکی نەترس هەن.. نەک بە حسێبی زیان و قازانجی پارەو دراو، بەڵکو بەو حسێبەی کە تخووبی هەرێمایەتی بشکێنێ.

بازاری کتێبی عەرەبی، بازارێکی فراوانە.. بۆ خۆمانی تێ نەکەین ؟ پێم وایە ئەگەر دەزگا دەولەتی یەکان،بەمە هەڵسن، سەرکەوتوو دەبن.. ئەگەر لە پلانی ساڵانەدا چەند بەرهەمێکی بەکەڵک بخەنە بەردەست عەرەبی زمانەکان، ئەوە خزمەتێکی دووسەرە دەکەن.

یەکەم، وەکو پردێك بەکار دەهێنرێ.. دووەمیان، خزمەتی رۆشنبیری عیراقی دەکا.

# روونكردنەوەیەك..

د. وریا عمرامین

خۆ بەستنەوە بە پەیڕەوێك و دانانی سنوور بۆ لێكۆڵینەوە سیمای كاری ئەكادیمی یە. هەر باسێك ئەم لایەنانەی تیا رەچاو نەكرێت سەرڕێی دەرئەچێ. رەخنەگریش ئەبێ لەناو چوارچێوەی ئەم پەیڕەو و سنوورەوا باسەكە هەڵبسەنگێنێ و كەم وكوڕی یەكانی دەرخات، نەك پڕ بداتە دەرەوەی. ئەبێ باسەكە لەگەڵ ئەوانەی پێشتر بڵاو كراونەتەوە بەراوورد بكات و پێشانی بدات چی تازەی تیا پێشكەش كراوە و گرنگێتی ی ئەم شتە تازەیە لەو مەیدانەدا چی یە و تاچ رادەیێك نووسەرەكە لەپێشكەش كردنیا سەركەوتوو بووە... هتد.. ئەگینا نابێ بە رەخنە.

لە بەرگی (١٢)ی ساڵی (١٩٨٥)ی گۆڤاری كۆڕی زانیاری ی عیراق ـ دەستەی كورد (ل ٤٥ ـ ٩٣)، لە ژێر ناوی ـ جێناوی كەسیی جودا لە زمانی كوردیدا ـ وتارێكی د. ئاوڕەحمانی حاجی مارف بڵاو كراوەتەوە تیایا لە بارەی وتارێكمەوە كە لە ژمارە (١٠)ی ساڵی (١٩٨٣)ی هەمان گۆڤاردا بڵاوكراوەتەوە ئەڵێ:

[دووەم وتار كە بە ناوی «لایەنێكی جیاوازی» یەوەیە و نووسەرەكەی د. وریا عومەر ئەمینە، بەشێكی كەمی دەربارەی جێناوی كەسیی جودایە. باشیی ئەم لێكۆڵینە وەیە بە تایبەتی لەوەدایە، كە لەسەر شێوازێكی زانستیی نوێ نووسراوە، بەڵام بەگشتی باسێكی قووڵ نییەو كەرەستەی زمانی كوردی كەم تێدایەو ناتەواوی زۆرە.

د. وریا لە نەخشەی ژمارە ٣ دا (بڕوانە: ل ٢٦١) و لەسەرپاكی نووسینەكەیدا لە دەستەی B ی جێناوی كەسیی جودا لە دیالێكتی كرمانجیی ژووروودا بۆ كەسی دووەمی كۆ (هون)ی نووسیوە. وەك پێشتر لێی دوام ودواتریش باسم كردووە، (هوون) پتر لە (هون) بەكاردێ. سەرنج ڕاكێش، ئەوەیە كە لەنێو نووسەرانی كورددا تەنیا مامۆستا جگەرخوێن (هون)ی تۆمار كردووە.

ئەگەرچی نووسەرباش دوو دەستە جێناوی کەسیی جودای لە کرمانجیی ژووروودا دەست نیشان کردووە، بەڵام ئەوەی یادداشت نەکردووە، کە ئەو دوو دەستەیە بەپێی دۆخ جیادەبنەوە.

دابەش کردنی جێناوە کەسی‌یە جوداکان و چۆنیەتی بە کارهێنانیان‌و بەراوردکردنیان لە لایەن زانایانی کورد و بێگانەوە، بە زمانی کوردی‌و بێگانە تارادەیێك باس کراوە، کەچی د. وریا پەنجەی بۆ هیچ یەکێك لەو سەرچاوانە ڕانە کێشاوە.

ئەو نموونانەی نووسەر بۆ ئیسپات کردنی باسەکەی هێناونی‌یەوە، لە قووڵایی زمانی کوردییەوە نین، واتا لە فۆلکۆر و ئەدەب و... ی تۆمار کراوەوە نین، بەڵکو ڕستەی سادەی زمانی خۆی یان ناسیاوێکیتی... و هەندێکی تر].

گەر ڕەخنەگر ناسناوێکی ئەکادیمی‌ی بەرزی نەبا ئەم روون کردنەوەیەم نەئەخستە روو.

ئەوەی بەلامەوە زۆر گرنگە و بەپێویستی ئەزانم روونی کەمەوە ئەو بەشەی راکانیەتی کە ئەڵێ [... بەڵام ئەوەی یادداشت نەکردووە کە ئەم دوو دەستەیە بە پێ‌ی دۆخ جیا دەبنەوە].

وەك دەرئەکەوێ ڕەخنەگر لە مەبەستی من نەگەیشتووە.. ئەم ووتارە هەوڵدانێکە بۆ پێشاندانی سیستەمی کارکردنی راناو لە زمانی کوردی‌یا بەگشتی‌و دەست نیشان کردنی یاساکانیانە.. تیایا پیشانی ئەدەم و ساغی ئەکەمەوە کە دابەش کردنی دوو دەستە جێناوی کرمانجی‌ی ژووروو بە پێ‌ی دۆخ هەلەیە. ئەم دوو دەستەیە هەرگیز ناشێ بەپێ‌ی دۆخ جیا بکرێنەوە چونکە هەر دوو دەستە هەر دوو دۆخی راستەوخۆ و تیان لە دوو کاتی رێزمانی‌ی جیاوازدا پێشان ئەدەن.

هەموو ئەوانەی ئەم دوو دەستەیەیان بەپێ‌ی دۆخ جیا کردۆتەوە لە چۆنیەتی کارکردنی ئەم راناوانە نەگەیشتوون ولە ژێر کارتێکردنی رێزمانی زمانی تر وا تێگەیشتوون کە هەبوونی فۆڕمی جیای راناو بەڵگەی هەبوونی دۆخی جیاوازە. گەر ئەمە لەگەل زمانی رووسی‌یا (بۆنموونە) وابێ.. لەگەڵ شێوەی کرمانجی‌ی ژووروودا مەسەلەکە بە تەواوی بە جۆرێکی ترە.

لە کرمانجی‌ی ژووراوودا دوو دەستە راناوی جوداو یەك دەستە راناوی لکاو هەیە. دابەش بوونیان بەپێ‌ی کەس و ژمارە لەم نەخشەیەدا روون کراوەتەوە

| ژمارە | کەس | راناوی جودا ١ | راناوی جودا ٢ | راناوی لکاو |
| --- | --- | --- | --- | --- |
| تاک | ١ | من | ئەز | م |
| | ٢ | تە | تو | ی |
| | ٣ | وی/وێ | ئەو | ـ،ت/ەت |
| کۆ | ١ | مە | ئەم | ین |
| | ٢ | وە | هوون | ن |
| | ٣ | وان | ئەو | ن |

لە گەڵ فرمانی تێپەڕا.... کۆمەڵی یەکەم گەر کاتی فرمانەکە رابردوو بێ دەوری (بکەری - واتا دۆخی راستەوخۆ) ئەبینێ. گەر کاتەکە داهاتوو بێ دەوری (بەرکاری - واتا دۆخی تیان) ئەبینی. کۆمەڵی دووەم لەگەڵ کاتی رابردوودا دەوری (بەرکاری - واتا دۆخی تیان) ئەبینێ و لەگەڵ کاتی داهاتوودا دەوری (بکەری - واتا دۆخی راستەوخۆ) ئەبینێ. وەك لەم نموونانەدا روون کراوەتەوەتەوە.

| بکەر<br>دۆخی راستەوخۆ<br>دەستەی یەکەم | بەرکار<br>دۆخی تیان<br>دەستەی دووەم | فرمان<br>رابردوو |
| --- | --- | --- |
| من | تو | دیتی |
| تە | ئەز | دیتم |
| وی/وێ | ئەو | دیت |
| مە | هوون | دیتن |
| وە | ئەم | دیتین |
| وان | ئەو | دیتن |

| بکەر<br>دۆخی راستەوخۆ<br>دەستەی دووەم | بەرکار<br>دۆخی تیان<br>دەستەی یەکەم | فرمان<br>داهاتوو |
|---|---|---|
| ئەز | تە | دبینم |
| تو | من | دبینی |
| ئەو | وی/وێ | دبینی |
| ئەم | وە | دبینیین |
| هوون | مە | دبینن |
| ئەو | وان | دبینن |

سەیرکە لە رابردوودا فرمان لەگەڵ بەرکارا لەکەس وژمارەدا رێك ئەکەوێ. واتا فرمان راناوێکی لکاو وەرئەگرێ بە پێی کەس و ژمارەی بەرکارەکە. کەی بەرکار لاچوو راناوی لکاویش رئەچێ.

تە ئەز دیتم ← تە دیت

من تۆ دیتی ← من دیت

وان هوون دیتن ← وان دیت

هەر ئەو دیاردەیە شە وای کردووە هەموو ئەوانەی لە فرمانی کرمانجیی ژووروو کولێونەتەوە واتی بکەن کە فرمانی تێپەڕ لە رابردوودا راناوی لکار وەرناگرێ..

دەوری ئەم راناوانە بەپێی دۆخ لەم نەخشەیەدا روون کراوەتەوە.

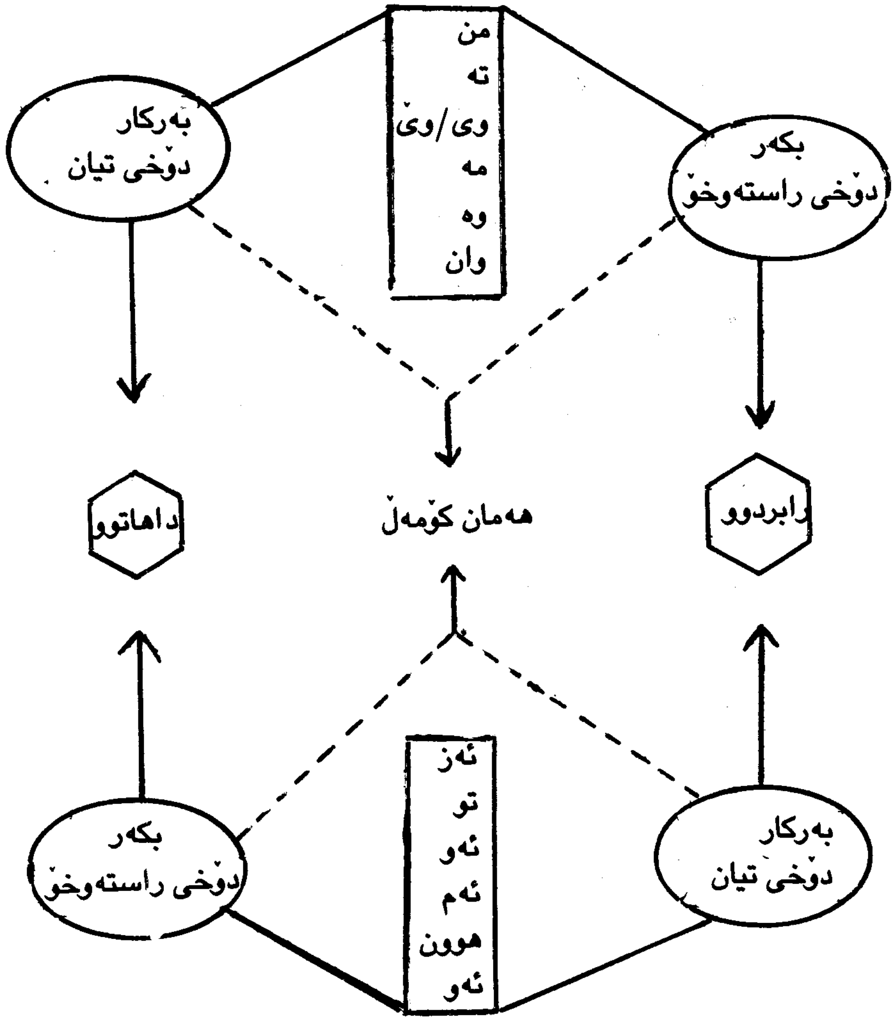


واتا هەردوو دەستە هەردوو دەوری دۆخی راستەوخۆ و تیان لە دوو کاتی ریزمانیی جیاوازدا ئەبینن.. ئیتر بە چ مەنتقێ ئەشێ ئەم دوو دەستەیە بە پێی دۆخ جیا بکرێنەوە گەر بەم جۆرە نەبێ کە پێشکەش کرا..

د. ئاورەحمان ئەڵێ.. [باشی ئەم لێکۆڵینەوەیە بە تایبەتی لەوەدایە کە لە سەر شێوازێکی زانستیی نوێ نووسراوەتەوە.. بەڵام بە گشتی باسێکی قووڵ نییە و کەرەستەی زمانی کوردی کەم تێدایە..]

ئەم قسانە یەك ناگرنەوە.. گەر باس و لێكۆڵینەوە زانستی بێ ولە سەر شێوازێكی زانستی نوێ نووسرابێتە و ئەبێ شتێكی تازەی بەدەستەوە دابێ و هەر بنێشتە تاڵەكەی پێش خۆی نەجووبێتەوە.. باس و لێكۆڵینەوەی زانستی ئەوەیە هەڵەیەكی باوی راست كردبێتەوە.. قاعیدەی بۆ دیاردەیێ دانابێ.. شتێكی ساغ كردبێتەوە نووسەرەكە لە نووسینا فەلسەفەی هەبێ و خۆی بە پەیرەوێكەوە بەستبێ.. سنووری بۆ باسەكەی دانابێ... هتد. ئیتر چۆن ئەشێ بووترێ لەسەر شۆازێكی زانستی ی نوێ نووسراوەتەوە و ناتەواوی ی زۆرە ؟.

من لەم ووتارەدا هەڵەیەكی باوم راست كردۆتەوە. باسی بابەتێكم كردووە و قاعیدەكەیم دەست نیشان كردووە (وەك من بزانم) هیچ زمانەوانێ پێشتر بۆی نەچووە و نەیتوانیووە بەم شێوەیە لێكی بداتەوە، بێ ئەوەی ناوی ئەم وئەو بهێنم وبڵێم ئەوان بە هەڵەدا چوون و من راستم..

د. ئاورەحمان ئەڵێ [ئەو نموونانەی نووسەر بۆ ئیسپات كردنی باسەكەی هێناونی یەوە لە قووڵایی زمانی كوردی یەوە نین].. وا دیارە نموونەكانی من لە توێكڵی زمانی كوردی یەوەن.. لەسەرەتای ووتارەكەما (ل ٢٦٠) ئەڵێم [لەم ووتارەدا باسی راناو ئەكرێ لە رووی سینتاكسەوە. واتا پەیوەندی ی راناوی لكاو بە بەشەكانی تری رستەوە. بۆیە لێكۆڵینەوەكەم لە رووی لێڤلەكانی تری زمانەوە ساكار دێتە بەرچاو]. من كە خۆم وا بڵێم ئیتر باس نەكردنی لایەنی مۆرفۆلۆجی بۆ بە كەم وكوڕی لەقەڵەم بدرێ.. باسەكەی من سینتاكسی یە. بۆ ئەم جۆرە باسانە یەك دەستە وەك نموونە هەڵئەبژێرێ ئەم دەستەیە وەك (ستاندەرت) تەمسیلی هەموو فۆرمە جیاوازەكانی شێوەكانی زمانەكە ئەكات.. جا (هون)م نووسیبێ یا (هوون) هیچ لە مەسەلەكە ناگۆڕێ و پەیوەندی بە گەوهەری باسەكەوە نی یە..

د. ئاورەحمان ئەڵێ [دابەش كردنی جێناوی كەسی یە جوداكان چۆنیەتی بەكار هێنانیان و بەراوورد كردنیان لە لایەن زانایانی كورد و بێگانەوە بە زمانی كوردی و بێگانە تا رادەیێك باس كراوە. كەچی د. وریا پەنجەی بۆ هیچ یەكێك لەو سەرچاوانە رانەكێشاوە].

هۆی ئاماژە نەكردنم بۆ ئەو سەرچاوانە ئەوەیە چونكە هیچ سوودێكم لێ وەرنەگرتوون.. ئەوەی من باسی ئەكەم هەموو ئەنجامی لێكدانەوەی خۆمن و

کەس پێشتر بەم جۆرە بۆی نەچووە و باسی نەکردووە. لێکۆڵینەوەی ئەکادیمی پەیرەوی تایبەتی ی خۆی هەیە لە دەست نیشان کردنی سەرچاوەکانا. لە هەموو شت ئاسانتر ریز کردنی سەر چاوەیە، بەلام چۆن ؟ وا کتێبێکم لەژێر دەستایە گوایە ئەتروحەی دکتۆرایە.. نووسەرەکەی نزیکەی دوو سەد سەرچاوەی بۆ ریز کردووە و بە چەن زمانێ.. لەو بڕوایە دام گەر نووسەری ئەم کتێبە بە چاکی تەنیا لە چواری ئەم سەرچاوانەی ریزی کردوون بگەیشتایە بەرهەمەکەی وا پووچ دەرنە ئەچوو..

حەزم ئەکرد د. ئاورەحمان نەختێ مەوزووعی با لە هەڵسەنگاندنی ئەم ووتارە و هەر بەو گیانە ئەکادیمی یە پتەوەی من ئەیناسم سەیری بکردایە.

لە گەڵ رێز وخۆشەویستیم بۆ مامۆستاو هاورێم د. ئاورە حمانی حاجی مارف.

●

بڵێن بەیار، بڵێن بەیار، یاری نازدار،
سەد هەزار جار خۆزگەم بەپار، منی هەژار
خۆزگەم بەپار !
خۆزگەم بەساڵی رابردوو،
عومری کورتی دلداریم بوو،
لە پڕ هاتوو، لە ناکاو چوو..
یەك پڕ بە دونیا ئارەزوو،
دەریایەك تاسە.. ئەمە دوو
جێ مابوو لە پاری مردوو !..

ـ گۆران ـ

# راز

رمضان زامدار

بەسیەتی تاکەی نازت ئەنوێنی
خەریکی جەرگەو دلم ئەستوێنی
بۆ وا ئەمکوژی هەر بە داخەوە
بە نا ئومێدی.. دەم بە ئاخەوە

× × ×

گرفتارم... بۆت ئەزارم
بریندارم... نامدوێنی

× × ×

بۆچی بەزەییت نایە بە دڵما ؟
هاورێتیم تاکەی، نایەی لە گەڵما ؟

× × ×

بۆ وەکو جاران نەماوی ئێستە ؟
دڵەی هەژارم زۆر تۆی پێویستە !!

× × ×

بۆ تۆ پێکەنیم.. بۆ تۆ خولقاوم
بە هۆی یادگری تۆوە ژیاوم

× × ×

کوانێ چی ی لێهات، کوا دڵەی نەرمت ؟
کوا خۆشەویستی پڕ گڕو گەرمت ؟

× × ×

بۆ وا ئێستاکە هیچی نەماوە.....؟
پێم بڵێ بۆچی ؟ چی‌یە رووی داوە.....؟

× × ×

بەسیەتی هەموو ئارامم بڕا....
لە ناڵەو شیوەن وا دەنگم دڕا....

× × ×

گرفتارم... بۆت ئەزارم
بریندارم... نامدوێنی

کرکوك

# «سێبەر»

لە سێبەری خۆم بەشکم
پێ بە پێی من جێ ئەگۆڕێ
وتم.. ئەبێ بیترسێنم
چوومە چیقی گلۆپێکی سەر شەقامێ..
کەوتە ژێر پێم.
تۆپەڵێك بوو خۆی مات دابوو
کەتیشکێ هات، بەرەو رووی من ئاراستە بوو،
رووم وەرگێڕا بەرەو دواوە
بینیم.. سێبەری تۆپەڵم
دوو هێندەی خۆم راکشابوو !.
- با، بیکوژم..
وتیان نەکەی،
ئەبێ بچیتە سێبەرێ..
هەرچی تروسکەت تیا هەیە
هەمووی بەرێ.

# «ئاوەرێژە»

حەسیب قەرەداخی

ئێستە گەیشتمە ئەو پێچەی کە ئەو دیوی
سەرەو لێژە
ئەم هەنگاوەی کە دام ناوە
نیوەی لە سەر ئاوەرێژە
ئەوا هاتوو لام کردەوە،
کێ ئەبینم..
چی ئەچێنم..
لە تەك خۆما چی ئەهێنم ؟!
کێ دەست ئەخاتە سەر دلی،
ئەحەپەسێ ؟!
کێ بەرد بە دواما هەڵ ئەدات
بە ژمارە، هەتاکوو سێ ؟..
لە دوای «نالی» منیش شاری خێوو خەمم خستە دواوە
ئەی من بۆچی وەکوو نالی
ئەم کۆچەم لێ نەوەشاوە ؟!..
کە شیعرێکی خۆم خوێندەوە ـ چێم مەهێڵە ـ
ئەوسا دەرکەوت
کە کۆچی شاری خێوو خەم
پێشی ئێمەی داماویش کەوت !.

١٩٨٥/٣/٢

# چوار فرمێسکی گەرم

□ محمەد بەدری □

١ - وەلی بۆ شەم
زۆر رەنج و ئازاری کێشاو
بوو بە گیرۆوودەی داوی خەم
هەر وەلیش بوو
کە لە غوربەت بە نامۆیی
سەری داناو
ئەو ئاواتەی لە دڵیا بوو
بۆ گۆڕ بردی و کرایە تەم
بەلام
ئەوەی لە فەرهەنگی دڵداری‌دا
بووەتە سیمفۆنیای دەماو دەم
تا نە بێژی
ئەز ئەڤیندارا وەلی مە
کەس نابێژێ
چاوانی شەم ؟!

٢ - کە ئەتەوێ وەك بولبول بی
ئەبێ ئەڤینداری گوڵ بی
کە ئەتەوێ وەکو گڕ بی
ئەبێ دڵداری ئاگر بی
بەلام
کە پێت نەکرێ گوڵ بی
یاخود رۆژێ وەك ئاگر بی
ئەبێ لە فەرهەنگی عەشقا
ووشەیەکی ساردو سڕ بی

٣ ـ لە قازی نەمریان پرسی
کاتێ ڕوو بەڕووی
سێدارەی مردن کرا
وتیان:
زۆر سەیرە ناترسیو
ئەژدەهای مەرگ هیچ نەماوە
بتخاتە سووچی ماجەرا
وتی: ئەگەر من بترسم
ئەی گوایە چۆن
بۆ چوارچرا خامۆشەکە
ببمە ڕووناکیو چرا ؟

٤ ـ بابا تاهیر
لە مێژەوە دڵسووتاوی
دەستی هێنانو مردنە
بابا تاهیر
تا ئیستاکەش ئاوارەیەو
پێناسەکەی هاوار ئەکا:
ئەم کابرایە دەریایەکی بێ خاوەنە
بابا تاهیر
ڕۆژ بە دوای ڕۆژ
هەر فوتبۆڵێنی پێ ئەکرێ
کەچی هەر وەك کێوی بێستوون
دژ بە لە ناو چوون ئەوەستێو
ئەوەی لە فەرهەنگیا نەبێ
تەنیا نەمانو مردنە...

# دایە.. لێمببوورە

نوری عەلی ئەمین

(١)
دایە.. دەزانم..
پیرو کەفتەکاری..
ماندووی دەستی ڕۆژگاری..
فرمێسکت بەبار هەڵرشتووە..
دەربەدەریت زۆر چەشتووە..
لە یادمە:
لەگەڵ باوکە میوانەکەی گردی سەیوانمدا،
لەتاو فرۆکەکانی ئینگلیزی بەدکار..
بە کوڵ،
ئەم دێو ئەو دێتان پێدەکردم..
لە ئەشکەوتەکەی بەر تەگەراندا[١]،
دەتان شاردمەوە..
بە داستانی شۆڕە سوارانی،
شێخ مەحمودی نەمر، دەتاننواندم..
هەتا:
لە گرمەگرمی فڕۆکەکان،
لە تەقینەوەی بۆمباکان،
خەو لە چاوم نەفڕێ..

گوللەی ویڵ جەرگم نەبڕێ..
نەکو نەگەم:
داستانی گەلەکەم بخوێنمەوە،
کارەساتی کۆنو نوێی تێدا ببینمەوە..

(٢)
دایە.. لێمبوورە،
دەمەوێ، دیسان:
بە سۆزەکەی جاران،
سۆزەکەی بەر ئەشکەوتەکەی تەگەران،
بتهروژێنم..
فرمێسکت بەخوڕ پێببارێنم،
بت گرێنم..
بەلام، ئەم جارە، بۆ من.. نا:
بۆ دوا ڕۆژی کورد،
بۆ بەهاری ڕەش داگەڕاو،
بۆ گوڵی چاو بەفرمێسك،
بۆ دارستانی چری گڕگرتوو،
بۆ مەهابادی قازی محەمەد،
بۆ قەلای دمدم،
مەلبەندی خانی لەپ زێڕین..
بۆ کانیو سەرچاوەی،
بۆ قەدەمخێر
پلنگی پێکراوی کوردستانی ئێران..
بە باڕووت هەڵتەکێنراو، دەتگرێنم..

(٣)
بەلام، هەر تۆ، ناگرێینم؛
خوێنی خۆشم دەڕژێنم..
وەك بەچکە کوردێکی دلێر،

بەرگی شەرمەزاری فڕێدەدەم..
شاڵو شەپکی بادینان،
پووزەوانەی مەریوان،
کوڵەباڵی هەوارمان،
کڵاوی شکاکان،
کاڵەو پێتاوی خۆمان، دەبەستم..
بەرەو هەورازی ڕزگاری ملدەنێم..
ڕێگای سەختو،
پڕ هەڵدێر، دەبڕم..
سنوور دەشکێنم..
بەرەو کوردستانی ئەو دیو،
دەکەومەڕێ..
دڵنیابە.. کۆڵم بە مەرگ داوە،
لەژێر پێمدا تاساوە..
لەگەڵ ووشەی (ترس)دا،
دەیانکەم بەگڕ..
دوژمنی پێدە سووتێنم..
گوێ نادەمێ:
با دوژمن وەك هەوری بەهار بگرمێنێ،
گوللە بە لێزمە ببارێنێ،
بازووی بەخوێن سوورکراوی،
لەگەڵ کوردی هەژاردا بنوێنێ..
لە کۆشکی زۆرداری دا،
تاوان بە باڵی فڕۆکەکانیدا بنێرێ،
لەگەڵ گوللە تۆپەکاندا،
گڕو فرمێسکمان بۆ هەڵ بدا،
شارەکانمان بهێنێتە گریان...
کۆڵ نادەین...
تێدەکۆشین.. چونکە:
بە دوای حەقدا دەسووڕێینەوە..

حەق بە خوێن وەر دە گرینەوە..
ناگەڕێینەوە،
شالاو دەبەین،
تۆڵەی برا کوژراوەکانمان،
خوشکە بەپرچ هەڵواسراوە کانمان،
لە زیندانەکانی تاراندا، دەکەینەوە..
لە سەنگەری ڕزگاریدا، دەجەنگین،
دوژمن دەبەزێنین،
خوێنی دەڕژێنین،
ڕەگەز پەرستەو ئەی بوغزێنین..

(٤)

دایە... سەرێکەو بردوومە،
نای هێنمەوە..
هەتا کوردی بەسەرکەوتوویی،
تێدا نەبینمەوە..
سوێندت بۆ دەخۆم:
بە خۆر، نە... بە تیشکەکەی..
بە نەورۆز، نە.. بە بڵێسەکەی..
هەتا گیان لە لەشم دەتۆرێ،
هێز توانای تێدا نامێنێ،
پشت نەکەمە دوژمن..
روو لە کوردی کەساس،
لە جوتیاری دەست بەداس،
لە کرێکاری ماندوو، وەرنەگیرم..
بۆ پارەو پوول خۆم نەدۆڕێنم..
بڕیار بێت، بڕیاری مەردانە:
گڕێ لە خۆر دروست بکەم،
هەموو شەهیدەکان بانگ بکەم،
لەبەریدا خڕ ببینەوە،

گیانیان لێسەند،
بەڵام بیری زەق و زندووی
بۆ نەوەمان
«جیل» لە دوای «جیل»
جار لە دوای جار

● * ● * ●

## سۆکرات ووتی؛

من شەهدی دیموکراتیم
با ژەهریشم دەرخوارد بدەن
لە ویژدانی خەڵکا ئەژیم...!
من بیردۆزی دیموکراتیم
من سۆکراتم،
ئاگر خۆشکەری خەباتم!..

● * ● * ●

## ● گالیلۆ...

وا زەوی‌یە، هەر ئەسووڕێ و ئەخولێتەوە
با حەپسم کەن، برسیشم کەن
سەرم لە لاشەش بێتەوە
زەمین هەر ئەسووڕێتەوە... !
زەمین هەر ئەسووێتەوە... !

● * ● * ●

## ● ژان دارك...

کە سووتاندیان
ووشەکانی بوون بە خەرمان..!
بوون بە ئاگر......
تەمی تاریکی ئەڕەوان
بیری ڕۆشن

له سه‌ر زه‌وی بوونه خۆراك
بوونه هه‌وێن؛ بوو بوونه ماك..
ژان دارك وتی:
واز له ئازادی هێنانم،
واز له ژینه!.
چڵو چێوه‌که‌ی سووتانم،
بۆ هه‌موو مرۆڤ په‌رژینه.
ڕووناکی‌یه گڕه، تینه...!

## ● حه‌للاج...

که حه‌للاجیان وه‌ك به‌رخی نێر سه‌ر بڕی
په‌ڕه په‌ڕه ته‌ورات و ئینجیلیان دڕی..!
جارێ ده‌ست و، جارێ پێ‌یان
لێ ئه‌قرتان..
خوێنی تکایه سه‌ر زه‌وی
بوو به «ئایه‌ت»، بوو به «قورئان».
که سه‌ریان له لاشه قرتان
ئه‌یووت منم ڕاستی‌ی ژیان!
منم ماف و ڕه‌وای ئینسان
که ده‌ست و پێ‌یان ئه‌قرتان...

## ● عبد الخالق...

هه‌رچی ڕق و کینه هه‌بوو
له مرۆڤ و خه‌ڵکی نه‌بوو
ئه‌وه‌ی هه‌یبوو؛ دڵسۆزی بوو
زانست په‌رست، بیر دۆزی بوو
بۆ کوردی بوو، بۆ هۆزی بوو

وەكی ژەهرا كورەماران!!
ئێدی چ جار.. نفشێ وان ژی..
نابن هەڤالێن مللەتیو..
هەر دەم، هەر گاڤ.
دێ مێژن خوینا هەژاران.
دێ بن مەتال بو نەیاران.
ئو هەرو هەر بو نەیاران!

★ ★ ★ ★

دلێ من دلەك شەیدایەو
ئەوە مەشكا خەماد كێتن!!
دلێ من ئەڤروكە ئاشەو...
ئەوە هەڤراناد هێریتن!!
دەنگە.. دەنگە..
كوتەلا وی گەلەك تەنگە!
تێهنێ لێڤێن لێ هشك كرین
تێرا وی ئاڤ ژێ ناهێتن.
بەندو بەرئاش بهێی خرتە بوین
خرە خرەو دنگە دنگەكا مەزنە.
دەولەت سەرێ سەركاروانێن گوند كێمە.
دلو پەكا دوهنی نینە،
بسەر برغوییێن ویدا بەردەم
تێهنا لێڤێن وی بشكێتن.
بشێت هەڤراناب هیتریتن.
كاروانیyاب رێ بێخیتن...!!
تێرك و گوینیو جهالێن دەربەدەران

داگرتینه، وێ ل ڕێزێو ملبملن
کاروانی ژی..
بەلنگازن، هەمی ژارن.
دلکەسەرو دلکوڤانن،
هەمی گاڤان.. بلاب زانن..
ئەو گەهدارن
چنکی ئەژی.. هەژارەکم ئاشەڤانم
ئو هەڤرانێ..
ڤێ دەولا ئاشێ دلێ من
برین و کوڤان و خەمن!!!
ب ر یـ ن و
کـ و ڤـ ا ن و
خ ە ٯ ن!!!

★ ★ ★ ★ ★

چاوەکەم خۆ من بریندارى خەدەنگی چاوی تۆم
زارو بیمارو گرفتاری کەمەندو داوی تۆم

وێڵو سەرگەردانو عاجزو ئاشفتە حال
دڵ بە تالان چوی سوپای کاکۆڵی تێك ئالاوی تۆم

گەر دەپرسی دادو گریانو فیغانت بۆچیە
ڕاستە ئازیز مردە نیم ئەمما جگەر سوتاوی تۆم

- هجری -

روناهیێ
دا بەتن ژوور
بکەڤت هەمی
دلو مالا
ژکەڤن رۆژێ
تاری‌یا رەش
وێ رەڤاندی‌و
دێ رەڤینت

● ● ●

چیا سەر بەرزو بلندە
باهوزێ لەرزاندو هەژاند؟
لافو لیمشتێ چەنگێ خو ئاراند .
شاخ.... کەڤرو دول
نەراست کرو
هەر نەلڤاند رماند...
بەفر هاتو چیا ڤەگرت
نەهێلا دول
نەهێلا تۆل جوان
دەمێ بوری
چ.. کورت.. درێژ
بەفرا دەلال
جولان هەژاو بەهەشت بهشت
ئاخێ مێژاند
سیسن.. نێرگز
گـولو هەلاڵ
کەتن ملا
هیڤی نوی‌بون لنێڤا دلا

● ● ●

گــورک بو تەرشی
دل هەرشی
ژبەرێ ژکەڤن
هەمی دەما
زڤستانا
گەل هاڤینا.
سرو سەرما
کەلو گەرما.
لسەرێ کوپا
دول.... نهێلا
ناڤا چەما.
گوری گوشتێ کال بەرانی
دانا ناڤا کونوخانی.
لێ... بەرخو کارا
دەلەانێت گوری
کرنە رستکو هەژاندن
سەر نشیڤاو بەر پەسارا

● ● ●

بیشەنکە
بەفرە.. داروگولە
رهێن بنیاتا
چەند دلە،
بو زوور ئەوا روژا ئانی
لەوا ئاڤایە ئەڤ خانی

● ● ●

# بەهار

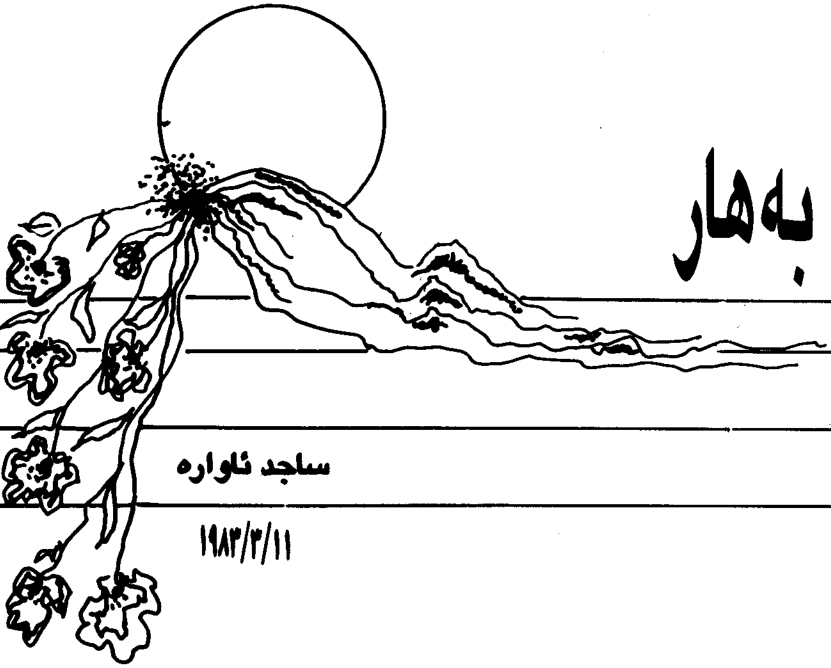

ساجد ئاوارە

١٩٨٣/٣/١١

نێرگزە جاڕی شارەزوور
بۆنی ئێوە، واهات لە دوور
چاوی گەشتان دەیسەلمێنێ
ئەم خاکەمان هەر دەمێنێ
ئازاری گەش لە ئاسۆدا
بەرگەی مافی کوردان ئەدا
لە ژێر سایەی ئەم شۆڕشە
نێرگزە جاڕ چاوی گەشە
قەلبەزی تاف بەستەی پێیە
پۆل پۆلی ماف، وا لە رێیە

تێکەڵ بە زێی دیجلە بووە
تا کورد ماێ، هەر زیندووە
گەردنی بەرزی دار خورما
لە دار بەڕوو سڵاو ئەدا
هاورا ئەکات، بە دەنگی بەرز
دوژمنی هەردوو، دێنێتە لەرز
دوو درەختین، دوو دەوەنین
لە مێژوودا، زۆر رەسەنین
نە هێزهەیە لە یە کمان بکا
نە هێز هەیە، هیچمان بخا.

# تۆف

دەڵێن مرۆڤ گەورەترین سەرمایەیە

١٩٨٥/٣/١٤

لەم بەهارە دا..

لەم کاتو دۆخو بارەدا
بە ئاسمانی شینی شارەزوور
هەورێکی خەستو چلکن؛ هات لەدوور
بەری ئاسمانی روونی گرت
خلکی شارەزووری دا، گرت

رێژنەی باران بوو بە (تۆف)
هاتە گوێ دەنگی ئاخو ئۆف
پیرەدارو نەمامی ریشە کێش کرد
هێلانەی پەلەوەرانی بەگشتی برد
گوندو دێهاتی وێران کرد

• • •

دەیویست ئەو تۆفە قەد نەبڕێ
تاکو هەناسە، لەبەر هەناسەدار بیبڕێ

• • •

ئای هاتمە دەست، بە رووح
پەلم هاویشت..
وەک کەشتی نوح

........

بەلای چەپم دا.. مرۆڤ هەڵدەزنا
بەلای راستم دا.. مرۆڤ هەڵدەزنا
هەموو چنگیان لە هەرمێی دڵم..
...گیر کرد
لە ڕێی نرخی ئەوانەدا...
.. لاشەم وورده وورده بۆ خۆی دەمرد

# ئەگەر

١٩٨١/٧/٩

ئەگەر وەك من، بهاتایە
گشت ئەم خەلکە
تیشکی رۆژی بویستایە
ئەگەر وەك من... بهاتایە
گشت ئەم خەلکە
بە دەنگی مەل سەربەست بوایە
لە گولزارا...
... بۆنی گوڵی بکردایە
نازی خلکی بچێشتایە
بە سەر تلش و هلزەی چەما
بە سەر بەرزیی، رابوردایە
بکەوتایە...
... هەستایایە

برەنجایە...
.. جۆگە ئاوی هەڵبەستایە
لە کارگەدا جمەی بایە
ئەگەر وەك من
گشت ئەم خەلکە
پەڕەی سپیی.. بنوسیایە
گشت جوانیی سەرزەمینی...
... دەرخستایە
ئەی خەڵکینە... گەر وابوایە
دەمانگوت.. قەت نامرین و
... نەمرین و
جێمان وا، لە بەهەشتایە

# نەورۆز

**ساجد ئاوراه**

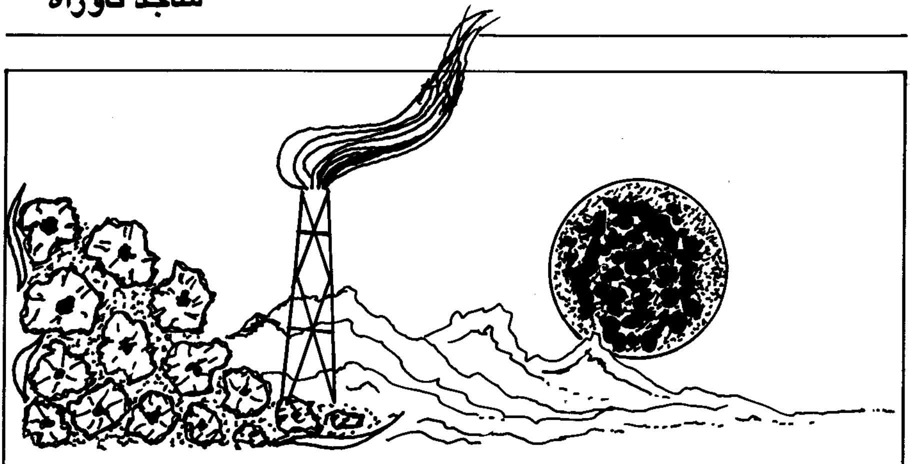

ئەم کوردستانە هەمیشە کڵێو نەوتی لە دڵ دایە
دڵی منیش بەچەشنی ئەو نەورۆزی هەر لە کوڵ دایە
کڵێو نەوتی نیو ئەم خاکە بلیسەی هەر لە گڕدایە
نەورۆزی کورد باوەڕێکە، بورکانیکە دووایی نایە

# گەڵای هەناسە

شەهاب عوسمان

پێشکەشە بە گوندی ئیندەرقاش.

ئیندەرقاش گوندێکی نزیك شاری مهابادبوو

جەلادەکانی ساواما ٤٥ کوردیان تیا سەربڕی

وەکو درەختی
گوندێکی ڕووخاو
گەڵای هەناسەت.. دەوەرێتە ناو
گیانمەوە

* * *

ئەی درەختەکەی ئامێزی بەفر
چەندت لێ جوانە تارای پرووشە
غەم بە بێدەنگی دەبارێتە سەر
تەماشای سەوزت
لە خەمی منیش پێکێك بنۆشە
من ئێستا گیانم
گۆرانی یەکی پڕ لە ئاگرەو
هێلانەی ووشەی تەزێزاوە

* * *

پەنجەکانم
شانەی قژی دارستانی هەوارێ بوو
ئەم هەوارە بە تەوری گڕ
سوتێنرا
چریکەی سەدان پاساری تیا خنکێنرا
لەو ڕۆژەوە.. بوومە سەنگەر

لە ئاوزنگی هەڵمەت ئەدەم
لە ناو تۆزا.
دوژمن دێنمە سەرچۆکو
لەو ساتەوە
بانگی مژدەی سەرکەوتنی ئێوە ئەدەم
* * *
هەور بێدەنگە
وەك بێدەنگی تۆ
سپی دەنوێنێ
لە ناو هەناویا
مژدەی گزنگی خۆرت بۆدێنێ
* * *
ئەی هاورێکەی
رۆژانی سەختیو دژواری
کاتێ تەلیسمی سنورت تێکشکانو
پەڕیتەوە
نانی ڕەقت لە چ ماڵێ کۆ کردەوە ؟
ئا ئەو ماڵە
ئاسکێك بوو
لە سێبەری سنورو تەلبەنگ دەترسا
ترسیت شکان
من تفەنگم لە بەر جوانی نەکردەشان
بۆ ئەوە بوو
چی تر هەناسە دیل نەبێ
چی تر ئەم نیشتمانە ڕەش پۆشە
مۆڵگای گورگو دەعبا نەبێ.

ئەم شیعرە لە هەردوو میهرەجانی شیعرو نەورۆزی یەکێتی ئەدیبانو نووسەرانی کورد لە سلێمانیو هەلێر خوێنرایەوە.

# بەردەباز

موکەڕەم ڕەشید تاڵەبانی

ساڵەهایە. بە ڕێگاوەم..
لە ئاوێنەی درزبردووی مێژووی تاڵدا
نەنووستووم، خەوم نایە !
دارستانێك خەون و هیوام
لە دەروون و
لە دڵدایە !
کاروانێکم..
سەری ماندووی پڕ پەژارەم
بەردەبازی سەد ڕێگایە !
لەشی سڕبووم
لە فەرهەنگی شڕوشۆڵی
نەبووندایە !!
دڵی سەوزم..
کۆترەیەکی پتورکاوی
جەنگەڵێکی سووتێنراوی
بێنیگایە !!
ناوی بەرزم
لەسەر دێڕی دەنگ و باسدا
بێ ڕێ، بێشوێن،
بێجێگایە !!
* * *

ساڵەهایە..
لە ئامێزی ووشەی گەش و
مانگی واتای دەربڕینی
دەروونەوە..
هاوار دەکەم..!
بەڕستەی خوێن
دەنگی بڵند پڕ شار دەکەم..!
هیچ ڕێبوارێك،
هیچ بەهارێك،
هیچ کەنارێك..
بە پیری ی دەنگەوە نایە !!
بوارەکان.. نامناسنەوە،
نسارەکان.. باڵی پشووم بۆ لێنادەن،
بنارەکان.. ڕێم پێنادەن،
دیوارەکان..
لە دەروازەی یادگارێکدا
وێنەکەم هەڵناواسنەوە !
ساڵەهایە
کیژۆڵەی بەخت، پەری ی ئاوات
دەڵێت دێم و

چاوەڕێمو
هەرگیز نایە !!
چاوەڕوانیم
ڕووبارێکەو ڕووی تافگەکەی
لە دەریایە !!
دەریایش بێبنو مەنگ
بێدەنگ، بێسەنگ..
لەبز نایە !!

* * *

ساڵەهایە..
لە پێدەشتی سووتێنراوی هەستو نەستدا
خەون دەبینم،
لەسەر باڵی مێژووی تاسە
نەشنووستووم،
لە جەنگەڵی چڕی بیردا،
خەوم نایە !!
چاوە ڕوانم
خۆم کاروانم.. دێمو دەچم
زێ وبوارم.. هەڵیش دەچم
پێی ئاواتم هەڵهێناوەو
خۆری بەختم..
لێی هەڵنایە !!

* * *

ساڵەهایە
دەمی پرسیار دەکرێتەوە،
بەسەد بزمار دەدورێتەوە !!
پێی چاوەڕوانی هەرکول دەبێت
خۆر هەڵنایە..
پەریی خەونیش.. لە تاریکیی پەژارەدا،
هەر دەرنایە !!

١٩٨٤

# چار

# تك ژ دلەكى

عەدنان ئەترويشى

نان‌و ئاگرو ڤين
خەم و مەى
دين‌و ديندارو دينار
هەى‌و نەى
دچەنتكامدا شويشەكێ
هێرشن بەرەڤ بەژنا ژينێ
ڤەژينا من..
خارن‌و نڤستن
مێرانيە دكرن
شەڤەكەو هزار.. هزار
دستارێ دهێڕن
دانێ مەژى، مەلو
شەڤ‌و خويت
ژ شەڤا چراخۆ بۆ شەڤا چەماندى
تارى‌كرن
ژ خوينا جەرگێ من تێركرن
ڤەژينا من
كولەكە يالوليە پەر پەرتى
هزار هزار ئەڤيندار
يێ داستانا ژێرا دبێژن

ڤەژینا من
وابیە بون ونەبون
ب ئولا
بال سەر سینگێ تەکەم
چ خاچ کول وبرین
ج ناف وەلاتەکێ
وەك وەلاتێ من
یێ یێ سەروشوین
چ قورئان یت
یان دلکەکێ خەمکین
یان ستقانەکێ
بێ نیشان دئەڤین
جان.. تەدڵ
جەلجەل یت
سێدارامنل سە رڤەنابت
وێ ب سەر کەڤم
داقە لە نێ ڤی ژیب دەم
ودلکێ خوب گە هوینم قوناغە کێ
وێل، وێل
خەمێت خو
کت کتە ب هەلین
ددەریا دلادا
لە عل مراری مە ڤێدان
ددە یاچاڤادا
ئاوازێت بێ زمان
مەکرنە سرودستران
بوروژا گوینێ
کول نیف روژا روژ
ماین ب هویڤیا
رونیا سێزا
روژلە غە دارە بوی

وێل وێل
دیروسِد ڤاچەرخادا وێل
رەش چویاب سەرواریَ
حەڤال (دەرویش) دامانی
نێ بە رزە نەبویە
هەرا بالە بەرزە
کاغە زا کیڤارا
واخاندیە ب رێز وتەرزە
ئاری هەستێت ئاریا
مەردا نەمێرا
لێ بو خێری نەبویە
گەرحەڤیر بوو
حەڤیرەکێ ئاف ڤەدزە
ئابو بەرێ بایێ ئەڤیناخو
هێڤەبدە..؟
پێلێ بەری ڤاگەمیا
ددن دە ربەندێ مرنێ
لوسڤاتو
بەری رویکێ خوییێ خەمگین
حێفەبدە ؟
بەژێ تێ دوتنی ژعە تسقێ
مەژبەری بێرکرنێ
خانی: بەرپەری گەف وهوزانا
ڤەکە..
بەزە لینە کول وکەسەرا
وەشە کێت کەنونیە مژهەنکا کولا
بەری بەیڤا
ددن سویکا پە یڤ مژوتنێ
خودی: دیبەرێ خوبدە ڤی وەلانێ
ئەڤی وێرانی
دائەم بەکەین تڤێژە کا باوە ییێ

# پەلکە زێڕینەی ووشە

فەرەیدون مامە سامان

- بەقەد حەزی گەورەی پۆلە مەلێ هەڵدەفرم
بەرەو بەرزاییە دوورو بێ کۆتاییەکان
هەڵدێی چیاو..
لووتکەی سەرکەش !
لەسەر پەرەی باڵەکانمدا هەڵدەگرم
لە هەسکە مەرگی ئەستێرەی شەوانی زستاندا
کفن بۆ گەواڵە هەور دەبڕم
تا هەمیشە پەلکە زێڕینەی ووشە
ببن بە گیانی نەمری شیعرم.

■ ■ ■

- ماسی ئاسا بە ناخی قوڵاییەکاندا
دێە خوارێ
شەپۆلی هاری دەریا دەنۆشم
باوەشی شەختە بە ستووی کەنار جێ دەهێڵم
بە هەناسەیێ هەر چی سەرچاوەیە هەڵی دەنۆشم
بۆ قوورگی تینووی شیعری تامەزرۆی مەستو وێلم
- لێزمەی باران ئاسا،
لە چاوی بێداری چاوە نواریدا
بە خوور دەبارم...
بۆ هەناوی بیابانی سۆزە تینووەکان

تا هەرچی ڕەگی ووشك بووی ئەوینە
بکا چرۆ...
بۆ لق و پۆپی درەختی سەوزی ئەوینی تۆ

■ ■ ■

- دەبم بە ڕۆشنایی خۆرو هەڵدێم
تیشك دەڕژێنمە نێو کەلێنی تاریکی
دیوارەکان
تا هەرچی کاولگەی بیرەوەری یە
دیسان ببێ بە هەواری بە یەك گەیشتن
پڕ تیشك بێ چرای خامۆشی سەرە ڕێم

■ ■ ■

- لە توانەوەی نێو ئامێزدا
دەبم بە گۆرانی سەر لێوی سپێدەی
ماڵاوایی
ووشەی مرواریم دەکەمە ملوانکەی گەردن
پەیکەرت لە پشکۆی خوێنی هۆنراوە دادە ڕێژم
کە زانیشم مرۆڤایەتیت دەسوێتەوە
دەبێ بە بووکە شووشەی نێو جامخانەکان
هەرچی شیعرە، گۆرانی یە، بیرەوەری یە
بۆی هەڵدەکەنم چاڵی مردن

# هیوا

# هەر لە دەشتایی

# دڵ ... دەڕوێ

سامیه محمد

١٩٨٠

دەشتەکان، ئەی ژانی دەشتەکان
ڕەنگ زەردن وەك منالەکان....
هەورێکی ڤیناوی سەرە دیقانێیان لە گەڵ دەکات
بەفر دەبارێنێ بەسەر چیای غەمیان
وەرزی ئەم بەهارە
بارێکی نا هەموارە
هات و نەهات بوو ـ بەسەرمانا تێپەر بوو
گرماندی...... لوراندی
نزامان کرد ـ نوێژمان بەست
ئەی دەشتی هەژاران
تۆش چاوەڕوانی بارانێ بووی
نەباری زەویمان شەقار بوو
لێوی منالان هەڵقوچا
شووم باڵی بەسەرمان کێشا
نەکەی بگرییێ ـ کۆرپەکەم نەکەی
هەوری سپی لە ئاسۆییکی دوور دیارە
بەرەو کێلگەی هیوا هێدی ـ هێدی

ڕێگا دەبڕێ....
تا نم. نم بکەوێتە دەم شەقاری زەوی
گەر بڕوا ناکەی.
تەماشای ئاسمانی ئاوسی هندرین‌و زمناکۆ بکە
ئەی دەشتی تینوو،
حەزەکانت بەهارە
ئاواتت بەهارەو
ژیانت بەهارەو
هەر ڕۆژێ دێ کە ببووژێتەوە
گوڵاڵەو نێرگزِ تیماری ژینی پڕ زامت بکەن
هەنسکی منالان...
وا بەناو تونێلی گوێما ڕەت دەبێ
دەزر نگێتەوە.... و
لە سەر پەرەی دڵما دەنیشتەوە
تەماشای فلیمی سەر ڕۆژنامەکان ناکەم
وا لەوێدا..... منالێك ڕەق بووە لە برسانا
وا لەوێدا..... دایکێك دەنالێنێ‌و ئازادی
نابێ بە لوقمەی نانی
ئا لەوێدا.... مەلی سپی باڵ نەخشین بەندی ئاسمانێکی ژەقنە
ئا لەوێدا.... تێکۆشن بۆ تەنیا ماچی شۆخی ئازادی
منالان.....
دایکتان بەسۆزەو باوکتان هیلاکە
ئێوەش لە بەر سێبەری هەڵۆکان لە دایك دەبن
ئەی منالانی هەڵۆ،
خانوچکەتان تێك درا
تیشکی چرای قوتابخانەتان لەگەڵ تەرمی بەهارا نێژرا
خۆ دەستی باقە نەجمەی بکێش ماوە ؟
خۆ یەکەم پرسیاری برینمان هەتاوە ؟
ئێوە....
بە خەندەوە تەماشای ڕووی گرژی ناحەز دەکەن

گڕ بەر دەدەن لەخونچەی باخچەی ئاواتیان
شارەزان..
دەزانن بەرەو کام ئاسمان.
مەلی ڕەنگین و جوان دەفڕێ و
هێلانەیان لە سەر چ دارێ بۆ دروست دەکەین
دەزانن درەختی ئازادی چ دەگرێ
دەزانن، پێتان ووتم:
گەردوون....
من و گەردوون دوو دڵدارین
داوام لێ دەکا.
دار زەیتوونەکان پاراوکەم
لیوی شاخەکان بە بەفری بێ گەرد تەڕکەم
کێلگە سووتێنراوەکان،
یەخەم دەگرن وەك دێوانە داوای نازدارانیان دەکەن
داوای بزەی دزراوی منالان دەکەن
داوای بارانی خوێن دەکەن
بەخوێنی شەهیدان شوخە دەکەن
گیانە..
رازمان هەر بەهارە
نیازمان هەر بەهارە
بەهارەو بەهارەو
دەژیتەوە.
منالان...
چاوم لێتانە.... دڵم ئاگاداری هەنگاوەکانتانە
ئاهەنگ و تەپڵ و زورنای زۆر دار
هەڵمان ناخەلەتێنێ.
جارێکی تر.
باڵندەی بەهار بە ناو ئاسمان دووکەڵ نافڕێ
جارێکی تر....
دەگەڕێیتەوەو
بەفری سپی چیاکان سرود دەخوێنێ

ئەم جارە...
بەهارە بەسەوزی دەژێ و
مژدەی سەرکەوتن وەك گوڵ
بەسەرمانا دابەش دەکا
بەهار شین دەبێ
شین دەبێ
شین دەبێ
مژدەی سەرکەوتن لەگەڵ خۆی دێنێ..

---

تۆنێل - ژێرخاك - نفق
باقەنەجمە - ئەو ئامێرە کە رایدەکێشی بۆ ئەوەی گوللەبچێتە بەر عەمباری تفەنگ..

---

چاوی پڕ خوێنم دەگێڕم قیبلەکەم پەیدا نیە
نووری چاوم رۆییوە، یا دیدەکەم بینا نیە ؟

وەك نەیستان ئاوری بەر بوتێ دەروونم بەند بە بەند
دڵ کە هەر وەك نەی دەناڵێ دەم بە دەم بێ جانییە

ئەی چرا لەحظێك مودارا تێر ببینێ رەنگەو رووت
وەرنە پەروانەی غەریب جان و دڵی پەروا نیە

بۆ نیثاری مەقدەمت عومرێکە دەگریم رۆژو شەو
تا بەکەی گەوهەر فشانی ی چاوەکەم دەریا نیە ؟
«وەفایی»

چیرۆك

# رەش نووس و.. پاك نووسی
# (پێش برکێیەکی نوێ)

(م) بـەلای خـۆشی‌یـەوە لە (م)ەکـەی دوێنێ نـەدەچـوو، چ جـای بـەلای ئـەو خـەلکـەوە!. ئیمڕۆکە وا دێتە بەرچاو دە پانزە سالێك بـەرەودوا گەرایێتـەوەو، گەنج بوو بێتەوە!.

محمد رشید فتاح

ئاوەتا بە جۆریك خۆی لێ هـەڵ گێڕاوەتـەوە، دەڵێی چاوەڕوانی ئـەوەیە.. هەرچی بەو شێوەیە بی‌بینێ، دەم و دەست باوەشی پیادا بکات و، تێرو پڕ ئەملاو لای ماچ بکات و، لە کەلێشیا بەو پەڕی شاکەشکەیی‌یەوە، رووی دەمی تێکات: (ـ بە خوا هەر لە خۆت دێت.. کوڕە هەر خۆت تاکە سواری مەیدانیت !).

جارو بار کە ئەوەی بەبیردا دەهـات، هێندێ لە کـوڕو کاڵی ئـەم رۆژە، زیرەکن و، سەر لە ناوکی زۆر شت دەردەکەن و، وەك ئەوەکانی دوێنێ نین چاو بەستیان لێ‌بکرێت و، بە هەموو دۆ عایەکیش بلێن: ئامین: دەقی رووی دەژاکاو، دێراوی سەرو خواری تیا دەبینرا، بە خۆی دەوت:

(ـ هەر چی‌یەك دەڵێن.. با بلێن..؟ خۆ پێش برکێ‌کە بۆ هەموو کەس نیە بەشداری تێدا بکات !. کە لە پیاوی وەك ئیمەو مانان نەبێت، کەسی تر ناتوانێت بە پەرێزیشیا بڕوات !. کەواتە سەرکەوتن هەر بۆ ئیمەیەو، بڕایەوە، ئیتر با تا ئێوارە هەتیوو مەتیو هەر لە ورگی خۆیان بدەن !. هەزارانی وەك (مامە قالە) تا

ئێستەش هەر ماون و، ملی خۆیان ئەشکێنن، کەنەك بە کوڵ، بگرە بە قەلان دۆشکانیش هەڵمان گرن !!).

بەم وتانەی ناوەوەی خۆی، شادی یەکی کت وپڕی دێراوەکانی دەم و چاوی ،وەو، گرژی و مۆنیەکەشی وەك هەڵم بە ئاسماندا دەبرد.

هەر بەو خۆشی یەوە ئەو کاتە دەرگای ئۆتوموبیلە نوێیەکەی کردەوەو، پێی پێوەنا.. تا لە شەقامەکەی نزیکی ماڵی خۆشیانەوە ڕەت بوو، سەری دەسووڕاند، خواستی ئەوە بوو کەسانێك بەم شێوەیە بی بینن و، دەستی بۆ بەرزکەنەوەو، داوای سەرکەوتنی بۆ بکەن !.

کەسی بەدی نەکرد، ئەمەی پێ ناخۆش بوو.

(- خۆ سەرکەوتنی من لەم پێش برکێیەدا قازانجی خەڵکی تیایە !. تاکەی ئەم خەڵکە هەست بەوەناکەن ؟!).

زیاتر پێی پێوەنا.. کە (مامە قالە) ی بە چاوکرد، هەر ئەوە نەبوو چاشنی کەڵەشێرە زلەکەی خۆیان یەك دووجار باڵ بەیەکدا بداو، ئەمجا پڕ بەدەنگی خۆی بقووقێنێ !.

**مامە قالە ئەوە تۆی ؟!.**

مامە قالە ـ خۆی واهاتە بەرچاو بەرخێکی ونبووەو، ئەوەتا وا کەوتە بەردەستی گورگێکی برسی !.. جا سەیری کە چۆن چۆنی کەڵبە کانیت لێ گیر دەکات و، تێکت ئەهارێت ؟! بە لایەوە ئەمە ڕاستەو، خەیاڵ نیە.. ئەم بەرخەو، ئەویش گورگ !.

ویستی ڕابکات، خۆی دەرباز بکات، ها ڕاکە گورگەکە پەلاماری دایت !.

**- مامە قالە.. ئەوە بۆ وا بێ کەیفی ؟.. وەرە سەرکەوە !. دەرگاکەی پێشەوەی بۆ کردەوە.**

**- دە فەرموو !.**

مامە ـ بێدەنگ بوو، بەرد ئاسایی ڕەق بوو بوو..

(- بڵێم ئەوە منم.. بڵێم دیسان: ئێشت پێمە.. بڵێم من وتۆ کوجا مەرحەبا.. بڵێم تا ئێستەش بەدەم شەقی تووە ئەناڵم.. بڵێم ڕووت و ڕەجاڵێکی وەك منت بۆ چی یە ؟!.).

خێرا خێراش شریتی ئازارە کانی ڕۆژانی ڕابوردووی بە پێش چاویدا ڕادەبورد.

(- ئەو شریتانە.. داستانێکن.. داستانێکی نەمر.. جا تۆ بەلای خۆتەوە ناوی دەنێی چی ؟ ناوی بنێ.. کەیفی خۆتە !. داستانی ڕەش و سپی ناوە

ئەنێی، داستانی گا ئەیکاو، کەر ئەیخواتی ناو ئەنێی، ئەوە خۆت موخەیر بە !).

**ـ مامە سواربە ئیشم پێتە !.**

**ـ بە من ؟!. ئیشی چی ؟!.**

مامەدەمی کرایەوە.. (م) کەیف خۆش بوو..

**ـ یەکجاری وانا.. بێ قەزا بی، ئەڵێی تازە یەکتر ئەناسین !. دە وەرە سەرکەوە.**

**ـ ئاخر ئوتوموبیلەکەت پیس ئەکەم !.**

**(م) پێکەتی، (ـئوتوموبیلەکەم).. قا.. قاپێکەنی،**

**(ـ ئوتوموبیل هی کێیە؟.. بێگومان هی تۆیە!) (دەوەرەسەرکەوە.)**

**مامە قالە ـ سەرکەوت، بە بێ بڕواییەوە لێی دانیشت.**

**(ـ دەدانیشە مامە قالە.. هەموو کەس ئەزانێت.. نا سوێند مەخۆ، بڕوات پێدەکەین، ئەوە یەکەمجارە لە ژیانتا پێ بخەیتە ئەم جۆرە ئوتوموبیلانەوە!.**

**بە خوا ناوی مۆدیلەکەشی نازانی.. جارێ بەم زوانەش هەر فێر نابیت !.**

**ـ مامە قالە.. ئیمڕۆ پێش برکێکەیە !.**

**ـ قوربان ئەزانم.. منیش بۆ وێ ئەچم.**

**ـ تۆ بڵێی سەرکەوم ؟!.**

(ـ یعنی نازانی مەلعوون.. سەرو بنی مەسەلەکەت لەکن روونە، وام تێ ئەگەی گەلحۆوگەمژەکەی جارانم.. نیازت وایە ئەمجارەش لە خشتەم بەری، ها جەنابی (م) ئەفەنی !. ئەوە نیە هەر لە ئێستەوە خۆت بۆ حازر کردوە.. ئەوەتا پانتۆڵی کورتت لێ هەڵکێشاوە !.. وەڵلا ئەڵێی لاوێکەو تازە سەر هەڵئەدات. کورە تۆ مسۆگەری !. تا کەسانی وەك من هەبن، تۆ هەر سەرکەوتوویت !.. لە پێش برکێکەی ئەوسالێدا بەکۆڵی من، سەرکەوتنت بە دەست هێنا.. تۆخەڵاتی خۆت وەرگرتو، منیش مایە پووچ مامەوە !.

کورە مامە قالە ـ ئاگات لە خۆت بێت.. پێش برکێ کەی ئەمجار (راکردنە)، (م) بەم گەڵو گیپاڵەوە، ناتوانێت رابکات.. ئەیەوێت دیسانەوە تـۆ بیکەیتـەوە کۆڵ !. هوشیار بە.. نەکەی !.

کورە ئاگام لە خۆمە.. ئەو ژەمانە زیلۆخ.. تازە !.)

**ـ مامە.. لەگەڵ نوێژەکانتا لە چی دایت ؟.**

**ـ بەردەوامم.**

- هەر ئەوەمان بۆ ئەمێنێتەوە !.
- بەڵێ..
- مامە ئەی لە گەڵ ئیش‌و کاردا ؟.
- خوا پەك ناخات.
- لە سبەینێوە خۆت‌و - حەلاوە - لای من ئیش بکەن.
- خوا دەست بە عومرتەوە بگرێت !.

(- ئەوە لە کەیەوە ئەم (م)ە، وا گۆڕاوە ؟.. نازانم.. خەریکە بڕوا ئەکەم، بڕواش ناکەم.. شەرتبێ گومان لە لام ئەلێ.. ئەژدیهایەکەو، خەریکە هەڵم ئەلوو شێ !.

بە چی دامان ئەمەزرێنێ ؟.. ئەی پار نەیوت:

(- ئیشی ئێوەمان نیە، کرێکاری شارەزمان پێویستە !. ئێ لەوانەشە بە بەر دەستێك دامان مەزرێنێ !.. تۆ بڵێی بەراستی بێت ؟!).

- مامە قالە - ئەبێ برای دینی بە کەڵکی یەکتر بێن !.
- جاکوا ؟!.
- من بە کەڵکت دێم، چاوم لێتە.. تۆش بەکەڵکم دێیت !.
- لە چ ڕوویەکەوە بەکەڵکت بێم ؟!.
- لەم پێش برکێیەدا، فریامکەوە خۆت ئەزانی کەڵکی ئەوەم پێوە نیە دە مەتریش ڕاکەم !.
- جا قوربان بۆ بەشداری ئەکەیت ؟.

(م) ئەبلەق بوو..

(- لەوە ئەچێت مامە قالەشتێك فێر بوو بێت !. ئەشێ دەستێکیان لە مێشکی وەردابێت.. ئەگینا ئەوو ئەم جۆرە پرسیارانە ؟!.

ئەی مامە قالە - خۆ تۆ بەشداری ناکەیت ؟.. ناشێ نیازی ئەوەت هەبێ بەشداری بکەیت.. بەخوا جوانە.. من بەشداری هەموو پێش برکێیەکم کردووە، گەر پێش برکێی (جۆد)و، (بۆ کسێنیش) بێت، ئەوا ملی خۆمی بۆ ئەشکێنم !. نانێك هەبێت لەوە دایە !. کە چی ئەم زرتە بۆزە پێم ئەلێ: بۆ بەشداری ئەکەیت ؟.

ئێستە گرنگ ئەوەیە قایلی بکەم، بە کۆڵی ئەوەوە ئەنجامێکی باش بە دەست بێنم !).

- من بەشداری بکەم.. لە یەکێکی تر چاترە !.
- بۆ ؟.
- چونکە لەوە گەیشتووم.. کە دنیا گۆڕاوەو، ئیمڕۆ دوێنێ نیە.. گەر یەکێك هەبێ بمکاتە کۆڵ، ئەوا وەك برا خەڵاتەکەی لە گەڵدا ئەکەم بە دوو کەرتەوە !.
(- تۆبڵێی (م) بەراستی بێت ؟.. تۆ بڵێی گۆڕابێت ؟. ڕێی تێ ئەچێت.. خۆ ئەویش گانیە هەر لە پێستێکدا بمێنێتەوە !.. سەیری سەروزمانی کە.. چەند خۆشە؟. ئەبێ بەراستی بێت.. چی تیایە مامە قالە - ئەمجارەش بچۆرەوە ژێر بار، ئەوا خۆتو، حەلاویش، دائەمەزرێنو، نیوەی خەلاتەکەی ئەم پێش برکێیە وەر ئەگریت !.).

- قوربان من یارمەتیت ئەدەم.
- (م) گەشایەوە.
- هەرزوو ئەمزانی تۆ دڵسۆزەکەی جارانمی !.

* * *

شنار خرۆشا بوو، کۆمەڵێك بە جلی ڕەنگاو ڕەنگەوە، بەدوورو درێژی شەقامەکە بەرانبەر بە یەك وەستا بوون، هەر یەکەشیان فیت فیتەیەکی لەملدا بوو، بەشداربووەکانیش هەریەکەو، ئەوەکەی کەبەکرێ گرتبوو، لە ناوەندی گۆرەپانەکەدا. ریز بوبوون.
مامە قالە - سەرسام بوو، بەهەر چوار لادا چاوی گێڕا.. بیری ئاڵۆزی لە سەر شتێك نەدەگیرسایەوە. ئەمەی بەخۆی دەوت:
(- ئەوە خۆ بەشدار بووەکان، وەك (م) کەسانی تریان بەگیر هێناوە ؟!.
دیارە ئەوانیش چەشتی (م) قاچو قولی راکردنیان نەماوە !.
بڕوانە.. هەندێك لەوانە هەر بۆ هەڵپەراندنباشن !.سەیری گەڵو گیپالیان کە.. توخوا ئەوانەو ئەم جۆرە پێش برکێیەیان وتووە ؟.
ئەوە بەراست ئێمەو مانان بۆ بەشداری ئەم جۆرە پێش برکێیانە ئەکەین ؟.. ئۆی.. مامە قالە - ئەوە نیە بەشداری ئەکەیت ؟. ئەی (م) نەیوت: پێکەوە بەشداری ئەکەین.. تۆ کەرو من کورتان !!.
ئەوە نیە کەسانی وەك من بەشداری ئەکەن.. هەموو شمان بە تەمای نیوە خەلاتین !).
یا لە خۆی دەپرسی:
(- تۆبڵێی - ئەمجارەش (م) دەستم نەبرێت ؟!.

خۆ گەر وابێت.. ئەوە وا چاکە سەری لووتی خۆم رەش کەم‌و سەری خۆم هەڵگرم.

چونکە هەرکەسەکانی خۆم پێم ئەڵێن:ـ خەڵکی چەند ساڵە.. بەنێو لاپەرەکانی ئەم داستانانەدا تەراتێن ئەکەن.. کەچی شتێکیش لێوە فێر نابن !!..).

فووکرا بە شاوردا، بەشداربووەکان هەریەکەیان لە وەکەی خۆی خوری:

**ـ ئادەی بەقوربانە.. چۆك دادە.. بابێمە کوڵت !.**

مامە قالە ـ چۆکی دادا.. (م) خۆیدا بە کۆڵی ئەودا، مامە قالە ـ تاراست بوەوە سەرو چاوی ترش‌و تاڵ بوو. گازەرای پشستیشی زریکەی لێ هەستا.

گوری دایە خۆی.. یەك دوویەکی پێش کەوت، زۆریشی لە دواوە بوو.

(م)ش هاواری لێدەکرد.

**ـ دەی بە قوربانە.. نیوەی خەڵاتەکە حەڵاڵ کە..**

**ئەزانم تۆ پیاوێکی وانیت حەرام بخۆیت !.**

مامە قالەش.. چین، چین، ئارەقەی شین‌و مۆری لێ دەچۆڕا.. وردە، وردەش، خەریك بوو تینوویێتی پرزەی لێ ببڕێت.

(م) مەتارەیەکی بە دەستەوە بوو، وەکو هەست بەماندوێتی بکات، قرپێکی لە ئاوی مەتارەکە ئەدا. مامە قالە هاواری کرد:

**ـ قوربان.. ئاو..**

**ـ کورە ئەوە بەراستە ؟.. ئاو خراپە.. زۆری نەماوە.. نامەوێ تووشی سك یەشەبیت.. ئەها.. ئەو خەڵکە چۆن هانت ئەدەن.. دەی خێراکە !.**

**ـ ئەی پاروویەك نان.. برسیمە.**

**ـ لە سك یەشە ناترسی.. دیارە تۆ ناتەوێ پێش کەوین !.**

مامە قالە ـ خەریك بوو ئەژنۆی بشکێت.. چاوی بڕیبووە ئەوسەری شەقامەکە. تینوویێتی‌و، برسێتی.. ژانیان خستبووە ناخی‌یەوە.

هێندێك لە بەکرێ گیراوەکان، توانایان نەما، کەوتن‌و، بەشداربووەکانیان بە دەماخستو، خۆشیان لە سەر رشەقامەکە لێی درێژ بو بوون. ئەوانەی کە مابوونەوە بە سەرپشتی ئەواندا رایان دەکرد !. (م) دڵخۆشی مامە قالەی دەدایەوە:

**ـ خۆم چاکم ناسیویت.. هەر کورە چاپووکەکەی جارانیت !.. تا سەر کەوتنی کۆتایی ناوەستیت !!.**

مـامه قـاله ـ بەچـۆكدا هـات.. (م)ش، له پەورووو كـەوتـه سـەر شەقامەكەو، هاواری لێ هەستا..

ـ دەك ماڵت وێران بێت، وەك ماڵت وێران كردم !. ئێستا من چی بكەم ؟.

مامه قاله.. له حەوت ساڵان راست بووەوەو، دوا هەناسەی لێ برا.

(م) پشتی تێكردو، كەوته خۆی.. زۆری نەبرد.. یەكێ له چاو دێرەكان، لێی نزیك كەوتەوەو، چرپانی به گوێیدا.

ـ قوربان ئێوه هەر سەركەوتوون.. خەلاتەكەش هەر بۆ ئێوەیه !!.

# «تەڵە»

اسماعيل رسول

**کە گەیشتە ڕێگا خۆڵاویەکەی تەنیشت بێستانە دار خورما چڕەکە تاریکایێکی ڕەش‌و سامناك هەموو لایەکی لوول دەدا، تا ئەو ڕادەیەی بێستانەکە وەکو مێردەزمەییکی زەبەللاح، دەهاتە بەرچاو.**

بە هەنگاوی خێرا دەبەزیی، ترسێیك لە ناخی دەروونیدا جێگیر دەبوو. لە وەتەی هاتۆتە ئەم شوێنە، دبوو هەموو ڕۆژێ بە چوون‌و هاتنەوە، ئەم ڕێگایەبکوتێتەوە. بەلام هەمیشە ئاگاداری ئەوە بوو کە تاپێی بکرێ، درەنگ نەگەڕێتەوە، تا تووشی هیچ گرفتێ نەبێ.. ئەوا جاری یەکەمەدوا دەکەوێ کش وماتیی هەموو لایەکی داگرتبوو، هەواش کپ ڕاوەستا بوو، هەتا دارخورماکانیش چلە دارەکانی وەك دەست‌و بازوویەکی بێ جووڵەی مێردەزمەییکی ترسناك، بۆی

درێژ کرا بوو. کە ئاوڕی لە لای راستەی دایەوە کۆڵێتە لە حەسیـر درووست کراوەکان‌وا پێ دەچوو کە هیچ جۆرە گیانداریکی تێدا نەبێ. چاوی بە تروسکە ڕووناکینەکیش نەکەوت، تیایاندا بێتە دەرێ. هەستی پێکرد تـرپە دڵی بـەرز دەبێتەوە، تاریکایی وەکو دێوێکی ترسناك بە دوایـدا دەکەوت. دەیـەها بیـری راگوزاری لە مێشکیدا بروسکەی دەداو لۆمەی خۆی دەکرد: «نە دەبوایە بەم شەوە درەنگە بێرەدا بڕوێشتمایە ؟!». بەڵام ناچار بوو ئـازایەتی بـداتە بـەرە خۆی‌و ترسەکەی هێمن بکاتەوەو خەیاڵ‌و بیرە راگوزاریە کانی ناو مێشکی لغاو بکا.

هێندەی نەمانیوەی رێگاکە ببڕێ بەخـەیاڵی نـزیك بـوونەوەی مـاڵەوەی دڵخۆشی دایگرت.. ئەوە ماڵە کەی چەند شەقاوێك لێ‌ی دوورە.

لەحەپەی سەگێك راچڵەکیی. تەپە تەپێ لە دوایدا دەهات، لە سەرەتادا هەنگاوە کانی هەندێ سست کردەوە، بـەڵام هیچ ئـاوڕێکی نەدایـەوە، لەگەڵ خۆی‌دا بیری کردەوە: «ئەوانیش وەکو من بۆ ماڵ دەگەڕێنەوە، بەڵام دەنگی تەپە تەپەکە توندو بەرزتر دەبۆوە، کە ئاوڕی دایە دواوە، سێ‌تارمایی هاتە بەر چاو، بەخێرایێ بە دوایدا دەڕۆیشتن. دوو بارە تاوی دایە وە بەر خۆی، ویستی لێیان دوور بکەوێتەوە، بەڵام دایانـە بەزین، کـەلای نزیـك بوونـەوە بە یـەك دەنگ قیڕاندیان:ـ کابرا بوەستە.

گوێی نەدانێ، هەنگاوەکانی خێرا ترکرد. هەستی کرد تەزوویەکی سارد هەر لە تۆقی سەریەوە تا دەگاتە پاژنەی پێی‌ی پێیدا دەڕوا هەر دوو چوکەکانی کەوتنە لەرزین‌و هێندەی نەمان پەکی‌یخاو لە جوولەی راگرێ. بەڵام هێـزێکی نهێنی‌ی پاڵی پێوەناولە ڕۆیشتندا بەردەوام بوو. لە خۆی پرسیی: «دەبێ چییان لە من بوێ ؟!».

بەڵام چریکەیێکی تیژ، تۆقینی پرژاندە ناو تاریکایی یەکە:
- پێت دەڵێن بوەستە وەیا..

ئاوڕێکی دایەوە دواوە، دیار بوو هەر سێکیان بە دوایدا دەبـەزین. تیشکی لایتێکی دەست، دەم‌و چاوی ڕووناك کردەوە ناچار ڕەق وەستا. دەورەیان لێدا. هەستی بە ئازاری تویزێك کرد رمبەی لە پشت ملیەوە هێنا: «ئا.. وەکو مشکێکی تۆقیو کەوتیە ژێر دەستمان». دووەمیان گوتی:ـ «ئەوە چی تۆی بەم شەوە زەنگە هێنایە ئێرە ؟!». سێ‌یەمیان گوتی:ـ «.. دیـارە بۆ دزین هـاتوی.. وا نییـە ؟!». ویستی بەرەنگاریان بێتەوە، بەڵام توند گرتیان‌و ویستیان پەلکێش بکەن:

ـ با بۆ پۆلیسخانەی ببەین.
ـ بۆ ؟!.. چیم دەرحەق ئێوە کردووە ؟!
ـ نازانی بۆ ؟.. ئەی لە پشت ئەو دەرگایە خۆت مەلاس نەدابوو ؟ .. چاوەروانی هەلێکت دەکرد دزیمان لێ بکەی.
ـ بەو خوایە ئێوە بە هەلەداچوون:ـ
ـ سوێند مەخۆ، ئێمە بەچاوی خۆمان دی .. دەمێکە چاوە دێریت دەکەین.
بە حەپەساوی یەوە لە دەمو چاوە د مامك کراوەکانیان راما، هیچی لە ئەدگارەکانیان بەدی نەکرد. ئەم دەنگە لە گوێی زرنگەی دەدایەوە:
«با بۆ پۆلیسخانەی ببەین». لە دلی خویدا بڕوای بەو تومەتی دزی کردنەی دەیانەوی پێیەوەی بلکێنن نە دەکرد:
..« تەلەییکە دەیانەوەیٚ بمخەنە ناو یەوە»
چەند بیرێك وەك برووسکە بەمێشکیدا تێپەری: «دەبێ راست بکەن کە ماوەییکە چاوە دێریم دەکەن ؟!.. تۆ بلێی پاش دەرچوونم لە کۆبوونەوەکەدا بەدوام نەکەوتبن ؟!».
«بەلام سەرو سیما یان لەوان ناکا، خۆ ئەگەر ئەوان بانایە بە جۆرێکی دیکە رەوشتیان لەگەل دەکردم.. نا.. نا ئەوان نین ؟.. تۆ بلێی رێگر نەبن، ئەم شانۆگەرییە رێك دەخەن، بۆ ئەوەی رووتم بکەنەوە بەلام من چیم پێیە ؟.. نیو دینارو سعاتە کۆنەکەی دەستم، کە بە هیچ ناچێ.. دەبا بیبەن.» هەولیدا پێیان بسەلمێنی کە دز نییە، بەلام پارانەوەکانی هیچ کەلکی نەبوو. توقین دای گرت، ئەوان سوور بوون لە سەر ئەوەی، کە دەبێ بەگەلیان بکەوێ. دیسان کەوتەوە بیرکردنەوە: «دەبێ مەبەستیان چی بێ ؟!.. چۆن دەلێن لە پشت دەرگاکە منیان دیوە، منیش کە چاوم بەوان کەوتووە تێم تەقاندووە.. ئای لەو نەفرەت لێکراوانە، چۆن درۆییکە هەلی دەبەستن ؟!».
یەکێکیان، کۆلە مستێکی بەسەر سەریدا داداو قیراندی:
ـ ئەگەر بەگەلمان نەکەوی، پارچە پارچەت دەکەین و لە چالێکی ئەم بێستانەدا گۆرت دەکەین.. تێ دەگەی ؟
بەلام ئەو هەر دوو قاچەکانی لەزەوی دا چەسپاندو گوێی نەدایە هەرەشەو گورەشەیان. دیسان کەوتەوە بیر کردنەوە: «باشە ئەگەر هاتو راستیان کردو منیان بردە پۆلیسخانە چییان پێ بلێم ؟.. چۆن تومەتەکەیان رەت بکەمەوەو بەدرۆیان بخەمەوە ؟.. خۆ شایەدی سێ کەس بەسە پێی تاوانبار بکرێم ؟.. ئای لەم بەد بەختییەی ئەم شەوە دوو چاری هاتم ؟».

.. دیار بوو بیریکی لە ناخی دەروونیەوە پەسند کردو:

«.. هیچ ریگایەکی دیکەم لە بەر دەمدا نییە».. بە دەنگیکی بەرزەوە دایە هاوارو چریکاندن. لە پڕ جموجۆل کەوتە ناو کۆلێتەکان، ترووسکە کزەکەی فانۆسەکانیان شەوقی دایەوە.. پیاوەکانیان دەرچوون خەلکیکی زۆریش لە ژن و مندال بە دوایاندا هاتن، هێندیکیان فانۆسیان بەدەستەوە بوو. دەورەیان لیدان، سەر سوورمان نەخشەی بەسەر روخسارياندا کیشا بوو. پرسییان:

- ئەوە چی‌یە ؟!.

سێ زەلامەکە وەلامیان دایەوە:

- ئەوە دزە گرتوومانەو لە پشت دەرگای مالمان خۆی مەلاس دابوو.

- بڕوایان پێ مەکەن.. من هەر ریبواریکم و بەس.

- چی‌ی تۆی هێنایە ئێرە ؟

- من میوانی دۆستیکم، مالیان لە خانووە تازەکانی کریکارانە.

- بەدەست نیشانەی دانێ -.. لە کۆلێتە کانی ئێوەوە نزیکە..

ئەوا لە کۆتایی ئەم ریگایەیە.. تکاتان لێ دەکەم چۆن میوان ئەم جۆرە رەوشتەی لەگەل دەکرێ ؟!.

ژنیك لە دوورەوە بە غاردان دەهات. کە نزیك کەوتەوە چریکاندی:

- ئا ئەوەیە دزەکە، بە چاوی خۆم دیم لە پەنا دەرگاکە خۆی مات کردبوو.

- خوا بتگرێ ژنە، چۆن ئەو درۆیە ریکدەخەی، لەم شەوە زەنگە چۆن منت ناسیی‌یەوە.. خەلکینە بڕوای پیمەکەن من لەم ریگا خۆلاویە بستیك لام نەداوە.

پیاویك لێی نزیك بۆوەودەمی بۆن کردوگوتی:

- وام دەزانی سەر خۆشەو ری‌ی بزر کردووە، بەلام دیارە وا نی‌یە.

تێیان راما، لەبەر رووناکی تیشکە کزەکانی فانۆسەکان دەم و چاوەکانیانی دەبشکنیەوەو دەیەویست بزانێ چی تێدا نووسراوەو بڕوایی راستەقینەی ناخی دلیان بەرامبەری چی یە ؟!.

ورتە ورتی خەلکەکە بەرز دەبۆوەو دەمە تەقێیان گەرمدەبوو، هەر یەکە بە جۆرێ رای دەر دەبریی، بەلام زوربەیان بڕوایان نەدەکرد کە دز بێ.. کابرا ئازایەتی دایە بەرە خۆی‌و پرتەییکی کرد.. «دەبێ لەم تەلەیە بێمە دەر». لە پڕ خۆی راپسکاند قاتەکەی بەری ریك‌و پیك کردەوە، چەند قسەیەکی جوان‌و کاریگەری ئاراستەی خەلکەکە کرد، ویستی تێیان بگەیێنی کە نەوەك لەم تۆمەتە بەدەی ئاراستەی دەکەن دوورە، بەلکو ئەو پیاوێکی رەوشت بەرزو رۆشنبیریشەو بە دەنگیکی بەرزەوە هاواری کرد: بۆ شوورە ییە بۆتان.

لە پڕ پیاوێکی ریش سپی لە ناو خەڵکەکەوە هاتە دەرێ بە توورەیی یەوە سەرنجێکی دایە هەموان و گوتی:

- خەڵکینە گوێم لێبگرن.. چۆن بڕوا دەکەن ئەفەندی یەکی وا قسە زان و رێک و پێک دز بێ ؟!. پێم ناڵێن ئێوەهیتان لەماڵدا هەیە تا ئەم کابرایە بیی دزێ ؟!.

راست دەکا، شوورەییە بۆتان ئەگەر بێتو تووشی هیچ شتێ بێ ؟!.

ئەم قسانە خەڵکەکەی هێنایە هەژان و چەند کەسێکی دیکە ئەم کارە بەدەی ئەوانەیان پەسند نەکرد، لەگەڵ سێ کەسەکە کردیانە چەقە چەق. ژنەکانیش هاتنە پێشەوە و داوایان لە پیاوەکان دەکرد ئەم کابرایە بەرەڵلا بکرێ. لە پڕ پیاوەکان چریکاندیان:

- وازی لێبێنن.. بەرەڵلای کەن، نەخۆ چی خراپە ئەوەتان پێ دەکەین..

ترس سێ کەسەکەی داگرت، دەمو چاویان زەرد هەڵگەراو، کشانە دواوە. ئەویش هەناسەییکی قووڵی هەڵکێشاو نیشانەی ترس و شڵەژاوی لە سەر روخساریدا نەما.

پیرە ژنێك بە پەلە جامە ئاوێکی بۆ هێناو لە دەستی وەرگرت و تینوانی خۆی پێ دامرکاندو بە رۆخی زمانەکانی لێوەکانی سڕی یەوە، سەیرێکی هەموانی کردو ووتی:

- سوپاسی یارمەتیتان دەکەم.

هێندەی پێ نەچوو خەڵکەکە بڵاوەی لێ کردو، ئەویش بە خێرایی ملی رێگای گرت و لە گەڵ خۆیدا دەی گوت «ئەوا منم لەم تەڵەیە دەرباز بووم ؟!».

- ٢ -

کە گەیشتە جێ، خانە خوێیەکەی کە کرێکارێکی نەوت بوو، لە حەوشەی ماڵەکەیدا چاوەڕوانی دەکرد، ژن و سێ منداڵەکانی لە ژوورەکەیاندا لە پرخەی خەوێکی خۆشدا جێی هێشت بوون.

- لە بەر تۆ زۆر شێوام نەمتوانی بنووم.. بۆوا دوا کەوتی ؟!.

هێشتا هەر تاساوی رووداوەکە بوو، بەلام کە چاوی بە روخساری برادەرەکەی کەوت هێشتا سەرنجی دەداتێ، بەزەردەخەنەیەکی کزەوە گوتی:

- رووداوێکی سەیر بوو، بە عاجباتی رزگارم بوو برادەرەکەی لێی نزیك بووەوبەسەر سوورمانەوە لێی پرسیی:

- رووداوەکە چی بوو ؟!.

بەسەر هاتەکەی بۆ گێرایەوە، پاشان داوای لە برادەرەکەی کرد، کە سبەینی ژنەکەی بنیرێتە ناوچەی رووداوەکە بەڵکو راستی رووداوەکە بە تەواوی بزانێ، با

- من حیکایەتی دزییەکە ناچێتە مێشکم.. بەڵام مەبەستیان چیبوو، ئەوەیە دەمەوێ بیزانم ؟

بۆ بەیانی ژنە چووە جێگای رووداوەکە، لەمو ئەوی پرسیی - پیرژنەکەی ژێر سێبەری دار خورما زەبەللاحەکە کە سەوزەی دەفرۆشت گوتی:

- ئای کە لاوێکی شۆخ و شەنگو قسە خۆش بوو، بەڵام ئەگەر خەڵکەکە نەبوایە بە بێ سێو دوو دەیان کوشتو لاشەکەیان لە چاڵێکدا دەشاردەوە.

- پلە، نەتزانی چییان لێ دەویست ؟!.

- دەیان گوت دزە.. بەڵام دزی چیو حاڵی چی. ئەوە سێیەمین کەسە، رێی پێدەگرن. کورتەی حیکایەتەکە ئەوەیە: ئەوانە کچێکیی لادێیان رفاندووە، وا دەر دەکەوی شکیان لە یەکێکە کچیی خۆش دەوێو پەیوەندی لە گەڵدا هەیە، بەڵام ئەو کەسە بەتەواوی نا ناسن، ئەوەندە دەزانن ئەفندییەکی جحێلە، جا هەر یەکی لە دانیشتووی ئەم ناوچەیە ئەبێو لێرە هاتو چۆ بکا گومانی لێدەکەن.. ئا ئەوەیە راستی مەسەلەکە ژنە هاتەوە مێردو برادەرکەی بە حەپەساوی گوێیان دایێ. پاش چەند رۆژێ برادەرە کرێکارەکانی توانیان ئەم سێ کەسە بناسن، دەرچو براو خزمی یەکترن لە گەراجێکی ئوتومبێل چاکردندا کار دەکەن، ئەوە رۆژێك چوونە سەریانو بە بۆکس شەقو شەقازڵلە دایانە بەر یەکێیان بە سەریاندا دەی قیژاند:

- چۆن دەتانەوێ بیکوژن ئەی بێشە رمینە؟! دەزانن ئەوە کێیە ؟!.. ئەوە یە-کێکە لەوانەی ژیانی لە پێناوی ئێوەدا تەرخان کردووە.. شوورەیی داتان ناگرێ، لەو کارە بەدەی کردووتانە ؟!.. ئێوە هەر بۆ ئەوە باشن بەتف دەمو چاوتان سواغ بدرێ.

کانونی یەکەمی ١٩٨٤

●

# سبەینێ رۆژێکی ترە

□ فیلادیمیر کیلمۆفیچ □

□ و. محمد زەهاوي □

ئیتر فرە درەنگە. سبەینێ ئەبم بە بەختەوەرترین مرۆڤی سەر ڕووی زەوی، سبەینێ جوانترین و ناسکترین و زیرەکترین و هەڵکەوتووترین کچی جیهان دەبێتە هاوسەرم، ئەوەندە خۆشم ئەوێ کە هەمیشە لە بیرو هۆشمدایە.

ئێمە هەردوو ژن و پیاوێکی نموونەیین. من هەوڵ و کۆششی بێ پایانی خۆم ئەدەم: سەتڵی زبڵ ئەبەمە دەرەوە، جل و بەرگی خۆم دەشۆم و ئوتووشی دەکەم، گوڵیشی بۆ ئەکرم، بەیناو بەینیش کە ئارەزووی جگەرە کێشان ئەکەم ئەچمە موبەق و جگەرەکەم لەوێ دەکێشم. ئێمە لە ڕاستیدا ڕێزی یەکتر دەگرین. پێکەوە دەچینە سینەما. قاپ و قاچاخ بە نۆرە دەشۆین. ئێمە لە سەرەتاوە دەربارەی هەموو شت پێك هاتوین.

ئەبێ سوپاسی **(کوکوشکین)** بکەم، ئەگەر ئەو نەبوایە، قەت ئەم شایەم سبەینێ بەچاوی خۆم نەئەدی، لەگەڵ ئەم کەم ڕوویی و شەرمینەی من هەمە، هەرگیز بیرم لەوە نەکردۆتەوە کە لە گەڵ کچێکدا ئاشنایی پەیدا کەم.

کوکوشکین داهێنەرێکی گەورەیە. کە پێکەوە لە باخچەکە پیاسەمان دەکرد، ئارەزووی ئەوەم بوو سڵاو لە یەکێك لەو کچە جوانانە بکەم کە پۆل پۆل بە لاماندا تێ ئەپەڕین، لەو کاتەدا کوکوشکین سەر گەرمی تاشینی دارێك بوو، یان پارچە تەلێکی ئەڵقە ئەڵقە ئەکرد.

رۆژێ کوکوشکین هاتە لام و داهێنانەکەی پیشان دام. شتێك بوو وەك سنووق و دوگمەیەکیش بە دەرگاکەیەوە بوو. کوکوشکین هاواری کرد: «**گریشنا** هیچ نیگەران مەبە ! ئەم سنووقە بچووکە یارمەتیت ئەدا بۆ ئەوەی لەگەڵ کچێکی شۆخ و شەنگاناشنا بیت. وەرە بڕۆین بۆ سەیران، هەرکە گەیشتینە لای ئەو کچەی کە بەدڵتە، بەبێ ترسی و شەرمەوە نزیکی بەرەوەو پەنجەش لە سەر دووگمەی سنووقەکە دانێ ئامێرەکە ئیش ئەکا، کچەکەش ئاگادار ئەبێت کە تۆ چ لاوێکی هەڵکەوتووی، ناوو ژمارەی تەلەفوونی خۆیت ئەداتێ».

له خۆشیا سەرو قاچی خۆم لێك نەئەکردەوە، کوکوشکێن سنـووقەکـەی خزاندە گرفانمو بە دوو قۆڵی چوینە پیاسە کردن.
ئیستا ئیتر شەرمو ترسم نەماوە هەر کچێکم تووش بویت رێك تەماشای ناو چاونی ئەکەم. کوکوشکێن دەستی دا بەشانماو پیرۆز بایی لێ کردم.
پاشان **(ئەو)** پەیدا بوو، لەگەڵ یەکەمین تەماشادا، یەك دڵ، نە ! سەد دڵ عاشقی بووم. چوومە پیرییەوەو هاوارم لێکرد: «**تکایە نەختێ بووەستە** !».
کچەکە تەماشایەکی کردمو وەستا. لە هەمان کاتا پـەنجەم نـایە سـەر دووگمەکە. کچەکە دەستی درێژ کردو بە پێکەنینێکەوە وتی: «**ناوی من لیلیایە، بەڵام هێشتا لەماڵەوە تەلەفۆنمان نیە.**» کوکوشکێن خۆی کێشایـە کەنـار، رۆیشت تاکو داهێنانێکی تازە وەدەس بێنێ. کە قۆڵی لیلیام لە باسکم نا، هەستم کرد ئەو کچەی لە بیرو هۆشم دایە دەسم کەوتووە.
مانگێکی رێك چـاومان بـە یەکتـر ئەکـەوت. لە تەواوی ئـەم ماوەیـەدا ئامێرەکەی کوکوشکێن لە گرفانمدابوو.. لیلیا رازی بوو ببێتە هاوسەرم. لە ماوەی ئەو چەن هەفتەیەدا کوکوشکێن هەر دیار نەما. بەڵام ئەمرۆ واتە رۆژێـك پێش سوور کردن بوو کە تەلەفۆنی کردو وتی:

«**پێـویست ناکـات هیچم پێ بڵێی، نـەختێ وەرە دەرێ، ئەمـەوێ شتێکت پیشان دەم**».

نازانم بۆ دڵم داخورپا، گوێم نەدایێ و ڕام کردە دەرەوە.
کوکوشکێن سواری شتێك ببوو لە ئوتومبیل ئەچوو، دارای پێنج چەرخ و لە پێشیەوەش پەروانەیەکی هەبوو، هەر یەکە لەو چەرخانە بە لایەکا ئەسوورانەوە، کوکوشکێن دەورەیێکی گۆرەپانەکەی داو لە نزیك منەوە برێکی گرت، دوایی وتی: «**سوار بە**» بە تووڕەییەوە وتم: «کوکوشکێن، مەگەر نازانی ؟ من لە سبەینێوە دەبمە پیاوێکی بەختەوەری خاوەن ژن و ماڵ. مەسەلە چیە ؟ من هیچ مەبەستم نیە سواری ئەم دوو چەرخەیەی تۆ ببم».
کوکوشکێن کە بە فیزێکەوە تێیڕوانیم وەڵامی دایەوە:
«ئەمە دوو چەرخە نیە. ئەمە ئامێری زەمانەیە. نیازم وایە بۆ ئایندە بتبەم تاکو بە چاوی خۆت ببینی کە ژیانی داهاتووت چۆن چۆنی ئەبێت».
سەفەرێك لەم زەمانەوە بەرەو ئایندە، بۆ ئەوەی دوارۆژو بە سەرهاتی خۆم ببینم، هەر چۆنێك بێت بیرێکی باش بوو. بێ ئەوەی ئیتر هیچ قسەیـەك بکەم، سوار بووم، کوکوشکـێن ماشینـەکەی ئیشی پێکـردو بە تـوندی لێی خـوڕی

چەرخەکانیش خێراو بە پەلە دەڕۆیشتن، لەپڕدا دونیا تاریکو نوتك بوو. پاشان دەنگێك هاتە بەر گوێو هەموو لا ڕۆشن بووەوە. کوکوشکێن برێکی گـرتو بە ئاوازێکی پڕ چۆشەوە ڕایگەیاند کە:

«**زەمانی ئایندەیە**».

لە ماشینەکە هاتمە خوارو نیگاییێکی دەورو بەرم کرد. هەموو شت بە باشی ئەهاتە پێش چاو. کوکوشکێن پەنجەی بۆ نزیکترین خانوو درێژ کردو وتی: «ئەوە شوێنێکە کە تیایا ئەژیت. خانووی ژمارە ٢٨. برۆ داهاتووی خۆت ببینەو منیش لێرەدا چاوەڕێت ئەکەم».

لە کاتێکدا دڵم لەناو سنکمدا فڕی بوو، بەرەو خانووی ژمارەی ٢٨ چوومو لە زەنگی دەرگاکەمدا. دوای ماوەیەك دەنگی لیلیا دای بە گوێما.

- ئەمە دوا جارت بێ، جاری تر دەرگات بۆ ناکەمەوە ! هەموو مێـردەکان خۆیان دەرگا ئەکەنەوە. هەر تۆی کە هەمیشە کلیلەکان ون دەکەیو بەم زەنگ لێدانە گەوجانەت دووچاری مەینەتیم دەکەی.

دەرگا کرایەوە، لیلیا چاخو قەڵەو بوو، یا باشترە بڵێم ترسناکیش بـوو، بەرانبەرم وەستاو ڕێگای لێ گرتم، زۆر بە دڵنیاییەوە پرسی: «**ئەی گوڵەکانم کوا** ؟».

نا ئومێدانە وەستا بووم: «وا بزانم من ڕۆژی ڕۆپلێکت ئەدەمێ، بەلام تۆ ئەتوانیت بەسێ کۆپك وەك پادشا بژیتو بەو پارەیەش کە ئەمێنێتەوە گـوڵم بۆ بکڕیت. پێنج ساڵە بەسەر زەماوەندماندا تێپەڕیوە بەلام تۆ هەموو بەڵێنو قەولو قەرارت فەراموش کردوە. ئەمەیە قسە خۆشەکانت کە ئەتووت نەك ڕۆژێك بەڵکو ساتێك لە بیرم ناچیت ؟.

ئاخ، ئێوەی پیاوان هەموو وەکوو یەکن، پێش زەماوەند هەموو جۆرە گفتێك ئەدەن هەر کە کەرتان لە پرد پەڕییەوە هیچتان لە یاد نامێنێ. ژنت هێناوە یان کارەکەر ؟ نـە، تۆ خـۆت بڵێ ؟ ئـەگەر وانیـە، ئەی بـۆ ئەمـرۆ بەیـانی قاپو قاچاخەکانت نەشۆردوە ؟ هەموو شت تێ پەڕی، ئێمە بڕیارمان دابوو بە نۆرە بیان شوێن، وا نیە ؟

بڕیار وابوو بیست ساڵی پێشوو تۆ بیان شوێ، دواییش بیرێکی لێ بکەینەوە. تەماشاکە خانووەکەمان چی بەسەر هاتووە ! نـاتوانی ڕۆژی نـەختێك پـاکی بکەیتەوە ؟ تەنها ئەوە ئەزانی دەنگم دەرکەی، بەلام ئیتر بەسە. ئەمـەوێ بۆ سینەما برۆم، بێ هودە تکام لێ مەکە لەگەڵ خۆمدا بتبەم، لە سینەماش هەمیشە

پیشـەت ئەوەیـە بۆڵە بـۆڵ بکەی و خـەوت لێ بکەوێ و لەدەم خـەودا لەگـەڵ کوکوشکینی دۆستت دردە دڵ ئەڕێژێ. باشتر ئەوەیە زبڵەکان فڕێ بدەیتە دەرێ. دواییش سەوزەو نان بکڕیت. لە بیرت نەچێ چێشت لێنێیت. ئەوەشت لە بیر بێ کە بە دزییەوە لە مۆبەق جگەرە نەکێشی ! ئەگەر زۆر حەز لە جگەرە کێشان ئەکەی برۆ سەر قاڵدرمەکە، ئەویش دوای دەرچوونم. بجوولێـوە چیتە وشـک بویتەتەوەو بە واق وڕمانەوە سەیرم دەکەی ؟ کەوتمە بیر کـردنەوە: **«کـەواتە کارەسات بەم شێوەیەیە: جگەرە کێشان لە سەر قاڵدرمە. وا ئەزانێ گەوجی دەست کەوتووە ! نەء، من خواردنی ئەو نیم».**

دەرگای ئایندەم خێرا داخستو بە پەلە بەرەو لای کوکوشکین گەڕامەوە. خەریکی جەرخی ماشینەکەی بوو. هـاوارم کرد: «**کـوکوشکـین، رزگارم کـە، پەلەکە ! بیرێك بکەرەوە، من لیلیای وام ناوێ**».

کوکوشکین زۆر بەهێمنیەوە وتی: «چارەکردنی ئاسانە. ئەگەڕێینەوە بەو رۆژەی کە بۆ هەوڵ چار لیلیات بینی. تەنیا ئەبێ ئیشێك بکەی، کاتێ بە تەنیشتیا تێدەپەری هیچ قەسەیەکی لە گەڵدا نەکەی».

خۆم فڕێ دایە ناو ماشینەکەو وتم: «**خێراکە**»

کوکوشکین خێرا لێی خوڕی، چەرخەکان سووڕانەوەو دووبارە هەموو لا تاریك بوو، دوایی هەمان دەنگ بەرز بووەوە لە پڕ دونیا رۆشن بوو، گەیشتینە هەمان شوێنی خۆمان. دیسان کچی زیباو جوان لە تەنیشتمانا رەت دەبوون. لەو کاتەدا لیلیا پەیدا بوو، کوکوشکین بازووی گرتمو چرپاندیە گوێمو وتی: «**ئاگات لە خۆت بێ**» کاتێ کە بەترس و خەیاڵەوە بیری ئایندەو چارەنووسی خۆمم دەکرد، نزیکی لیلیا بووم، بریاری خۆم دابوو کە لەگەڵیا قسە نەکەم بەڵام کە رووبەڕووی یەك بووین، خۆمم پێ ڕانەگیرا وتم: «**تکایە نەختێك سەبر کە** !» لیلیا وەستاو دەستی بەرەو لای من درێژ کرد. کوکوشکین لە ناخی دڵیەوە ئاهێکی کێشاو گوم بوو.

ئێستا زۆر درەنگە. بڕیار وایە سبەینێ شایی بکەین.

# جان کۆکتۆ

## یاداشتەکان لەدوای مردن

وەرگێڕانی دانا رۆوف

جان کۆکتۆ دوای ژیانێکی دەوڵەمەند لە ساڵی ١٩٦٣دا کۆچی دوایی کردوە، ژیانێکی پڕ لە داهێنان لە هەموو بوارەکانی شانۆ، رۆمان، وێنەکێشان، وێنەگرتن، شیعر، وسینەمادا.

کۆکتۆ لە ماوەی پەنجا ساڵدا سامانێکی گەورەی رۆشنبیری مرۆڤایەتی گرنگی لە بیرو هونەر جێهێشتوەوجێ پەنجەی بەسەر زیاد لە چەند جیلێکەوە دیارە.

کۆکتۆ جگە لەو سامانە گەورە ئەدەبیەی، دەسنوسێکی گەورەی لە یاداشتەکانی خۆی لەپاش بەجێماوە، کە پێش مردن بە چەند مانگێك تەواوی کردووە، بەلام خۆی وەسیەتی کردوە کە ئەو یاداشتانە تا دوای بیست ساڵ بەسەر کۆچیدا بلاونەکرێتەوە.

بەم شێوەیە ساڵی پارو بەرەزامەندی بنەماڵەو پارێزەرە تایبەتیەکەی بەشی یەکەم لە یاداشتەکان بلاوکراوەتەوە.

جان کۆکتۆ دوانزە ساڵی بە نووسینی ئەم یاداشتانەوە بەسەر بردووە، لە ساڵی ١٩٥١ەوە دەستی پێکردوەو کۆتایی پێنەهاتووە تا سەرەتای ساڵی ١٩٦٣.

ئەم یاداشتانە لە نۆ بەرگی گەورەداو لەژێر ناوی (ڕابردوویەکی لادراو)دا کۆئەبێتەوە. ئەم یاداشتانەش بە بڕوانامەیەکی گرنگ ئەژمێردێت، نەك

لەبەرئەوەی کە چیرۆکی ژیانی کۆکتـۆ وبیروڕای بـەرامبەر تێکـڕای ڕووداوە ڕۆشنبیریی‌و ڕامیارییەکان‌و بۆچوونی بۆ شێوازی فۆرمی ئەدەبی خۆی تیادایە، بەڵکو لەبەرئەوەی دەست‌نیشانی قۆناخێك لە مێـژووی ڕۆشنبیریی‌و هـونەری فەرەنسا ئەکات کە بەشێوازێکی ئەدەبی بەرز نووسراوە.

کۆکتۆ بەرگی یەکەمی ئەم یاداشتانەی بۆ ڕووداوەکـانی ساڵی ١٩٥١ و نیوەی ساڵی ٥٢ تەرخان کردوە. گرنگتـرین ڕووداویش کە لە دوو تـوێی ئەم بەرگەدایە: کەوتنی ئەو هێلە فکرییەی کە فرانسوا مۆریاك بە ڕۆمان‌و چیرۆك و شانۆگەرییەکانی ڕابەرایەتی ئەکرد، بەرامبەر ڕێبازی (وجودی) کەڕۆژ بە ڕۆژ لە گـەشانـەوەدا بوو تـوانیشی بیروڕای بـەسەر ئـەدەب‌و شـانـۆی مـوریـاك‌و هاوەڵەکانی‌دا بسەپێنێت.

کۆکتۆ بە هۆی لاینگیـری ئەو ڕێبـازەی کە شـانۆگـەری (شەیتـان) ی «سارتر»ی خوڵقاند، تووشی گەلێك ڕەخنەی توندو تیژی فرانسوا مۆریاك دێت کە لەیەکێك لە گۆڤارە ئەدەبیەکان‌دا بڵاوی کردۆتەوە.

ئەو کۆمەڵە ڕەخنەیەش دەنگێکی گەورەی لە ناوەندە ڕۆشنبیرییەکەی ئەو کاتەی فەرەنسادا دایەوە لەبەر ئەوەی مۆریاك کۆمـەڵێك ووشـەی ناشـرین‌و مریندارکردنی بەرامبەر کۆکتۆ بەکارهێنابوو.

جیاوازی کێشەی فکری نێوان ڕێبازو قوتابخانە فەلسەفیەکانی فەرەنسا دیاردەیەکەلە دیاردەگرنگەکانی گۆڕەپانی ڕۆشنبیری فەرەنسی، ئەمەش خۆی لە خۆی‌دا دیاردەیەکی زیندو ڕەسەنیەتی.

لایەنی ڕۆشنبیری لە ژیانی کۆکتۆدا پەیوەندی بە لایەنێکی ترەوە هەیە، ئەوەش ژیانە تایبەتیەکەی خۆیەتی، کە بەهیچ جۆرێك لە بیـرو نووسینـەکانی کەمتر نیە، کۆکتۆ مرۆڤێکی ڕەوشت نامۆو جیاوازە، شیعرو شانۆگەری‌و ڕۆمانی نووسیوە، هەروەها بەرهەمی لەبواری سینماو پەیکەرتاشی‌و وێنەگرتن‌دا هەیە !

ئەم چالاکیە جۆربەجۆرانەشی ڕەنگدانەوەی تاقی‌کردنەوەی ژیانێکی پڕ دووڵی بووەبۆ ئازارە عاطفی‌و گـەشت‌وگوزارە جـۆربەجـۆرەکانی، هـەروەها جۆربەجۆری ئەو نـاوەندە کـۆمەلایـەتی یان ئـەدەبی - هونـەری کە کـۆکتۆ پەیوەندی پێیانەوە بوو. بێگومان ئەو تاقی‌کردنەوە ڕۆژانەیەی یەکەمی کارێکی زۆری کردبوە سەر دەروونی، بە تایبەتیش چوارچێوەی خێزانەکەی یەکەمی کە تیا ئەژیا کۆکتۆ تەمەنی دە ساڵان بوو کە باوکی لە ساڵی ١٨٩٩دا خۆی کوشت، ئەم ڕووداوەش کارێکی قوڵی تێکردبوو، ئەمـەش زیاتـر گۆشـەگیری کـردبوو،

هەروەها ڕووبەڕووبوونەوەی کۆمەڵە پرسیارێك بەرامبەر ئەم بوونە ئاڵۆزە.
بەهۆی ئەم کارەساتە ترسناکەوە، خێزانەکەی ئەگوێزنەوە بۆ شارێکی ترتا لە «تارمایی» خۆکوشتنەکەی باوکیان رزگاریان بێت.. دوای ئەوە بە ساڵێك (١٩٠٠) جان‌قۆناخی‌سەرەتایی تەواو ئەکات. لە ئامادەیی (کۆندرسیە) ئەبێتە هاوڕێی کۆمەڵێك قوتابی کە هەندێکیان لە دواییدا ئەبنە هاوڕێی گیانی بە گیانی.

لە ساڵی ١٩٠٧دا باپیری ئەمرێت و خۆی و دایکی بە تەنها ئەمێننەوە دوای ئەوەی کە خوشکەکەی شوو ئەکات و براکەشی بەرەو کاری (المصرفي) ئەچێت.
لەهەمان ساڵدا، کۆکتۆ ئەکەوێتە داوی خۆشەویستی (مادین‌کارلییە)ی کیژە ئەکتەری شانۆو بە هەموو پاکی هەرزەکاریەوە یەکەم تاقیکردنەوەی خۆشەویستی لەگەڵ مادلین ئەکات، بەهۆی ئەم تاقیکردنەوە دڵداریەوە واز لە قوتابخانە ئەهێنێت، دوای ئەوەی کە دووجار لە تاقی‌کردنەوەی (بەکەلوریەدا) دەرناچێت.

دوای ئەوە دەست ئەداتە نووسینی شیعرو بەرەو جیهانی ئەدەب ئەچێت و ئەکەوێتە ناسینی ناوەندە ئەدەبیەکە، بۆ یەکمجاریش شیعرەکانی لە ئاهەنگی ئەدیبە لاوەکان دا ئەهوێنێتەوە.
لەساڵی ١٩٠٨دا تێکستە شیعریەکانی لە گۆڤاری (هەموو شتێك ئەزانم) بڵاوئەکاتەوە کە گرنگی داوە بە بەرهەمی لاوان و لەم ساڵەش‌دا ئەبێتە هاوڕێی (مارسیل بروست)، وپرۆژەی گەشتەکانیشی بۆ دەرەوەی فەرەنسا دەست پێ ئەکات، یەکەم هەواریشی فینیسیای ئیتاڵی ئەبێت.
١٩٠٩ یەکەم کۆمەڵە شیعری (گلۆپی ئەندا) بڵاوئەکاتەوەو خانوەکەی جێ‌ئەهێڵێت وژوورێك لە گەرەکی (هوتیل بیرون) لە پاریس بەکرێ ئەگرێت، لەم ژوورەدا بەتەنها ئەژی و هەموو کاتی بۆ خوێندەوەو نووسین تەرخان ئەکات.

هەر لەم ساڵەداو بە ریامەتی روستان و بیرنوار گۆڤاری (شهرزاد) دەرئەکات.
لە ساڵی ١٩١٠دا کۆمەڵە شیعری دووەمی (میرە هەڵەشەکە) بڵاوئەکاتەوەو ئەگەڕێتەوە بۆ ماڵەکەی و لەگەڵ دایکی ئەژی و ئەکەوێتە وێنەکێشان، وێنەی پۆستەری دیواری بۆ چەند شانۆگەریەك و هەندێ لە پێش‌کەش کردنی (بالیە)و پڕوپاگەندەی پێش‌کەش کردنە جۆر بەجۆرە هونەریەکان ئەکێشێت.

له ساڵی ١٩١٢ کۆمەڵە شیعری سێیەمی (سەمای سوفۆکلیس) بڵاو ئەکاتەوەو لە بەهاری ئەو ساڵەدا ئەچێت بۆ جزائرو ئەکەوێتە نامە گۆڕینەوە لەگەڵ نووسەری بەناوبانگ (ئەندریە جید).

ساڵی ١٩١٣ کۆمەڵە شیعری چوارەمی بە ناوی (دوو زیندوو ئافرە تێکی مردوو) بڵاوئەکاتەوە، ولە پایزدا ئەچێت بۆ سویسرا بۆ بەشداری کردن لە بالیەی (دافید) لەگەڵ سترافنسکی.. دوای ئەوە سەرپەرشتی بڵاوکردنەوەی کارە ئەدەبیەکانی ئەکات هەروەها لەگەڵ بول ئیریب گۆڤارێك دائەمەزرێنێت بە ناوی «ووشە» وە..

لەم ماوەیەدا خۆی بە شاعیر ئەبولونیرو بیکاسۆی هونەرمەندو ئەدیب ماکس جاکوب و شاعری سریالی ئەندریە بریتون ئەناسێنێت.

لە ساڵی ١٩١٧دا بەرەو رۆما ئەچێت ولەوێ پەیوەندی لەگەڵ گەشاوەترین ئەدیبە ئیتالیەکان ئەکات و پاش چەند هەفتەیەك ئەگەڕێتەوە بۆ پاریس و بەردەوام ئەبێت لە چالاکیە ئەدەبی و هونەریەکانی بەتەواوی سەرقاڵی ژیانی رۆشنبیری ئەبێت.

لە ساڵی ١٩٢٢دا شانۆگەری (ئەنتیگۆنا) کە لە نووسینی خۆیەتی بۆ شانۆ دەرئەهێنێت، ئەمەش یەکەم بەرهەمیەتی کە خۆی بەشداری بەرهەم هێنانی بکات لەگەڵ کۆمەڵێ سریالیەکان کە تازە خەریك بوو وەك جووڵانەوەیەکی کارتێکەر لە گۆڕەپانی رۆشنبیریدا سەری هەڵئەدا.

لە ساڵی ١٩٢٤دا شانۆگەری (رۆمیو و جولیت) پێشکەش ئەکات دوای ئەوەی کە بە شێوەیەکی تازەو لە تێڕوانینێکی سریالیانەوە ئامادەو چارەسەری ئەو بابەتە تقلیدیە ئەکات.

لە ساڵی ١٩٢٥دا یەکەم پێشانگای تایبەتی لە بروکسل ئەکاتەوە، لەم ساڵەشدا شانۆگەری «ئۆدیب» لەگەڵ سترافنسکی پێشکەش ئەکات، ئیتر بەردەوام ئەبێت لە بڵاوکردنەوەی داهێنانە ئەدەبیەکانی و کردنەوەی پێشانگای جۆربەجۆری وێنە یان تابلۆ کە وێنەو شیعر پێکەوە کۆئەکاتەوە کە ناوی نابوو تابلۆی شیعر.

لە کۆتایی بیستەکاندا ڕوو ئەکاتە سینما بوارێکی تعبیرکردن و یەکەم فلیمی (خوێنی شاعر) ئەبێت کە دەریهێناوە (ئەم فلیمە بۆ یەکمجار لە ساڵی ١٩٣٢دا پێشکەش کراوە)..

بە داوی تەواو بوونی ئەم فلیمە بەردەوام ئەبێت لەسەر هونەری سینمائی، ئەمە جگە لە چالاکیە ئەدەبی و هونەریەکانی تری.

ساڵی ١٩٤٥ چاکترین فلیمی دەرئەهێنێت: (دڕندەو ئافرەتە جوانەکـە). کۆکتۆ، ئەو وزە گورجوگۆڵە بێ سنـورە بەخشنـدەیە.. لە هـەموو دەرگـاکانی ئەدەب و هونەرو شێوازە تعبیریەکانی داوە، بازنە پەیوەندی نێوان هەموو کۆمەڵە ڕۆشنبیری و هونەریەکانی بووە تا لە ساڵی ١٩٦٣دا کۆچی دوایی کردوە.

ئەو چالاکی و جوولانەوە گورجوگۆڵەی کۆکتۆ، جێی سەرنج و تێڕامانی هەمووان بووە. یەکێك لە هاوڕێکانی ئەڵێت:

کۆکتۆ گونجابوو لەگەڵ ئەو هێڵە هونەریەی کە بۆ ژیانی هەڵبژاردبوو، ئەو هێڵەش زۆر لە کۆکتۆوە نزیك بووە: چ لە ڕووی بیرو چ لە ڕووی گیان و لەشیەوە. کاتێك کە تابلۆکانی ئەبینین یان نووسینەکانی ئەخوێندینەوە، ئەو هێڵە بەشدارە ئەبینین کە ڕەنگ دانەوەی وێنەکانیەتی، هێڵێکی باریکی هەمیشەڕارایە، باوەش بـۆ ڕاستی ئەگـرێتەوە یـان بـە شێـوازێکی تـایبـەتی کـە پێی ئـەووتـرێت (هۆشمەندیەکی گرژ) بە ڕەنگاری ئەبێتەوە، بۆ خۆی و لە هەمان کاتیستا دژی خۆی وەك کۆکتۆ کە خۆی ناوی ناوە.

وەنەبێ جان کۆکتۆ هەوڵی ئەوەی دابێ کە ببێتە هونەرمەندێکی نوێ یان هاوچەرخ، بەڵکو بە شێوەیەکی (لاإرادی) بە سەردەمەکەیەوە بەسترابوو. لەبەر ئەوە کاروانی هونەری و ڕۆشنبیری بەرەو دادائی وسریالیەکان جۆرە سەپاندنێك بووە بەسەریا. بۆیە ئەیویست شتەکان بەرگێکی تر لەبەربکەن، تا ئەو ناوەڕۆکە نوێیەی کەچاخیبیستەم سپاندبووی دەربکەوێت.

**١٩٨٤/٣/٢٤**
**سلیمانی**

---

**لەرۆژنامەی «الجمهورية» ەوە وەرگیراوە**
**مكتب الجمهورية ـ باريس ـ العدد ٥٣١٦**

---

# «ڕەخنە دەبێ چۆن بێ؟»

محمد عبدالرحمن زەنگنە

ڕەخنە شتێکی جوانو چاکە،
ئەگەر مەبەستەکەی ئەوەبێ لایەنە
خراپەکانو چاکەکانی نووسەر بخاتە روو،
نەك ڕەخنە ببێتە هۆی تانەو تاشەرو
گلەیی وشتە کۆنەکانی بجوێتەوە
ڕەخنەگر نابێ چەکوشێکی بە دەستەوە
بێ وبداتە سەر نووسەرا. ڕەخنە دەبێ
ببێتە هۆی پێشخستنی نووسەر نەك
ڕووخاندنی.

نووسەری ڕەسەن دەبێ لە ڕەخنە نەترسێو بە سنگ فراوانییەوە پێشوازیی بکاتو ببێتە هۆیپێشکەوتنیو سودی لێ وەرگرێ، ئەگەر ئەو ڕەخنە گرە، ڕەخنەگرێکی لێهاتوو بە توانا بێت.

بەڵام ئەوەی ئەمڕۆ من تێبینیم کردووە، ئەوەیە، زۆربەی ڕەخنەگرەکانمان، نەك ڕەخنە نازانن چییە بەڵکو نووسینیان نییە، کەچی

له شه‌و رۆژێكدا ده‌بێ به‌ ره‌خنه‌گر. بوونه‌ به‌ ره‌خنه‌گر كارێكی ئاسان نی‌یه‌ ره‌خنه‌گر ده‌بێ له‌ نووسه‌ر شاره‌زا ترو لێهاتو تر بێت.

ئه‌گه‌ر ره‌خنه‌گرێك له‌ نووسه‌ره‌كه‌ به‌ توانا ترو زیره‌ك ترو لێهاتو تر بێ، ئه‌وا ئێمه‌ هیچ نالێن، به‌لام ئه‌گه‌ر ره‌خنه‌گر شاره‌زا نه‌بوو، له‌ نووسه‌ره‌كه‌ش باشتر نه‌بو، ئه‌وا ئه‌وانه‌ی شتیان بۆ بلاو ده‌كه‌نه‌وه‌ بێگومان له‌ نووسه‌رو ره‌خنه‌گریش كه‌متواناترن.

به‌ڵێ ئه‌مڕۆ هه‌ندێك، واته‌ هه‌ندێك له‌ نووسه‌ر شت بلاو ده‌كه‌نه‌وه‌ شایانی ئه‌وه‌یان نی‌یه‌ له‌ ناو خه‌ڵكیشدا دانیشن، جا نازانم چۆن رێده‌درێن ره‌خنه‌یان بۆ بلاوبكرێته‌وه‌.

پێویسته‌ ئه‌م دیارده‌یه‌ به‌ جوانی‌و به‌ باشی له‌ لایه‌ن به‌رێوه‌به‌ری لاپه‌ره‌كانی رۆژنامه‌كان‌و گۆڤاره‌كانه‌وه‌ چاو دێری بكرێن.

ئه‌وه‌ی من بیستوومه‌ و خوێندومه‌ته‌وه‌ پێویسته‌ ره‌خنه‌گری تایبه‌تی هه‌بێ بۆ هه‌ر بلاو كردنه‌وه‌یه‌ك، من زۆر به‌ دڵ نییاییه‌وه‌ ده‌ڵێم، كه‌ ئێمه‌ ره‌خنه‌گری تایبه‌تیمان نی‌یه‌، من بۆیه‌ ئه‌م قسه‌یه‌ ده‌كه‌م چونكه‌ ئه‌وه‌ی ره‌خنه‌ ده‌گرێ خۆی له‌ هه‌موو شتێك هه‌ڵده‌قورتێنێ‌و له‌ هه‌موو شتێكه‌ شاره‌زایه‌. له‌ شانۆ دا هه‌ر خۆی ره‌خنه‌گره‌، له‌ چیرۆكدا له‌ شیعر دا له‌ په‌خشاندا له‌ مێژوو دا هه‌ر خۆی شۆره‌ سواری گۆره‌پانه‌ له‌ كۆتاییدا ده‌ڵێم ره‌خنه‌ له‌ شتی چاك ده‌گیردرێ تا ده‌ستی یارمه‌تی بۆ نووسه‌ر درێژ بكرێ، بۆ ئه‌وه‌ی به‌رهه‌می باشترو به‌ پێز پێشكه‌ش به‌ گه‌ل‌و نیشتمانه‌كه‌ی بكات.

كه‌ركووك

# چیـرۆکی مـنـدالان و گـرنگـیتـیی لە ڕۆشن کردنەوەی بیرو هۆشی مندالان دا

هاشم جەباری

لە گۆڤاری
(الفیصل) ژمارە (٩٢)
وەری گێڕاوە

کە مندالٌ بوین، دایك یا داپیرە دەیەها چیـرۆکی جـوانو دلڕفێنیـان بـۆ دەگێـڕانیەوە، زۆر جـاریش ینـەوە چیـرۆکەکـان کـاریـان تێ دەکـردین چونکە چیرۆکی مرۆڤـایەتی بـونو فێری ئارامو داناییو خوو ڕەوشتی جوانیان دەکردین.

ئێـسـتـا ئـەم پـرسیـارە سـەر هـەلدەدات: ئـایـا سـەردەمـی گێـڕانەوەی چیـرۆك بۆ منـدالان بە سەرچوو ؟.

بە داخەوە لەوانەیە لە وەلامی ئەم پرسیارە دا بوترێ بەلێ. بەلام هۆی چیە ؟.

لە ڕاستی دا دایکان ئێستا ئەم دەرفەتەیان نیە چونکە باری ژیان وای سەپاندوە دایکان زۆربەی کاتیان لە دەرەوەی مالەوە دا بەسەربەرن، لەکارگەوفەرمانگە وجۆرەها ئیش وکاردا.

هەروها داپیران وەکو جاران توناو ئارامیان نیە دابنیشن‌و چیرۆك بۆ مندالان بگێرنەوە، جگە لەمەش زۆربەی مندالان دەچنە با خچەی مندالان، ئەمەش تا ڕادەیەك بۆبۆتە هۆی پچڕانی پەیوەندیی نێوان داپیرەو مندال، هەروها تەلەفزیۆن‌و شانۆو سینەما ڕۆلێکی بالایان لە بڕینی پەیوەندیی نێوان داپیرەو مندال دا هەیەو بالیان بە سەر دەست بەتالیی مندالان دا کێشاوە.

بچڕانی ئەم جۆرە هونەرە لە نێوان دایك‌و مندال‌و داپیرە دا کارێکی گەورەی کردۆتە سەر ئەو پەیوەندییەی ئاماژەمان کرد.

مندال کە تەلەفزیۆن‌و سینەماو شانۆ دەبینێ تەنیا وەکو بینەرێك بۆیان دادەنیشێ، ناتوانێ هەستی خۆی دەرببڕێ، بەلام بە پێچەوانەوە ئەگەر لە باوەشی دایك‌و داپیرەی دا دانشتبێ دەیەها پرسیار دەخاتە ڕو. بۆ دوپات کردنەوەی ئەم ڕایەمان با چیرۆکێك بۆ مندالەکەمان بگێڕینەوە دەبینین تا چ ڕادەیەك کاری تێ دەکات‌و لە چوار چێوەی ئەو پرسیارانە دا کە لە بارەی چیرۆکەکەوە دەیانخاتە ڕو بۆمان دەردەکەوێ چەنێ تێی گەیشتوە.

## (ئەو چیرۆکەی کە مندال پێی خۆشە)

لێرە دا ناتوانین یەکسەر وەلامی ئەم پرسیارە بدەینەوە؛ چونکە مندالان وەکو یەك نین، هەندێکیان بایەخ بە ڕاستی دەدەن‌و حەزیان لە چیرۆکی ئەفسانەو جنوکەو تەلەکەبازی نیە، بەلکو ئەو چیرۆکەیان پێ باشترە لە ڕاستییەوە نزیك بێ، لێرە دا نابێ وا سەیری ئەو مندالانە بکەین کە گوایە ئەندێشەو خەیالێکی فراوانیان نیە، بەلکو بە پێچەوانەوە واقیع‌و سروشت بە نیسبەتی ئەمانەوە کتێبێکی داخراوی پڕ نهێنییە.

هەر وها هەندێ مندال حەزیان لەو چیرۆکانەیە کە پالەوانەکانیان خەیالین‌و لە ژیان‌و تاقمانەی تایبەتییانەوە دوورن... دەبێ لەم لایەنەوە زۆر ئاگادار بین چونکە ئەم جۆرە مندالانە بە دلخۆشییەوە گوێ بۆ ئەم جۆرە چیرۆکە شل دەکەن ، تەنانەت هەندێکیان وا هەست دەکەن کە خۆیان پالەوانی چیرۆکەکەن ، هەول دەدەن بە هەمان کردەوەی پالەوانەکە هەلبستن ، لە لایەکیترەوە وا هەست دەکەن تووشی جۆرەها مەترسی دەبن ، ئەمەش وایان لێ دەکات هەمیشە لە باری دوودلی‌و نارەحەتی دا بژسن ئاشکرایە کە مندال بە ڕۆژ هەست بەترس ناکات چونکە خەلکی تری لە گەلدایەو بەیاریکردن‌خەریك‌دەبێ... لە گەل داهاتنی تاریکی دا ترسی لێ دەنیشێ ، بە تایبەتی ئەگەر بە تەنیا لە ژوورێکدا بخەوێ. بۆیە ئەگەر هەستمان کرد مندال لە گێرانەوەی چیرۆکێك دا هەست‌بەجۆرەنارەحەتییەك‌دەکات‌دەبێ‌دەست‌بەجێ‌لە چیرۆکێکی تر

بکەڕێین کە زیاتر هێمنیو دڵنیایی پێ ببەخشێ . چونکە منداڵ هەر وەکو وتمان زو کاری تێ دەکریو پێویستیی بە چیرۆکێك هەیە ترسو تۆقاندنی تێدا نەبێ ، دەبێ لە چوار چێوەی چیرۆکەکە دا ئەوەی تێ بکەیەنین کە ئادەمیزادی خرابو شەڕ خواز چارەنوسێکی ڕەش چاوەنواریەتیو لە ئەنجام دا هەر چاکە سەر دەکەوێ.

زۆر دایكو باوك خەیاڵێکی فراوانیان بۆ نوسسینو گێڕانەوەی چیروك بۆ منداڵان هەیە ، بەلام پێوستە بلێین دەبێ لەم جۆرەچیرۆکانەدا بزانرێ منداڵ بایەخ بە چ دەدات، ئەگەر منداڵەکە چرۆکەکەی بە دڵ بو دەبێ چیرۆکێکی تری بۆ بگێڕینەوە پاڵەوانەکەی هەمان پاڵەوانی چیرۆکی پێشووبێ ، دەبێ وا بکات منداڵەکە لە گەڵ پاڵەوانەکە دا لە ڕوداوێکی نوێ دا بژی ، بەلام نابێ دایكو باوك بەم کارە هەڵبستن ئەگەر توانای ڕاستەقینەیان لە نوسینو پێك هێنانی چیروك دا نەبێ ، چونکە منداڵی ئەمڕۆ ژیرو چاو کراوەو زیرەکە ، دەیەها پرسیار ئاڕاستە دەکات کە لەوانەیە نەتوانن وەلامی بدەنەوە ، ئەو کاتەش لە بەر چاوی منداڵەکە سووك دەبنو بڕوایان پێ ناکات ، بۆیە داوا لە دایكو باوکان دەکەین جۆرە چیرۆکێك بۆ منداڵەکەیان بگێڕنەوە کە لە گەڵ بیرو بۆ چونی دا بگونجێ.

گێڕانەوەی چیروك شتێکی ئاسان نیە ، بۆیە دەبێ پێشی گێڕانەوەی زۆر باش بیخوێنینەوە تاکو توشی هەڵە نەبینو هەندێ ڕووداویمان لە بیر نەچێتەوە کە لەوانەیە لە نرخی چیرۆکەکە دابگرن . وابزانم ئەوڕۆژە هاتووە بیر لە منداڵەکانمان بکەینەوە ئەگەر بمانەوێ دوا ڕۆژێکی ڕووناکیان بۆ دەستە بەر بکەین.

●

# کارەساتی دۆڵی نیشاوی(۱)

ئەسعەد عەدۆ

# لە نێوان فۆلکلۆرو مێژوودا..

هەرچەندە مەسەلەی سەردەمو زنجیرەی مێژوویی لە فۆلکلۆردا بایەخی پێ نادرێ، بەلکو بە ڕووداوەکانی سەردەمی گەلێك پێشتر پشت دەبەستێ، هەروەها ئەو کەسانەی بە مەبەستی تۆمارکردنو ساغکردنەوەی بابەتی فۆلکلۆرن لە زۆر جێگا تووشی بەرانگار بوونی فۆلکلۆرو مێژوو دەبن.. جارێك یەکەمیان خۆی لە گێژاوی دووەمیان حەشار دەداو جارێکیان دووەمیان بە زرنگی کابانەکەی لە کاتی دانوئاوێر خۆی دەرباز دەکاتو بە ڕێچکەی تایبەتی خۆی وەگەڵ ڕەوی دەکەوێ.. بەڵام هەندێك جار ئەگەر لەبەر تامو چێژی بەلەزەتی بێ، یان لەبەر کارەساتی دڵتەزێن بێ، هیچ لێك جیا نابنەوە بەلکو زیاتر پاڵ بە یەکتر دەدەن.

لاوکی ئەم جارەمان، یان باشتر وایە بڵێین سەربردەی کارەساتی مێژووی سیاسیو کۆمەلایەتی نەتەوەکەمان لەو بابەتەن کە هەرگیزاو هەرگیز لێك جیا نابێتەوە.. کە ئەویش دەگەڕێتەوە سەرەتای ساڵەکانی ئەم سەدەیە.

کارەساتی لعلیخان،[٢]، هەرچەندە دەبوایە بە کارەساتی سمایل بەگ[٣] بناسرێ، کەچی هەرلەو ڕۆژەی کە ئەو ڕووداوە قەوماوە بۆتە هۆی کوژاندنەوەی دوا مۆمی لکێکی بنەماڵەی میرانی سۆران و[٤] جەرگی ئەو ئافرەتە کوڕ کوژراوەیان کون کون کردوە، ئەو وشە کاریگەرانەو فرمێسك ڕشتنی لعلیخان و نەمانی شۆڕە سوارێکی مەیدانی کورد پەروەری و[٥] بێ دەنگ کردنی داوا کەرێکی سەربەخۆیی[٦] کوردستان، بۆتە هۆی ئەوە کە ئەو کارەساتە بە نێوی ئەو دایکە جەرگ سوتاوە باوبێ !

«دەلێ وایێ سەد جاران لە من نایێ،
صباح دکۆ ناچمە قەراتی هەولێرا ڕەنگین گەلە برندە لە مانگی پاییزێ بە ڕۆژی چار شەمێ بابەبەر هەوایێ،
نوری ئاغە بە سێ دەنگان گاز دەکا.. خۆزیا صباح ئەتو لە من نەبوایە لە هەتیم و تاران بە پاش بکەتیایێ،
لە جیاتی دوو گوللە شەش گوللەت لە سمایل بەگی لعلیخانی بدابوایێ،
خینی سمایل بەگی خۆش دەبو بکەتابوایە جادێ هەولێرێ،
بڕشابوایە پێش دەرگا ئەوێ سەرایێ،
مەحکەمەی کوبرا تەختی شەوکەت[٧] پاشای بەغدایێ هەردووکیان غەمی و عایدی بابێ تە بوایێ،
صباح دەیکۆ نوری ئاغە بە سەرێ تووکەمە بە قەدرێ ناوی خودایێ،
بە دەستی ڕاستەم دەفتەرو قەرەمی مەکتەبێ، هەرگرتبو بە دەستی چۆپە لێم دابوو نەیگرتبو جێی کارێ و باش نەخێوایێ،
دەنایی سەد جاران نایێ دەنگی ڕەشیدان و ماقول و خانەدانان بڕا لە دنیایێ،
هەوری تارانێ ڕانك و چۆغەری زاخۆ دەمانچەی (مانێ) لە سمایل بەگی لعلیخانێ میرات بەجێمایێ،
لعلی خانێ دکۆ لە خۆم بێ کەسێ سەرشینێ کەس نەمایێ،
کەس نیە جوابەکێ بداتەوە گەورەی بەغدایێ»[٨]

شایەرەکانیش بوونەتە هۆی بڵاوکردنەوەی لە شوێنی جیا جیا، هەروەها بوتە کەرەسەی فۆلکلۆریست و[٩] مێژوونوسان، سەرەڕای ئەوەی کە ئەم سەربردەیە لە ڕووی قارەمانێتی و دڵداری و وەفاداری بەدوورە ! سەربردەیەکی

ئەوتۆ کە جێگای شانازی نەتەوەکەمان بێ، بەڵام بەراستی سەرنج ڕاکێشەرە ! نەوەك دوو بنەماڵەی کورد ـ واتە بنەماڵەی سمایل بەگ کە لە میرانی سۆرانن و بنەماڵەی باویل ئاغە کە لە خێلی سوورچین ـ لەسەر یەك خاك هاوژیانن.. داب و نەریتی کۆنی کۆمەڵایەتی بە هاندانی کۆنەپەرستان و خوێن مژانی نەتەوەکەمان بۆتە هۆی ئەو ناکۆکی و دوو بەرەکی یە کە هەردەم کەسەری شوومی مێژووی نەتەوەکەمانە، ئەگەر ئەو کارەساتە دەستی داگیرکەرانی تیا نەبێ و هەر ئەوانیش ئاگری دووبەرەکیان نەکردبێتەوە بۆ جێبەجێ کردنی پیلانەکانیان، نەوەك ناخۆشی یەکی نێوان دوو بنەماڵەی دراوسێ و هاودەنگی نەتەوەکەیان لە سەر پارچە زەویەکی خودایی، یان ڕێز نەگرتنی گەورەو بچوکایەتی دەگاتە ئەو ڕووداوە دڵ تەزێنەو ماڵ وێرانیەی کە لە (سپیلك) ڕوویدا ؟ نەخێر هەزار جار نەخێر، بەڵکو ئەو ڕووداوە فێڵێك بوو لە سەدان بەڵکو لە هەزاران فێڵی ناحەزەکانی نەتەوەکەمان بۆ ئەوەی بتوانن یەکێتی ی گەلەکەمان بپچڕێنن و لە بەرەنگاری دوژمنی خاك و میللەت لاواز بن، تاکو توانای زاڵ بوونیان لەسەر وڵات ئاسان تر بێ.

بەڕای من و زۆربەی خەڵکی ئەم وڵاتە تۆڵەکردنەوە کارێکی پیرۆزە، بەڵام چ تۆڵەکردنەوە ؟ تۆڵەکردنەوەی[10] نەتەوە لە دوژمنانی خوێن مژو داگیرکەرانی، نەوەك لە پیاوێکی کورد، لە بنەماڵەیەکی تری کورد، کە هۆی سەرەکی ڕووداوەکە دەستێکی بێگانە بووە. لە جیاتی ئەوەی بە دڵێکی پاك چارە سەرێکی بۆ بدۆزرێتەوە، نەوەك ئەو دڵ ڕەشی یە پشت بە پشت بگاتە ڕۆڵەکانی هەر وەکو دەڵێ:

**«هەنگینێ خۆش دەبو شەرێ من و سمایل بەگی بکەتبوایە بەر جادەیە،**
**مەعلوومە سێ پشتا دوژمنێ مەیە،**
**لەسەر صباحی چاو بەرەکە بیکوژن حەفت ساری حوکم دابوو بە ئەمرێ**
**حاکمێ دەخێلیە،**
**نوری سوند خۆرە بە ناوێ خودێ بە غەوسی بەغدایێ،**
**ئەگەر بەتار نەکەن ئەوێ شەڕێ ئەوێ دەعوایێ،**
**دەبی بسوتێنم ڕەواندوزی پاشای هۆدەی حەرەمێ دەکەمە تەویلەی**
**دەواران**
**قەسرێ سپی لعلی‌خانێ داکی دەکەمە کادینی کایێ»**

**یان دەڵێ:**

**«وەکی نوری ئاغە هاتیە سوندەکی خوردایە بە هەر شەش تەراقیْ ژنی‌یە،**
**ئەگە صباحیْ بەرنەدەی لە بەندی‌یە**
**شەرت بی سمایل بەگ نەهێلم تێبپەری لە گەری عەلی بەگی‌یە،**
**ئەتوو بکوژین بە حوکمی بەڕابێلو عەینەلی‌یە،**
**بەران چبکەمیْ بە چولیْ بمینێتەوە دیوەخانیْ ئاغەی رەواندوزی‌یە»**[11]

تاکو ئەو جۆرە کارەساتانە سەر لە نویێ لە نێوان جوامێر ترین قوتابی ئەو سەردەم کە ناوی صباح و سمایل بەگی تاکە مۆمی بنەماڵەی میرانی سۆران، ئەو داب و نەریتەی کۆمەلایەتی بۆگەنی نەتەوەکەمان جێگای داخە، جا پێویستی سەرشانی ڕۆڵەی ئێستامان ئەوەیە، بە هەوڵ و تەقەلایەکی زانیستانە چارەسەری ئەو جۆرە ڕوودوانە بکەن و سوود لە چەوتی ڕابووردومان وەربگرن و ڕێگای ئاگر خۆشکەران بگرن و شوێنی زامەکانمان دەست نیشان بکەن.

## سمایل بەگ کێیە ؟

هاملتۆن دەڵێ:

«ئەو ڕێگایەی کە بە هوێنی ئەو سوور بوو، بە کۆمەك کردنی ئەو تەواو بوو، کە هەردەم بە ئومێدی ئەوە بوو، پێشکەوتنی میللەتەکەی لەو ڕێگایەوە دێت ! با ببێتە پەیکەری یادگاری حاکمی بە سوود ترە لەو قەلایە کاول بوانەی کە کۆر پاشای باپیرەی دروستی کردبوون».

سمایل بەگ کوڕی سەعید بەگی عەبدوڵلا پاشای بەکر بەگی باپشتیانە، لە دەوروبەری ساڵی ١٩٠٠ بەرامبەر بە چیای (کۆرەك)ی، سەرفراز چاوی هەڵێناوەو لە باوەشی لعلیخانی دایکی و شارە خەرپووتەکەی رواندوز.. هەوای کوردستانی هەلمژیووەو بە ئاوی ساردو شیرینی (بێخاڵ) تینوەتی شکاوە.

لەو کاتەی تەمەنی گەیشتۆتە حەوت هەشت ساڵان، ناوچەکەیان مەیدانی زۆران بازی داگیرکەران بووە، لەبەر ئەو هۆیەوە هیچ لایەك بیری لە هوشیار کردنەوەی خەڵکی سەوادی ئەو ناوچەیە نەکردۆتەوە بۆیە ئەویش وەکو هەزاران لاوی کوردی ئەو سەردەم بە کوڵەواری ماوەتەوە،[12] لە لایەکی ترەوە پەروەردە کردنی ئەو تاکە کوڕە لە ناو کۆشك و تەلانی عەبدوڵلا پاشای باپیرەی، تاکو نەبێتە

قۆچی قوربانی دوژمنایەتی باوکی، بەڵام دەولەمەندیو جێگاو شوێنی باوکی لە نێو خەڵکی ناوچەکەو دەوروپشتی بۆتـە هۆی شـارەزایی لە زمانی تـورکی، عارەبی فارسی، فەرەنسی.

کاتێ سمایل بەگ پێ لە قۆناخی مێرد منداڵی ناوە، گەورەترین کارەساتی بە چاو بینیوە، ئەویش کوشتنی[13] سـەعید بـەگی باوکی بـووە، هەر لەو رۆژەوە لعلیخانی دایکی کورد گوتەنی «ماران گەز لە گوریسی ڕەش دەترسێ» سمایـل بەگی لە نێو قەفەس بەند کردوە بە مەبەستی لە ناو نەچوونی ! کەچی خەڵکی ناوچەکە بە چاوی سەعید بەگیان تەماشا دەکردو ڕێزیان لێدەنا، بۆیە هەر یەکەم رۆژی گەیشتنی داگیرکەرانی ئینگلیز بۆ رواندوز خەڵکەکە بە ئومێدی ئاوەدان کردنەوەی ناوچەکەیان شان بە شانی سمایل بەگ راوەستاون.. هەر لە رۆژی ١٥/١٢/١٩١٩ لە سـەر بڕیـاری سەرەك هـۆزەکـانی نـاوچـەی روانـدوزو دەوروبەری دەبێتە حاکمی رواندوز..[14] تا دوای کوشتنی دوو کوڕەکەی[15] باویل ئاغە ! هەروەها بە دەنگی خەڵکەکە لە ئەنجوومەنی نیابی هەلبژاردراوە.

سمایل بەگی کوژراو هەردەم بە خۆزگەی پێشکەوتنی نەتەوەکەی بووە، زۆر دەردەسـەری لەو ڕێگایـەوە بینیـوە، ئـەو خـۆزگـەو هـەوڵدانـەشی وەك ئەستێرەیەکی گەش لە لاپەڕەکانی مێژووی ئەنجوومەنی نیابی دەدرەوشێتەوەو دوژمنانی داگیرکەر دانیان بە کوردایەتی ئەو جـوانەمـەرگە نـاوە، هەر بـەوە ڕانەوەستاوە، بەڵکو لە دەرەوەی کۆبوونەوەکانی ئەبخوومەنیش هەوڵی مـافـو خۆزگەی ڕەش و ڕووتی میللەتەکەی داوە، بە تایبەت پێشنیارە[16] بە ناوبانگەکەی شوباتی ساڵی ١٩٢٩ لە گەڵ چەندان سەرەكو ناودارێ کورد وەك حازم شەمدین ئاغەو جەمال بابانی دوا سەرەك وەزیرانی پادشایی عیراقو چەندانی تر، بـۆ فەیسەلی پادشاو نوێنەری بەریتانیا، بۆ دامەزراندنی دەزگایەکی (وحدة) ئیداری سەربەخۆ بۆ کوردستان کە سەرۆکەکەی پیاوێکی لێ هاتووی کورد بێو هـەر ئەویش پەیوەندی ئەو دەزگایەو حوکـومەتی مـەلبەنـدی (المراکـز) بێ، بەڵام دوژمنان ئەو جۆرە خۆزگانەیان بە زیندوویەتی گۆڕەشار کردوە.

دوا بە دوای ئەمەیش بۆ چەندان جاری تر دەستی لە نێو دەستی[17] ئەو کەسانە ناوە کە بە خۆزگەی سەربەخۆیی نەتەوەکەی هەوڵی داوە، بۆ نموونە لە گەڵ سەیـد تەهـا شەمـزینی لە ساڵەکـانی ١٩٢٣ ـ ١٩٢٨ بەڵام هـەر وەك

خۆزگەکانی تر جوانە مەرگ بوون، تا لە ئەنجامدا بە هاندانی دوژمنان لە مەیدانی کورد پەروەری بە یەکجاری لە ناو دەبردرێ وەك هەزارانی تر.[18]

«بەژنێ سمایل ئاغەم دارێ مینایە
جوابەکێ بەرن لە بۆ بەغدایە
لعلی دەگریێ کوڕی کوژرایە
بەژنێ سمایل ئاغەم دارێ مێکوکێ
جوابەکێ ببەن لە بۆ کەرکوکێ
لعلی دەگریێ لە خۆم بێ بووکێ»[19]

## نوری ئاغە کێیە ؟

میجر هی دەڵێ:

«لەو کاتەی کەڕامەوەو کوردستان کەوتە پشتم، لە ڕێگا بیرم لەو خاكو میللەتە دەکردەوە، هەموو شتێك بەولاوە نوری بە تەنیا بەم لاوە ! بە ڕاستی جێگای سەرسوڕمان بوو، نەك بۆ من، بەڵکو هەموو کاربەدەستانی ئینگلیز، ئەو پیاوە زۆر سەیر بوو ! سەرۆکایەتی نەدەویست، دارودەستەی زۆر نەبوو، پارەو پوولیش هیچ، بەڵام ئازاو مەرد[20] بوو، ژیانی بێ شەڕو شۆڕی نەدەویست ! هەرەسانی لە ئینگلیز هەڵگرتبو، دەبێ ئێستا لە کام شاخو دۆڵ بێ ؟».

نوری کوڕی باویل ئاغەی مەلا عەزیزی مەلا عەبدوڵڵایە لە ساڵی ۱۸۹۲ لە هەمان ناوچەی سمایل بەگ چاوی هەڵێناوەو هەروەك ئەو بە ئاوو هەوای کوردستان فرچی گرتبو، لەو ڕۆژەیەوە نوری هەستی بە چاكو خراپە کردوە بە هیوای سەرفرازی خۆیی و ناوچەو میللەتەکەی بووە، بۆیە هەر لە زوویێکەوە بۆ هێنانە دی مەبەست ئاشنایی لە گەڵ تفەنگو خەنجەرو جۆرە چەکەکانی تر پەیدا کردوەو ئەو ڕێگایەی پێ پەسند بووە.

ئەگەر بێتو چاو بە لاپەڕەکانی مێژووی ژیانی ئەو تاکە قارەمانە بخشێنین

بریتی یه له ئه‌شقیایی، ڕاکردن، برسیه‌تی، بۆسه، شۆڕشی شێخ مه‌حمود، شۆڕشی ۱۹۲۰، ۱۹۳۲، ۱۹٤۳، ۱۹٤٥، شه‌ڕی ئاکرێ، ڕانیه، باتاس، جه‌رگ سووتان، بێکه‌سی، دادگا، به‌ندیخانه، پشوودانێکی کورت، ئه‌یلول، نه‌خۆشی، گۆڕستانی گه‌رده‌ گه‌رد.

ئه‌گه‌ر ئه‌وه‌ ژیانی مرۆڤێکی کوردی سه‌ده‌ی بیسته‌م بێ، ده‌بێ به‌ چه‌ندان کتێب کۆتایی به‌ سه‌ربرده‌ی ژیانی بێ ؟ له‌ ڕاستیدا زۆر، به‌ڵام لێره‌دا له‌سه‌ر ئه‌و لایانه‌ ده‌دوێین که‌ په‌یوه‌ندی به‌ مه‌به‌سته‌که‌مانه‌.

نه‌ك له‌و ڕۆژه‌ی داگیرکه‌رانی ئینگلیز گه‌یشتنه‌ ناوچه‌ی ڕوانـدوز، نوری ئاغه‌ ئه‌شقیا بووه‌، به‌ڵکو له‌ زه‌مانی ده‌سه‌ڵاتی عوسمانیه‌کانیش ـ له‌و بڕوایه‌ دام ئه‌گه‌ر بێتو ئه‌و شۆڕشگێره[21] تا ئێستا مابوایه‌ ده‌یتوانی پان و درێژی کوردستان به‌ میلله‌ترمان بۆ بژمێرێ ـ به‌ڵام باوکی نوری به‌ خۆزگه‌ی ده‌رباز کردن و هێور کردنه‌وه‌ی کوڕه‌که‌ی په‌نا ده‌باته‌ به‌ر کاربه‌ده‌ستانی ئینگلیز بۆ لێبووردنی، بۆیه‌ ئه‌وانیش ده‌رگای بۆ واڵا ده‌که‌نه‌وه‌و پله‌ی ئه‌فسـه‌ری له‌ هێزی جـه‌ندرمـه‌ی ڕواندوزی پێشکه‌ش ده‌که‌ن ! به‌ڵام نوری ئاغه‌ توانـای سه‌رشـۆڕ کردنی بـۆ فه‌رمانه‌ قورسه‌کانی داگیرکه‌ران نـه‌بووه‌ ! بـۆیه‌ هێنـده‌ی پێ ناچێ ده‌ست و بازووی هه‌ڵده‌کاو به‌ره‌و چیا بۆی ده‌رده‌چێ و چه‌ند که‌سانێـك له‌ ده‌وروبه‌ری کۆده‌بێته‌وه‌، هێرش له‌سه‌ر هێرش، بۆسـه‌ له‌دوا بۆسـه‌[22] تا له‌ سـاڵی ۱۹۲۰ ڕواندوز له‌ ده‌ست ئینگلیز ڕزگار ده‌کات و ده‌بێته‌ میرکوڕ، به‌ڵام ئه‌وه‌نده‌ی پێ ناچێ بۆ جاری دووه‌م ده‌گیرێ و ڕه‌وانه‌ی دادگای هه‌ولێر ده‌کرێ.. له‌وێوه‌ بۆ که‌رکوك ئینجا به‌غدا، به‌ڵام له‌ ڕێگادا بۆی ده‌رده‌چێ و له‌ ده‌ست پاسه‌وانه‌کان ده‌رباز ده‌بێ، ئینجا ده‌گه‌ڕێته‌وه‌ چیا بۆ تۆڵه‌کردنه‌وه‌، تا له‌ ئه‌نجامدا به‌ هاندانی دوژمنان، برینی کۆنی نوێی ده‌کرێته‌وه‌ بۆ وازهێنانی له‌ مه‌سه‌له‌ سه‌ره‌کی یه‌که‌و تۆڵه‌ کردنه‌وه‌ی خوێنی له‌ سمایل به‌گی هاوده‌نگی.

## کاره‌ساته‌که‌..

سـه‌عید بـه‌گ کوڕی عـه‌بدوڵڵا پـاشا پیـاوێکی کاربـه‌ده‌ست و تـاکـه‌ ده‌وڵه‌مه‌ندی ناوچه‌ی هه‌ریرو باتاس و ڕواندوز بووه‌، هه‌روه‌ها بنه‌ماڵه‌ی سلیمانی عه‌لی حه‌یده‌ری خاڵوانی منداڵانی باویل ئاغه‌ له‌ سه‌عید به‌گ که‌متر نه‌بوون، بۆیه‌

ناخۆشیان دەکەوێتە نێوان لە ئەنجامدا سەعید بەگ لە نزیك مزگەوتی باتاس دەکوژن، لەو کاتەی سمایل بەگ دەبێتە حاکمی رواندوز دوو براو منداڵێکی نوری ئاغە دەکوژرێن و دەکەوێتە ئەستۆی سمایل بەگ.

لە ٢/١١/١٩٣٢ لە شاری هەولێردا.. صباح نوري باویل ئاغە هێرش دەکاتە سەر سمایل بەگ و دوو گوللەی لێدەدوا لە خوێنی دەگەوزێنێ و بەرەو ماڵی کەریم کورەچی[٢٣] رادەکا، لەو کاتەدا سەلیم خەیات موسلاوی کە (دیان) بووەو سەرۆکی تەندروستی هەولێر بووە، سمایل بەگ دەگەیەنە تە بەغدا، لە ئەنجامدا چاك دەبێتەوە، هێندەی پێ ناچێ مەلا ئەفەندی هەولێری دەکەوێتە نێوانیان و لە ماڵی ئەوا ئاش دەبنەوەو سمایل بەگ دەڵێ: «هەر چەندە دەستم لە کشوتنی مستەفاو کەریم نیە بەڵام با ئەو دوو گوللەیە ببێتە تۆڵەی ئەو دوو مەرگانە، ئینجا بۆ بەیانی هەموویان دێنە دادگاو لە بەردەم مستەفا قەرەداخی حاکم لە مافی خۆی واز دێنی، بەڵام قەرەداخی رازی نابێ و حەوت ساڵ بەندی بۆ صباح نوری ئاغە دەبڕێتەوە.

نوری ئاغە قومیسەر بووە لە دهۆك، بەڵام دەگەڕێتەوە لای دایکی لە گوندی (جۆلە مێرگ)) بۆ ئەوەی لەو ئازارەی هێمن و هێوری بماتەوە، لە کاتی گەیشتنی نوری ئاغە.. خزمەکانی وەك خدر ئاغەی سوورچی کە زاواو خەزوورن لە گەڵ ئیبراهیمی پیاوی خدر ئاغەو حەسەنی حاجی عەبدول رەزاق و مەلا عەزیزو عەلی باویل ئاغە بەشداری نوری ئاغە دەکەن لە نان خواردنی ئێوارە، بۆ بەیانی نوری ئاغە دەیەوێ بگەڕێتەوە دهۆك.. خزمەکانی تا سەر رێگای خەلیفان لە گەڵی دێن، سمایل بەگیش لە هەمان شەو مێوانی ماڵی میرانەکانی شەقلاوە دەبێ چونکە پوورێکی -کچی عەبدوڵڵا پاشا- خێزانی رەشید میران دەبێ.

بۆ بەیانی ئەویش لە گەڵ هەواڵەکانی خۆی دەیەوێ بگەڕێتەوە رواندوز.. هەرچەندە میران پێی دەڵێ مەڕۆ، بەڵام لەوە دڵنیا بوو کە هیچ شتێك لە نێوانیان نەماوە بۆیە بەڕێ دەکەوێ، ئۆتۆمبێلی خولامەکان لە پێشەوە خۆیشی لە دواوە بەرەو رواندوز دێن، کاتێ ئۆتۆمبێلی خولامەکان دەگاتە نزیك نوری و خزمەکانی.. وا دەزانن بۆ ئەوان راوەستاون بۆیە دەست وەکەری دەکەن - هەر چەندە عەلی باویل ئاغە دەڵێ: ئیمە بۆ بەڕێ کردنی نوری برام لەوێ راوەستا بووین بەڵام کار لە کار ترازا - بوو بە شەڕ[٢٤] لە ئەنجامدا سمایل بەگ و حسین مەلا ئەحمەد بلەیی و غەفور رواندوزی و حەسەن عەبدوڵڵاو حەسن و قادر دەکوژرێن و سولەیمان بەگی دەرگەلەیی بریندار دەبێ، مامۆ رواندوزیش بۆی دەردەچێ و

هەڵدێ ! لە وانیش مەلا عەزیزی کوڕی باویل ئاغەو حەسەنی حاجی عەبدول ڕەزاق دەکوژرێن و عەلی و نوری باویل ئاغەو سەلیمی حەمەدەشین بریندار دەبن، لە ئەنجامدا هەموویان دەگیرێن و بەندی بیست ساڵیان بۆ دەبڕێتەوە لە دادگای موسل لە قەزیەی ٢ ج ٩٣٤ بە تاوانی کوشتن، بەڵام لە کاتی تەمیز کردنیان لە ١٩/٢/٩٣٤ دوانیان بەندی هەتا هەتایە ئەوانی تریش چەند ساڵێك بەند، گرتنەکەشیان لە ڕۆژی کوشتن ٨/٦/١٩٣٣ بۆ حیساب دەکرێ، لە دوای هەشت ساڵ بەند، واتە لە ساڵی ١٩٤١ لە کاتی شەڕی (حەبانیە) بە فەرمانی پادشایی بە یارمەتی یونس سەبعاوی وڵاش زاوای خالی نوری ئاغە لە بەندیخانە دەردەچن صباحی کوڕی نوریش دەبێتە یاوری یونس سەبعاوی و لە هەمان ساڵ دەکوژرێ، ئەو کارەساتە خەمناك و دل تەزێنە تەشنە دەکا تا لە ساڵی ١٩٤٧ لە هەریر سمکۆی نوری ئاغە دەکوژن، ئەوانیش لە ساڵی ١٩٦١ یەکێکی تر لە جیاتی سمکۆ دەکوژنەوە، بە ڕاستی کارێکی نائەموار و ناڕێکەو جێگای کەسەر و داخە.

«وەی شەڕە شەڕە وەی شەڕە شەڕە
بەرێ چەندم گۆ شەڕە، شەڕ لە چیابە
شەڕی صباحی و سمایل پاشایە
صباح مندارە لە مەکتەب دایە
سمایل بەگ وا دێ هەر وەکی بایە
لەگە مەعاونی[٢٥] دەستیان تێك دایە»[٢٦]

## ئەنجام..

دەربارەی کارەساتەکە هەر وەکو وتمان کەسەرێکی شوومەو جێگای شانازی نەتەوەکەمان نیەو لە ئەنجامی داب و نەریتی کۆن و بۆگەن قەوماوە، سەرەڕای ئاگر خۆشکەران و دوژمنان.. چونکە ئەو کارەساتەو چەندانی تر بوو بە هۆی دواخستن و پێش نەکەوتنی ناوچەکە بە تایبەت شارە خنجیلانەکەو پەربووتەکەی کورد کە لە دێرزەمانەوە وەك ئەستێرەیەکی گەش لە ئاسمانی مێژووی نەتەوەی کورد دەدرەوشێتەوە.

ڕەواندوزی شانازی‌و پایتەختی میرانی سۆران‌و ئاوات‌و ئارەزووی قیبلەگایەکی کورد لە دێرزەمانەوە پێش لە دایك بوونی حەزرەتی عیساوە بوّتە بێ‌شێلی پۆستاڵی ئەرتەشی شاهنشاکانی فارس‌و جبەلەبەرەکانی عوسمانی‌و کلاو پانەکانی ئینگلیز.

ڕۆڵەی کورد بە گشتی‌و ڕواندوزی بە تایبەت هەردەم بە خۆزگەی سەرفرازی‌و پێشکەوتنی خەڵك‌و شارەکەیان بوونە، بۆیە هەر یەکەیان بەو خۆزگەیەوە دەستی یارمەتیان بۆ سولتانی شمشێر درێژ کردوە، بەلاّم سولتانەکان لە سەرەتاوە بە قسەی لووس‌و مەکربازی‌و لە دوایشدا بڕینی ئەو دەستە خاوێنانەی کە ڕۆژێك لە ڕۆژان بۆ خزمەت کردنیان درێژ کرابوو.[٣٧]

هیچی ترمان بێ‌نەماوە جگە لەوەی کە بڵێین هەزاران سڵاو‌و چەپکێك نێرگزی پاڵ شاخەکانی کوردستان بۆ گیانی ئەو کەسانە کە بە خۆزگەی سەرفرازی کوردو کوردستان سەریان ناوەتەوە ژێر گڵ.

## سەرچاوەکان


١ - مێژووی میرانی سۆران، خوا لێ خۆشبو حوزنی موکریانی.
٢ - سنتان فی کردستان، میجر هی •
٣ - طریق فی کردستان، هاملتون
٤ - ماساة بارزان المظلومة، معروف جیاووك
٥ - لیرەیەك لە گەنجینەی نەتەوەی کورد، ئەسعەد عەدۆ
٦ - دانیشتن لە گەڵ: خانم سوورچی، عەلی باویل ئاغە، اسماعیل سەرهەنگ، اسماعیل گرتکی، عزالدین فیضی‌و چەندانی نەنلسراو.


## پەراوێزەکان

١ - ئەم باسەم لە ڕۆژی ١٩٨٥/٢/١٦ لە وەرزی ڕۆشنبیری یەکێتی ئەدیب‌و نووسەرانی لقی هەولێردا بە کۆڕ پێشکەش کرد.

◀

٢ - لعل خان کچی مستەفا ئەلیاس، لە ساڵی ١٨٨٤ لە دایك بووەو لە ١٩٦٨/٣/٧ مردوە، ئەم ئافرەتە دایکی سمایل بەگە، لە دوای کوشتنی تاکە کوڕەکەی بۆ ماوەی سی ساڵ نەچوّتە ژووری تایبەتی سمایل بەگی کوڕی، بەڵام مستەفا ئاغەی رواندوزی برازای کە لە دەوروبەری مانگی ئاداری ساڵی ١٩٨٥ مرد، دەهێنتەوە سەر ماڵی خۆی.

٣ - سمایل بەگ کوڕی سەعید بەگ، لە ساڵی ١٩٠٠ لە دایك بووەو لە ١٩٣٣/٦/٨ لە دۆڵی نیشلوێ کە دەکەوێتە سەر ڕێگای خەلیفان - سپیلك لە ژێر گوندی (سەرچیا) کوژراوە، هەر چەندە لە کتێبەکەم لیرەیەك لە گەنجینەی نەتەوەی کورد، پەروایزی (١٣) ساڵی (١٨٩٧)م، کردوّتە ساڵی لە دایك بوونی، بەڵام خوا لێ خۆشبو مەعرووف جیاووك لە کتێبەکەی دا دەڵێ: «لەو کاتەی سەعید بەگ کوژرا.. سمایل بەگی کوڕی تەمەنی ١٤ - ١٥ ساڵ بووە» هەروەها مێجر هی دەڵێ: «کاتێ سەروّك هۆزەکان بڕیاریان لەسەر حاکمایەتی سمایل بەگ دا تەمەنی ١٩ - ٢٠ ساڵ بوو».
سەعید بەگی باوکی لە سەرەتای ساڵی ١٩١٨ پێش گەیشتنی داگیرکەرانی ئینگلیز بۆ ناوچەکە.. کوژرا، بە مەبەستی دیار کردنی تەمەنی سمایل بەگ زۆر گەڕام، بەڵام داخی گرانم نێوی لە هیچ شوێنێك نەبوو چونکە عیراق لە ساڵی ١٩٣٤ سەرژمێر کراوە، ئەویش لەو ساڵەدا نەماوە.. بۆیە بە مەزندەو دیدەنی چەندان بەساڵا چووی ناوچەکەو تەماشا کردنم بۆ وێنەکانی جیا جیای سمایل بەگ ساڵی دیارکراوم پێ پەسندو نزیك تر بوو.

٤ - دەربارەی بنەماڵەی سمایل بەگ، خوا لێ خۆشبو حوزنی موکریانی دەڵێ: «بنەماڵەی سمایل بەگ پێش کوّر پاشای رواندوزی لە میرانی سوّران جیا بوونەتەوە، بەڵام مێجر هی دەڵێ: «یەحیا بەگی مودیر ناحیەی دێرە هەریر، کوڕەزای ڕەسوول مستەفا پاشا، کوڕی کچی عەبدوڵڵا پاشای باپیرەی سمایل بەگە» هەروەها دەڵێ: «یەحیا بەگەو سمایل بەگ ئامۆزای یەکترن» دووبارە موکریانی دەڵێ: «کاتێ میر محەمەدی رواندوزی هێرشی بردە سەر مامەکانی.. بایز بەگی باپشتیان، برا گەورەی عەبدوڵڵا پاشا، عوسمانیەکانی خۆش دەویست لە ترسی میر محەمەد ڕای کردە ئەستەمبوڵو لە زەمانی ڕەسوول پاشا گەڕایەوە رواندوز» لێرەدا بۆمان ڕوون دەبێتەوە کە بنەماڵەی سمایل بەگ لە میرەکانی سوّرانن، بۆ ؟ ئەگەر وانەبێ بۆ بایز بەگ لە هێرش کوّر پاشا بۆ سەر مامەکانی دەترسا ؟ ئەگەر لە مامەکانی نەبێ ؟!.

٥ - لە کورد پەروەری ئەم لاوە، هاملتون دەڵێ: «سمایل بەگ هەردەم بە ئاواتی پێشکەوتن و سەربەخۆیی کوردستان بوو، لە لای ئێمەی دەوت - واتە ئینگلیز - دەبێ رۆژێك دابێ لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاست کوردستان وەك (سویسرا) ی، ئۆرپای لێ بێ ! هەروەها لەو بیرو باوەڕە دا بوو، بە کردنەوەی ڕێگای گەلی عەلی بەگ ئاواتەکەی دێتە دی، بۆیە هەردەم دەستی یارمەتی بۆمان درێژ دەکرد».

٦ ـ له بارەی داواکەرێکی سەربەخۆیی کوردستان، خوالێ خۆشبو جیلووك دەڵێ: «کاتێ جەعفەر پاشا وەکیلر سەرەك وەزیران و مێجر یانغی وەکیـل نوێنـەری سامی هـاتنە هەولێر، بۆ ئەوەی ئەبزی خەڵکـەکە وەربگـرن دەربارەی پـەیمانی سـاڵی ١٩٣٠، لە دانیشتنێکدا جەعفەر پاشا پرسیاری لە خدر ئەحمەد پاشای دزەیی کردو گوتی: چی‌تان دەوێ ؟ ئەویش واتە دزەیی وتی: خەڵکی سلێمانی چی‌یان دەوێ ئێمەیش ئەوەمان دەوێ ! بێ ئـەوەی پرسیـار لە سمایـل بەگ بکـرێ، هەڵسـایەوە سـەرپێ‌و گـوتی: سەربەخۆیی‌یەکی تەواوی کوردستانمان دەوێ، جەعفەر پاشاش بە هاوار کردن پێ‌ی وت: دانیشە تۆ بچوکی نازانی چی‌تـان دەوێ ! ئینجا ڕووی لە ئـەحمەد عـوسمان ئەفندی کـرد.. ئەویش هـەمان وەڵامی دزەیی دایـەوە ! جەعفـەر پاشـاش دەڵێ: تۆ نوێنەری ئەنجومەنی نیابی چۆن قسەی ئەوان دەکەی ؟».

٧ ـ مەبەست لە تاجی شەوکەتی وەزیری ناوەخۆیی پادشایی‌یە.

٨ ـ بۆ تەواوی دەقی لاوکەکە بڕوانە لیرەیەك لاپەڕە ٥٣ ـ ٥٨.

٩ ـ ئەوەندەی منْ بزانم جگە لە مامۆستا محەمەدی مەلا کریم کەسی تر لاوکی لعل‌خان، یان نوری باویل ئاغەی بڵاو نەکردۆتەوە، لە مێژوو نووسانیش هەر ئەم کتێبانەی ناوم بردوون لە سەرچاوەکان زیاترم نەدیوەو نەبیستووە.

١٠ ـ لێرەدا دەمەوێ ئەم تۆڵەکردنەوەیە بە قسـەی قارەمـانێکی عەرەبی نێـو ابو القـاسم ببەستمـەوە بۆ بـەچێژ کـردنی قسەی خـۆم ! لەو کاتـەی ئیسپـانیـەکـان دەوروپشتی شاری ئەندەلسیان گەمارۆدا بـوو، والیی ئەنـدەلس لەسەر ئـەوە پێك هاتبوو کە کلیلی شار بداتە دەست لە پاش ئەوەی خەڵکەکەی لێ چۆڵ بکرێ، لە دوا دوای چۆڵ کردن.. ئافرەتێکی عارەب هاتە سەر ڕێگای ابو القاسمی پاڵەوان‌و پێ‌ی گوت: دەمێکە ئارەزووی ئەوە بووم کە بمخوازی ! ئەو خۆزگەیەم نەهاتـە دی، بەڵام لەم کاتەدا داوا کارم خۆزگەم بهێنیە دی ! ئەویش پێ‌ی وت: یەك پرسیارم هەیە ئـەگەر وەڵامت دامەوە، ئەوە لە گەڵ خۆمت دەبەم.

ـ فەرموو
ـ ئایا دڵت جێگای قینی هەیە ؟
ـ ئا توو ئەو خودایە ئەمە پرسیارە، لە ئافرەتێکی عارەبی ئەندەلس بکرێ ؟ ئەگەر ئەو دڵەی کە توی خۆشەویستی تیایە شوێنی قینی دوژمنانی تیا نەبێ لە ژێر پامی دەنێم !.
ـ سوپاس بۆ یەزدان، دەستت بخە دەستم بۆ ئەوەی لە دوای خۆمت سوار بکەم.

١١ ـ بڕوانە سەرچاوەی پێشوو.

١٢ ـ دەربارەی خوێندنی سمایل بەگ، عەلی باویل ئاغە دەڵێ: «سمایل‌و هاوتەمەنەکانی

وەك نوری برامو دوایی منیش لە مەدرەسەی روشدیە بە زمانی تورکی خوێندومانە.

١٣ - هەرچەندە بنەماڵەی باویل ئاغە دەستیان لە کوشتنی سەعید بەگ نەبووە، بەڵکو ماڵی خاڵوانیان بوون، کەچی ئاگری دوژمنداری ئەوانی گرتەوە.

١٤ - مێجر هی دەڵێ: «کاتێ بە شێخ محەمەد ئاغەی باڵەکیم وت: تۆم هەلبژاردوە بۆ حاکماتی رواندوز.. قسەکەمی پەسند نەکردو گوتی: سمایل بەگ شیاوی ئەو شوێنەیە، منیش بۆ ئێوارە سەرۆکەکانم کۆکردەوە، هەموویان بڕیاریان لەسەر سمایل بەگ بوو، بەلام پێم خۆش نەبوو چونکە جحێل بوو، ئەو کارەش لە ئەو بەرز تر بوو، بەلام چارە ؟».

١٥ - دەربارەی کوشتنی دوو کوڕەکەی باویل ئاغە، هاملتون دەڵێ: «لەو کاتەی نوری ئاغە لە دەست جەندرمەکان.. لە ڕێگای بەغدا دەربازی بوو، باوکیان بەند کردو هەوڵی گرتنی چوار براکانیان‌دا لە ڕێگای سمایل بەگی حاکم، بەلام براکانی نوری ئاغە خۆیان نەدا دەست، لە ئەنجامدا مستەفاو کەریم کوڕانی باویل ئاغە کوژرانو منداڵێکی بچوکی نوری ئاغەش جا لەبەر ئەو هۆیەوە بێ، یان لەبەر نەخۆشی‌یەکەی لە ناوچوو !، ئەو کوشتارە خەڵکەکەی لە سمایل بەگ کرد، هەر چەندە سمایل بەگ وەك لێپرسراوێك ئەرکی سەرشانی خۆی جێبەجێ کردوە، بەلام کورد گوتەنی «ماڵ لە خۆڕا نەبوو میوانیش ووری ووری».

عەلی باویل ئاغە لە وەلامی پرسیارێکمدا وتی: «لەم دواییەدا بۆمان دەرکەوت کە سمایل بەگ هیچ پەیوەندیەکی بە کوشتنی براکانم نەبووە، بەڵکو یەکێك لە خاڵوانەکانی کە نێوی عەویل ئاغە بوو».

١٦ - چیاووك دەڵێ: «لە دادگای هەولێر ڕاوەستا بووم، کاتێ پێشنیارەکەیان بۆم ئێناو خوێندمەوەو گوتم: ئەو وەگێڕانەم بە دڵ نیە - بە مەزندەی چیاووك کارەکە لە پیلانی ئینگلیز بووە، کارەکەش جێگای مەترسی‌یە ! چونکە بەم پێشنیارە ڕێگا بە ئاسووری‌یەکان دەدەن لەسەر شانی کورد ئەوانیش دەولەتێك لە کوردستان دابمەزرێنن - لە کاتی خوێندنەوەی کتێبەکەی چیاووك، لەسەر ئەو پێشنیارە.. بە مەزندەی من هەست بە نەهێنی‌یەك دەکرێ ! کاتێ دەڵێ: سمایل بەگو جەمال بابان کە خۆیان بە سەرۆکی کوردان دادەنا هەرچەندە ئاواش نین، سمایل بەگ خۆی بە نەوەی کۆر پاشا دادەنێ کەچی وا نیە..... تاد.

بەش بە حاڵی خۆم پەیوەندیم بە ناخۆشی نێوان چیاووكو بابان نیە، چونکە چیاووك جەمال بە بابان دانانێو دەست بۆ (زەهرەی) دایکی درێژ دەکا ! مەبەستی ئێمە سمایل بەگە.. بە مەزندە:

یەکەم - چیاووك خەڵکی گوندی سریشمەیە، کە سەر بە یەك ناوچەی ئیداری بووە، کە سمایل بەگ سەرۆکی بووەو لە پێشتر باوكو باپیرەی، ئەویش واتە چیاووك

به زرنگی خۆی توانیویەتی جێگای خۆی لە مێژووی سیاسی عیراق بە گشتیو کوردستان بە تایبەت بدۆزێتەوە، سمایلیش جگە لە دەولەمەندیو عەشایرەکان زیاتری نەبووە.

دووەم ـ پرس نەکردن بە جیاووك، پێش نووسینی پێشنیارەکە لە لایەن سمایل بەگو برادەرەکانی ! لێرەدا وا دەگەیێنێ کە ئەویان بە یەکێکی سەرەکی لە مەسەلەکە دانەناوە.

سێیەم ـ دەبێ کوشتنی یوسف بەگی پاڵێوراوی حاکمی رواندوز بەر لە سمایل بەگ، هۆیەکی سەرەکی ئەو نەهێنییە بێ ؟ چونکە جیاووك بە دڵ سووتاوی لەسەر زمانی پووری.. باسی لە ناوچوونی یوسف بەگ دەکا ! هەرچەندە هەوڵی بێوچانمدا بۆ زانینی خزمایەتی یوسف بەگو جیاووك بەڵام نەگەیشتمە ئەنجام.

چوارەم ـ شانازی کردنی جیاووك بە ئیسلامەتی خۆییو رقێکی ئاینی لە ئاسوریەکان، کەچی سمایل بەگ هەردەم هەوڵی ئەوەی داوە کە ئاسوریەکان وەك برای کوردی ئیسلام دەبێ لەسەر ئەم خاکە بژین، چونکە بە کوردییان لە قەڵەم دەدا.

١٧ ـ دەربارەی دەست لە نێو دەست نانی سمایل بەگ لە گەڵ داگیرکەران دەڵێن: ئەو گەنجە چەوساندنەوەی میللەتی کوردی لە ژێر دەسەلاتی عوسمانیەکانو وێران کردنی شارە خنجیلانەکەی رواندوز بە دەست قەیسەرییەکان، بە چاوی خۆی بینیووە، بۆیە لەسەر ئەو بیرو باوەڕە بووە کە کورد بەهاتنی داگیرکەرانی ئینگلیز دەگاتە ئامانج، بۆیە هەر لە یەکەم رۆژی گەیشتنی کاربەدەستانی ئینگلیز بۆ رواندوز، پێشوازیانی کردوەو دەستی یارمەتی بۆ نوێ کردنەوەو دامەزراندنی داموودە زگای سەرپەرشتی درێژ کردوەو لەو پەڕی دڵ خۆشیدا بووە کاتێ هەواڵی رێگا دروست کردنی گەلی عەلی بەگی بیستوە، بە ئومێدی ئەوە بووە کە قوتابخانەو نەخۆشخانەو پێشکەوتن بەو رێگایە دەگاتە ناوچەکەیان، بەڵام هێندەی پێ ناچێ لەو کاتەی رێگاکە بەرەو کۆتایی هاتووە.. ڕوو دەکاتە هاملتونو دەڵێ: کوا قسەکانتان ؟ کوا قوتابخانەو نەخۆشخانە، وا دەردەکەوێ ئەو رێگایە بۆ هاتنی سوپاو گواستنەوەی جبەخانە دروست کراوە ! لە لایەکی تر بەرانکار بوونی سمایل بەگ لە گەڵ کاربەدەستانی پادشایی، بە تایبەت لە کۆبوونەوەکانی ئەنجومەنی نیابی.. هەروەها گوێ نەدانی کاربەدەستانی ئینگلیز بە سمایل بەگو داواکانی، سەرەڕای دەرچوونی سەید تەهای شەفرینی هاوخەمی لە عیراقو مانەوەی ئەو لاوە بە تاکە سواری، ئەو هەموو خاڵانە بوونەتە هۆی لە ناوچوونی ئەو کورد پەروەرە.

١٨ ـ پیلان دانانی ئینگلیز بۆ لە ناوبردنی ئەم داواکەرە دەڵێن: ئینگلیز سەدان بەڵکو هەزاران کەس وەك سمایلو شەفرینیو چەندان میللەتانیان نائومێد کرد، هەر ئەوان نەبوون لە بەڵێنی نامرۆڤانەیان سەید تەهلو نزیکەی حەفتاو پێنج هەزار فەلەیان لە شوێنو جێگای خۆیان هەڵکەناندو بەو شاخو دۆڵانەی کوردستانیان بڵاوە پێ کردن، بە

ئاواتی گەیشتنە ئامانجی ئەو ڕەش‌و ڕووتانە ! چەندان ئۆردگای سەربازی بە نێوی سوپای لیڤی لەو هەڵخەلەتاوانەی بە قسەی مار شەمعون‌و گەورەکانی پڕ کردەوە، لە دواییدا هەر یەکەیان بە دەرێك ئاوارە کردو لە ناویان بردن، هەر سەید تەها نەبوو بەو دەردەوە لە تاران بە نائومێدی‌و شەرمەزاری لە غەریبایەتی سەری نایەوە ژێر گڵ، هەرچەندە سەید تەهاو سمایل بەگ هەوڵێکی زۆریاندا بۆ ئەوەی کوشتـار لە نێوان کوردەکانی فەلەو ئیسلام بەرپا نەبێ، بەلام پیلانی رابووردوی عوسمانیەکان لە گەڵ سمکۆی شکاك‌و پیلانی ئینگلیز لە گەڵ ئەو دەوەدا هـەردەم وەك نائینسـانی ئەوان بەهێز تر بووە، کەچی لە پاش ئەو بارە نائەموارەش لە کاتی ئاوارە بوونی فەلەکان بۆ شاری بەعقووبە.. سەید تەها هەوڵ‌و تەقـەلایەکی زۆر بـاشی داوە بۆ گـەڕانەوەی سەدان ماڵی برا فەلەکان کە هەردەم وەك برا لەسـەر ئەم خـاکە دەژیـان‌و هەروەهـا یارمەتی دانیان بۆ دامەزراندنی کلیسەی رۆژهەلاتی لە هەریر بە ڕابەری مار یوسف‌و ئاسایش‌و برایەتی لە نێوان فەلەو ئیسلام بچەسپێنێ کە تا ئێستا نموونەی شانازی نەتەوەکەمانە، ئایا دوژمن‌و داگیرکـەران ئەو بـرایەتیـان دەخواست، نـەخێر بـەلام ئەوەیش دەگەڕێتەوە سەر هەستی مرۆڤانەی نەتەوەی کورد.

١٩ - بڕوانە سەرچاوەی پێشوو لاپەرە ٥٨ - ٥٩.

٢٠ - دەربارەی ئازایەتی‌و دڕندەیی نوری ئاغە.. عەلی باویل ئاغە دەڵێ: بە مەزندەی خۆم ئەو ناوەی کە بە دوای ئێمە کەوتووە کە ئازایـین، دڕندە، مـەرد، دەگەڕێتـەوە ئازایەتی خاڵوانمان کە یەزیدین، چونکە داپیرەم بووك مێم کچی عەلی بـەگی داسنی یەزیدی‌یەو کە دەکاتە خوشکی بووك عایشی خێزانی رەسول پاشا، ئەو دوو خوشکە بە دیلی دەهێنرێنە رواندوز، میر محەمەدیش یەکیان لە رەسو لی برای مارە دەکات‌و ئەوی تریش لە مەلا عەزیزی باپیرەم کە فەقێ‌یەکی ناوبانگ بـووە، سەرەڕای ئـەوەی کە خزمایەتی لە گەڵ رەشا ئاغە کە یەکێك بووە لە سەرکردەکانی سوپای سۆران.

٢١ - ڕەنگە هەندێ کەس گلەیی بکەن‌و بڵێن: چۆن بەو جۆرە کەسانە دەڵێن شۆرشگێر، منیش دەڵێم نابێ ئەوە لە یاد بکەین کە نوری ئاغە لە ساڵی ١٩٦٢ لە تەمـەنی (٧٠) ساڵیدا بە چاوی کەم بینایی‌و کەڕی، بە سواری ئەسپێکی ڕەسەن گەیشتۆتە بنکەی شۆڕشگێران، بە مەبەستی بەشدار کردن، بەلام دەردە پیری بەرەو نەخـۆشخانـەی هەولێری دەبـات‌و هەر لەوێ لە رۆژی ١٩٦٣/٢/٧ کـۆچی دوای دەکات لە گـەردە گەردی رواندوز دەنێژرێ.

٢٢ - کاتێ نوری ئاغە لە دەست جەندرمەکان دەرباز بووە، لە ڕێگای سولەیمانیەوە گەیشتە شاخەکانی رواندوز، لە رۆژی ١٢/٨/١٩٢٠ لە گەڵ خدر ئاغەی حەمەدەشینی سورچی‌و چەندانی تر دێنە گەڵی عەلی بەگ‌و لە نزیك بەردی (بازنان) بۆسەیان بۆ لە ناوبردنی مێجر هی دامەزراند، بەلام گەیشتنی یارمەتی بۆ هی بـوو بە هـۆی رزگار بوونی لە دەست نوری ئاغە، بەلام عەلی بـاویل ئـاغە تـەمەن (٧٣) سـاڵ دەڵێ: لەو

بۆسەیەدا نوری لە گەڵ نەبوو، بەڵکو خدر ئاغەی زاوامان و شێخیل دەستیلۆکی بوو، ئەمما مەسەلەی گرتنی رواندوز، نوری ئاغەو خدر ئاغەو برادەرەکانی دەگەنە بنکەی شۆرشگیرانی ناوچەی ئاکرێ بۆ لای شێخ عوبێدەڵڵای سورچی بادینی، ئینجا هێرش دەکەنە سەر باتاس، ئەفسەری ئینگلیز کە ناوی (لیمنکتن) دەبێ، لە گەڵ سەد جەندرمە بەرانگاریان دەبن، بەڵام هاریکاری عەشایری خۆشناوەتی لە شەقلاوە بۆ شۆرشگێران دەبێتە هۆی شکانی ئینگلیزو لە دواییدا رزگار کردنی رواندوز؛ دەربارەی گرتن و هەڵاتنی نوری ئاغە ئەوەمان دەستگیر کەوتوە، لە شەوێکدا نوری و خدر پەلاماری دەزگایەکی ئینگلیزیان داوە، لە ئەنجامدا نوری ئاغە بە دیل گیراوەو نێردراوەتە هەولێر، بۆ مەحاکەمە کردنی، هەروەها داوا کردنی حاکمی ئینگلیز لە سمایل بەگ بۆ ناردنی دوو شاهێد، ئەویش ـ بە داخەوە ـ خورشید بەگی برای فاتمە خانی سەرۆکی (فەقێیان) و عەولا ئاغەی (کەرەوان) ی، ناردوە.

بەڵام هی دەڵێ: بەوەش توانای چەسپاندنی تومەمان پێ نەکرا، چونکە نوری زۆر زرنگ و قسە زان بوو، بەڵام دۆزینەوەی نامەی شێخ عوبێدەڵڵای سورچی شۆرشگێر لە ماڵی نوری ئاغە بووە هۆی نیشانەی بەشدار کردنی لە گەڵ شۆرشگێران دژ بە ئینگلیز، ئینجا ماوەی پێنج ساڵ بەندی بۆ بڕیاوەو ڕەوانەی بەغدا کرا، بەڵام لە رێگادا جەندرمەیەکی عارەب کە نێوی محەمەد بووە لە گەڵ هاورێیەکی تری کە نێوی مەلا حەبیب شنۆیی بووە، ئەفسەرەکەیان یوسف کەشاف دەکوژن و لە گەڵ نوری رادەکەن، باویل ئاغەش لە چاکەی محەمەد عارەب، خێزانی مستەفای کوڕی کە بێوەژن بوو دەداتە محەمەد کە تا ئێستا منداڵەکانی لە گوندی سەرچیا دەژین.

٢٣ ـ کەریم کوڕی وەلی حاجی عوسمان کورەچییە، کەریم دوو کوڕی لە پاش بەجێ ماوە، خالص و چۆلی، چەند مانگێك لەمەوبەر چۆلی مرد ! خالص دەڵێ: لەو کاتەی باوکم مرد تەمەنم حەوت ساڵ بوو، خۆیش مەوالید ١٩٣٧ واتە کەریمی باوکی لە ساڵی ١٩٤٤ مردوە، هەروەها خەدیجە خانی خێزانی نوری ئاغە کچی سەلیم کورەچییەو ئامۆزای کەریم کورەچییە.

٢٤ ـ لە لایەکی تر دەڵێن: گوایە بنەماڵەی باویل ئاغە بۆسەیان دانراوەتەوە، بڕوانە سەرچاوەی پێشوو لاپەڕە ٢٣ ـ ٥٥.

٢٥ ـ لەو کاتەی سمایل بەگ بریندار بوو بە دەستی صباح نوری ئاغە لەگەڵ سەعید قەزازی مودیر تەحریرات و محسن ئاغەی سەرۆك شارەوانی هەولێر دا بوو.

٢٦ ـ بڕوانە سەرچاوەی پێشوو لاپەڕە ٥٨ ـ ٥٩.

٢٧ ـ دەربارەی سەید تەها و فەلەکان، هەر چەندە سەید تەها هەوڵی برایەتی کوردو فەلەکانی داوە، سورمە خانی خێزانی داود ئەفەندی ـ داودیش ئەو تاکە سوارەیە، کە لە نێو (٦٧) سوارەکەی مار شەمعۆن لە دەست سمکۆی شکاك دەرباز بوو ـ بە هاندانی داگیرکەران هەوڵی کوشتنی سەید تەهای داوە لە شاری بەغدا.

# عبدالله جەوهەرو[1]

# ڕۆژگارێکی

# ئەدەبی کوردی

سێ ساڵ لەمەو پێش عبدالله جەوهەری ئەدیبو ڕەخنەگر کۆچی دوایی کرد لە کۆچ کردنو یادکردنەوە شەیدا ئێمە بێدەنگ بوین کە دەبوا وەها نەبوایە چونکە کاری ئەدەبیو تێکۆشانی بەردەوامی ئەم مرۆڤە لە ڕادەیەکدایە کە هەموو ساڵ بابەتی نوێی لەبارەوە بنوسرێو دواجاریش تێکڕای بەرهەمەکانی کۆ بکرێتەوەو لە چاپ، بدرێت.

ئومێدئاشنا

بۆ ئەوەی ئەم نووسینەی ئێمە بتوانێت پەنجەرەیەك لە ڕوی ئەم مەسەلەیەدا بکاتەوە بەرهەمەکانی لە بلاو کراوەو دەست نووس بەم جۆرەی خـــوارەوە دابەش دەکەین:-

١ - پەخشانی هونەری
٢ - چیرۆك
٣ - شیعر
٤ - ڕەخنەو ڕەخنەی زمان
٥ - گۆڕین لە عەرەبی‌و ئینگلیزیەوە
٦ - پەندو ئامۆژگاری

ئەم نووسینانەشی بەم ناوانەوە بلاو دەکردەوە. (ع. چالاك)، (ع)، (ج)، (ع. جەوهەر)، (ع ج)، بەتایبەتی لە گۆڤاری گەلاوێژو ڕۆژنامەی ژین‌دا، ئەمەش لەو ڕووەوە ئەم نوسەرە کەمتر حەزی لە خۆ دەرخستن‌و خۆ بردنە پێشەوەو ناوبانگ دەکرد.

لە نووسین‌و لە کردەوەشدا وەك هەموو جار دەمان بینی سادەو ساکار بوو هەتا خەڵکی باسیان نەکردایە ئەو باسی خۆی‌و نووسینەکانی نە دەکرد. یەکەم بەرهەمی بلاوکراوەی وەك من ئاگاداری بم لە ساڵی (١٩٣٩) دا لە ڕۆژنامەی - ژین - دا بوو بە ناوی - گلەیی -[٢] یەوە، کە لە زمانی ئینگلیزیەوە وەری گێڕابوە سەر کوردی. بەلام پێش ئەمە ساڵی ١٩٣٧ بەهۆی هان دان‌و دەست گیرویی - پیرەمێرد -ی نەمرەوە کۆمەڵێ بەرهەمی خۆی کۆ کردەوەو لە چاپخانەکەی پیرەمێرددا بە ناوی - ئاوات - ەوە چاپ کرا بەلام بەداخەوە کار بەدەستانی ئەو سەردەمە دەستیان بەسەرا گرت‌و نەیان هێشت بلاوبێتەوە. بەڕاستی پیرەمێرد وەك پیشەی هەمیشەیی خۆی بۆ هەموو شاعیرو نووسەرێك باوکێکی دڵسۆزو مامۆستایەکی ڕابەربوو، بەتایبەت لەو کاتەشدا بۆ لاوێکی حەڤدە ساڵی وەك - عبدالله جەوهەر - لە لایەکی کەوە مایەی دڵ خۆشی‌یە کە نووسەرێکی لاو سەرەتای بەرهەمی بلاوکراوەی لەو سەردەمەدا پەیوەندی دار بێت بەزمان‌و ئەدەبێکی بالای جیهانیەوە کە زمان‌و ئەدەبی ئینگلیزیە. کەمێك وەستان لەسەر ئەم نوبەرەیەی نووسەر شتێکی پێویستە. لە مانگی مارتی ساڵی ١٩٣٩ - دا لە - ژین - دا دەنووسێت «ڕۆژێکی بەهار بەسەر فەرشی تویی تەبیعەتدا بەناو گوڵاڵەو لالە زاردا سەر لە بەیانی ملی ڕێگام گرت بۆ دەشت بۆ گەشت، ڕۆیشتم تا گەیشتمە سەر یاڵێك لەوێ هەڵۆیەکم دی مەلێکی لە ژێر چنگا بوو خەریکی لەت‌و کوت کردنی بوو، زۆری پێ نەچوو پۆلێك مەلی تر هاتن‌و لەوێ نیشتنەوە بەلام بەهیچ تەرحێك تەماشایەکی ئەو پەلەوەرە بێ نازەیان نەکرد. لە ڕێ گوزارما ئاغایەکم دی تێلایەکی لە نۆکەرێکی ڕوت‌و قوتی هەڵ گرتبو، خەریکی بیدار

کردنی بوو، ئەوەندەی لێ دابوو خوێن وەك فیچقە لەشیەوە بازرەقەی ئەبەست هێشتا نەگەیشتبومە بەرەوە نۆکەرەکە لە پەلو پۆکەوتو لە ژێر پێی ئەو زۆردارەدا ڕاکشا، بە هەزاران ئەهاتن و ئەچون کەسێکیان دڵیان بەو داماوە قوڕ بەسەرە نە دەسووتا کە لە ژێر دەستی ئەو بەدبەختە دەری بێنن. ئایا بۆچی هەموو ڕۆح لە بەرێك هەریەك بە تەنگ هاو خوێنیەوە نایەن و لە ڕۆژی تەنگانەدا فریای ناکەوێ و خۆ خۆریان هەرگیز لە ناو نابڕێت، لەدوای ئەمە لە بارەگای یەزدان پاڕامەوە یا مەرگ یان بەجارێ چاو پێ نەکەوتنی چنکی خوێناوی زۆر دارو نەبیستنی ناڵەی داماوان و گریەی هەژاران. بەڵام یەزدان دوعایەکەمی هێنایە جێ ئیتر منیش گوێم لە هەموو ترش و تاڵی و بێ پەیمانیەکی زەمان لینج بووە[٢].

ئەم پارچە ئەدەبیەی کە نووسەر هەڵی بژاردوە لە دوو لایەنەوە تەماشا دەکرێ یەکەم لایەنی ئوسلوب واتە شێوەی نووسین و دەربڕین، کە ئەمیش لەو کاتەدا وەك زۆر لە شاعیرو نووسەرەکانی سالانی سی و سەرەتای چلەکان لە ژێرکاری گەریەکی ڕۆمانتیکیانە دابوە، نەك هەر ئەمە بەڵکو ئەو پارچە پەخشان و وتارو چیرۆکانەش کە نووسیونی لە ڕوی شێوەوە پەیڕەوی قوتابخانەی ڕۆمانتیکی کردوە. لە لایەنی بابەتیشەوە نووسەر لەهیچ بەرهەمێکیدا دوای خەیاڵ و ئەفسانەو بیرو باوەڕی کۆن و پڕو پوچ نەکەوتوە. بەڵکە بابەتەکانی لە واقیع و ڕاستەقینەی ژیانی کۆمەڵەکەیەوە هەڵ هێنجاوە. نەخۆشیە کۆمەلایەتیەکانی خستۆتە ڕوو وەهەوڵی داوە چارەسەریان بۆ بدۆزێتەوە. ڕون تربلێین لەبارەی ناوەڕۆکەوە نووسەرێکی ڕیالیزمی بووە. بەلام لە ڕوی چارە سەرکردنەوە وەك لە نووسینەکانیدا دەر دەکەوێت وەك بیر کردنەوەی ئەو سەردەمەو کەمتر کامڵ بون و پێ گەیشتنی بیری شۆڕش گێری بڕوای بە چارەسەری ـ اصلاح ـی هەبووە بڕوانە نووسینەکانی:ـ

| | |
|---|---|
| ـ نیشتمان پەروەر | ١٩٣٩ |
| ـ ئاغا گیان | ١٩٤٨ |
| ـ ناڵەی هەژارێك | ١٩٤٢ |
| ـ هاوار ژنینە | ١٩٤٣ |
| ـ من و یارم | ١٩٤٢ |
| ـ چوار هەژار | ١٩٤٥ |
| ـ لە خەوما | ١٩٤٤ |

له ناو ئەمانەدا له هەموان زیاتر ساڵی ١٩٤٨ له گۆڤاری گەلاوێژدا پەخشانی - ئاغا گیان - دەنووسێت کە دیارە ڕاپەڕین و بارو دۆخی ئەو سەردەمەی عیراق بەگشتی و کوردستان بەتایبەتی، وە پێگەیشتنی بیرو باوەڕی شۆڕشگێڕی، ڕاوەستان دژی داروو دەستەی زۆرداری پاشایەتی کاری کردۆتە سەر قەلەمی عبدالله جەوهەر لەم نووسینەدا بەرەو دەربڕینێکی ئاشکراترو هەنگاو نانێکی نوێ دەڕوا بەلام بەداخەوە نەیتوانیوە بگاتە ئەنجام و تەنها باری ژیانی تاڵ و گوزەرانی دەردەسەری جوتیارێکی دەربڕیوەو هێمایەکی ئەو توی تێدا نیە کە بەرانبەر زۆرداری ئاغا هێزو بزوتنەوەیەك له ئارادا بێت و مژدەی نزیك بونەوەی مەرگی هەموو ئاغاکان بدات، ع. چالاك - دەنووسێت «ئاغا گیان، پێلوی چاوم بە پێکەنین هەلداوەتەوە، تۆ بە چ ئاینێ ئەم گریێنی ؟!. گۆش کراوی سەربەستیم، لەبەرچی هەموو بەرگێکی پیاوەتیت لەبەر داماڵیوم، وەها بانگ دراوە بەگوێما پێ بە پێی هەموو کەسێ بم، ئنجا بە چە دەستورێ دڵ نەوازی تۆ بکەم ؟! له قورشێلی هەموو ئاواتێکم زیاتر بۆ چی ناهێلی پەنجە لەپەنجەی ئینسانێك بدەم، ئینسان نیم ؟! یا بە ئینسانم نازانی ؟!. بە ئومێدی چاو بڕینە بەختیاری، بەرەو ڕوشنایی ژیان ختوکەو دلخۆشی دراومەتەوە تۆ بە چە باوەڕێ پێوەنگی دیلیت له ئەستۆم گرێ داوەو سەراسیەو حەپەساو بە گوێ دەریای مەینەتا ئەوگێری. بۆچی من بچەوسێمەوەو ئاسودەیی و خۆش بەختیش بە بالای تۆ بڕا بێ ؟ بۆ چ من دیل بم و تۆ ئازادو سەر فراز»(٤) بەلای منەوە ئەگەر له کاتی خۆیدا واتە ساڵی (١٩٣٧) کتێبی - ئاوات - ی - ع. چالاك - بلاو بوایەتەوە ئەوا کاریگەریەکی زۆری دەبوو له دوولایەنەوە یەکەم، دەکەوتە دەستی خوێندەواران بەگشتی و له کتێبخانەکاندا هەموو کات جێگای خۆی دەگرت.

دووەم، ئەو نووسەرانەی لەو کاتەوە سەبارەت بە پەخشانی هونەری و چیرۆکی کوردی نووسیویانە زیاتر ئاوڕیان له بەرهەمەکانی ئەم ئەدیبە دەدایەوەو بە ئامادەیی وەك سەرچاوەیەك له بەردەستیاندا دەبوو. وە ئەگەریش جاروبار ئاوڕی لێ درابێتەوە ئەوا دیارە ئەو نووسەرە گەلی ماندوو بوەو لەم گۆڤارو لەو ڕۆژنامە هەتا بەرهەمێکی دۆزیوەتەوە. هەتا ئێستا کە باسی نووسینەکانی - عبدالله جەوهەر - کرابێت ڕاستەو وڕاست باسی گۆڤاری گەلاوێژ کراوە چونکە زۆربەی بەرهەمەکانی لەوێدا بلاو کردوتەوە. له پاش داخستنی ئەم گۆڤارە له ساڵی (١٩٤٩)دا ئیتر ئەویش له بلاوکردنەوە وەستاو نووسینیشی کەمتر بوەوەو ئەو گەرمی و گوڕیەی جارانی بلێسەی کەم بوەوە. ئنجا

سەرەتاکە باسی بەرهەمی. ع. چالاك ـ مان کرد لە ـ ژین ـ دا باسی ئەوەمان کرد کە چۆن (پیرە مێرد) ی ئەمر یارمەتی داوە زۆر جاریش لە ڕووی زمانو داڕشتنەوە هەندێ دەستکاری لە نووسینەکانیدا کردوەو بۆی بڵاو کردوّتەوە. لەو نووسینە سەرەتاییانەی پەخشانێکە بە ناوی ـ نیشتمان پەروەر ـ کە سالّی ـ ١٩٣٩ ـ بلّاوی کردوّتەوە. ئەم پەخشانە گرنگیەکی تایبەتی هەیەو بۆکەسێك لەو تەمەنەدا وەها بنووسێت شایانی سەرنجو ئافەرینە. لەو نووسینەدا ع. چالاك دوو خالّی زۆرگرنگ سەبارەت بە مەسەلەی ڕامیاریو نیشتمان پەروەری دەست نیشان کردوە. یەکەمیان، ئایا نیشتمان پەروەری ڕاست کێیە ؟ دوەم، ئایا کام، ڕێگای تێکۆشان دەتوانێ گەل بگەیەنێتە ئامانجەکانی ؟ لەم بارەیەوە دەنووسێت (ئێمە کە ڕۆڵەی ئەم ناوەین لامان وایە هەر چی ڕیشی بێ سوور هەمزاغایە. هەرچی هاتو زمانی لوسی لێ خستینە کار ئەگەر دوژمنیشمان بێت بێ تاقی کردنەوەی ئەچینە سەر بیریو ئەبینە گورزی دەستی، نیشتمان پەروەر ئەو دلاوەریە بە مالّو بە گیان تەقەلا بداو دریغی نەکات لە ڕێی دەرهێنانی گەلیا لە ژێر پەنجەی بێگانە. لەم قەرنی بیستەمەدا بە قسەی خۆشو بە خەندە تێ نەکەوینەوە، ئیشمان نەدەینە دەست نەزان کاران»[٥] هەر وەها ـ نالّەی هەژارێك ـ[٦] چیرۆکێکی ساکارە بەلّام بۆ ڕۆژگاری خۆی نرخی تایبەتی هەبوو. باسی هەرەوەزیو یارمەتی دان دەکات لەکۆمەلّدا کە نمونەی ڕەوشتی بەرزو بیری مرۆڤانەیە. بەو جۆرەی کۆمەلێك مەل کە گیان دارن یەکێکیان لەناو باخێکدا تووشی کارەساتێك دەبێو ناتوانێ ڕزگاری ببێت. بەلّام هاوڕێکانی دەگەڕێنەوە سەریو بە جێی ناهێڵن هەتا بە هەموو ڕزگاری دەکەن، بەلّام ئەم مرۆڤێك دەبینێ کە ئافرەتێکی بێ دەرەتانەو دەسوڕێتەوەو کەس لای لێ ناکاتەوەو یارمەتی نادات، وە بەراورد دەکات کە ئەو بالندانە بەو جۆرە گیانی یارمەتی دانو لە خۆ بوردنیان تێدا بوو بەلّام ئێمەی مرۆڤ نەمان توانی ئەو ئافرەتە ڕزگار بکەینو تەنانەت وەك ئەو بالندانە ڕەفتار بکەین. لە پەخشانی ـ منو یارم ـ[٧] دا بە شێوەیەکی ڕۆمانتیکی لەگەلّ خۆشەویستەکەیدا دێتە گفتو گۆ بەلّام وەك ئوسلوبی باوی ئەو سەردەمە لە کۆتاییدا دەیباتەوە بۆ سەر سەربەستی ئافرەتو باری دواکەوتوی کۆمەلّ لە سەرەتادا دەنووسێت:

«ـ کێ ئەتوانێ بلێسەی ئاگری ئەم دوو دڵە بکوژێنێتەوە ؟ کێ ئەتوانێ ئەم دوو گوڵە لەیەك بکاتو هەڵیان وەرێنێ ؟ کێ ئەوێرێ خۆی لە قەرەی پساندنی تەلی دوو دڵی بەیەکەوە نووساوو بەهێز وەك منو تۆ بدات ؟ کێ دڵی دێت

ڕۆشنایی ئەم دوو چرایە لە ناوا نەهێڵێ ؟ کەس.»[8] ئەگەر بەوردی تەماشای بەرهەمی ئەم نووسەرەو زۆر لە نووسەرانی تریش بکەین کە لەو سەردەمەدا نووسیویانە بەئاشکرا ئەو هێڵە ڕۆمانتیکیو ئوسلوبە باوە دیارە کە لەو ژگارەدا لە ناو نووسەراندا پەرەی سەندبوو وە بە شێوەیەکی نوێ لە ئەدەبی کوردیدا دەناسرا. ئەمەش لە دوو لایەنەوە بوو، لایەنی یەکەم کە زیاتر نزیکو کاری گەر بوو ئەو شەپۆلە بوو کە لە ئەدیبەکانی - مەهجەر - ی عەرەبییەوە بە هۆی کۆمەڵی - الرابطة القلمية -[9] وە دەهات بۆ ڕۆژهەلات کە زیاتر بریتی بون لە نووسینەکانی - جبران خليل جبران - و - ميخائيل نعيمه - و زۆریان وەردەگێڕانە سەر کوردی. لەوانەی بەرهەمی ئەو نووسەرانەیان کردوتە کوردی لەو سەردەمەداو لە ژێرکاری گەری ئەواندا بوون ئەمانەن:-

- پیرەمێرد لە پەخشانی مناجاة أرواح - ی جبران خلیل جبران - دا.
- گۆران لە شیعری (دوێنێ) بالأمس - ی جبران دا
- میرزا مارف لە - محبت - و - جمال الموت - دا
- عبدالقادر قەزاز لەگەلاوێژو ژیندا.
- ئەحمەد هەردیو شاکر فتاحو سجادیو بلەو ڕەشید نەجیبو دڵشادی ڕەسولیو ئیبراهیمی نادری لە گەلاوێژو (دەنگی گێتی تازە - دا وە چەند نووسەری تریش. لە ناو ئەمانیشدا عبدالله جەوهەر پەخشانی - ژنی ئازاد - ی لە ژێر ئەم کاریگەریەدا وەرگێڕاوە.

ڕۆشنبیرانی ئەو سەردەمە هەتا سالانی پەنجا لە ژێر ئەم کاری گەریەدا مابونەوەو ئوسلوبی ڕۆمانتیکیو ناوەڕۆکی ڕیالیزمانەیان ڕەچاو دەکرد. بەلام وردە وردە بەهۆی بەرزبونەوەی هۆشی ڕامیاریو بزوتنەوەی نیشتمانیەوە ناوەڕۆك بەرەو ڕیالیزمی شۆڕشگێڕانە ڕۆیشتو دیارە کە ئوسلوبی دەربڕینو داڕشتنیش وەك خۆی نەمایەوە. ئنجا لە ڕوی شیعریشەوە با ئاوڕ لە - عبدالله جەوهەر - بدەینەوە و بزانین لەو چەند پارچە شیعرەدا چی بۆ کردوین - ع. چالاك - لای هەموان بەهەر شێوەیەك ناسرابێت وەك شاعیر نەناسراوە. لە ڕاستیشدا هەر وایەو خۆشی ڕای وەها بوو.

بەلام لە سەرەتادا چەند پارچە شیعری لە سالی (١٩٤٢)دا لە ڕۆژنامەی - ژین - دا بلاو کردوتەوە. بەم ناونیشانانە، (لە دوور ولاتێکەوە، هاوزمان، کەلەبابو باز،) مَن چەندە گەڕام لەم سێ شیعرە زیاترم نەدیەوە. دیارە خۆیش

هەر زوو وازی لە شیعر هێنابێ‌و نەچو بێتەوە بەلایدا. ئەمەش لە بەر دوو هۆ، یەکەم، خۆی هەستی کردوە کە بەمانای تەواو ناتوانێ شاعیر بێت، دوەمیش، هەستی کردوە کە مەودای دەربڕین‌و توانای لە نووسیندا زیاترەو لەو بوارەدا دەتوانێت زیاتر مەبەستەکانی خۆی بگەیەنێت.

وەك لەم شیعرەیدا دەبینین کە شاعیریەتی ئەو لە ڕادەی نووسین‌و داهێنان‌و گۆڕینەکانیدا نەبوون‌و لاوازن. باشتریش کە زوو خۆی هەستی کردو دەست بەرداری بوو. ئەمە پارچە شیعری - کەڵەباب‌و باز -[10] و دوایشدا سەرنجی خۆمانی سەبارەت دەنووسین:

«لە خانەی گەورە ماڵا
دوو مەلی ئاڵ‌و واڵا
یەکێکیان بازی نازدار
کە لەشێری پۆپنەدار
بە جوتە بەلەنجەو لار
ئەگەڕان وەك دۆست‌و یار
ئەیان ڕشت خەفەت بەدل
لە سەر ئەم چڵ بۆ ئەو چڵ
پێکەوە بە دل خۆشی
بادەی کەیفیان ئەنۆشی
ڕۆژێ بازوا بەچستی
پڕ لە هاوڕێ‌و دۆستی
تۆ بۆچ وا بێ پەیمانی
ناکەس‌و بێ ئیمانی
دانی تۆ هەموو ڕۆژێ
گەنمە پڕ بە کۆشێ
بۆت ساز دراوە لە قوڕ
کولانەی زۆر گەرم‌و گوڕ
بۆت ئەبارێ خێرو بێر
ئازادو دڵشادو تێر

کە دێتە سەر سەر بڕین
ئەکەویتە هەڵ فڕین
من کە مە لێکم کێوی
جسمم لە جێی نەدیوی
هەرچەندە دوور هەڵدڕێم
هەرگیز لێیان ناتەرێم
کەڵەباب وتی وامە
کوێرایی بێ بەچاومە
زۆرم دی بەچاوی خۆم
دران لە زەوی چەوت‌و کۆم
بە پشکۆی - سووری ئانی
ئەکران بە بریانی
لام وایە گەر تۆ جارێ
بت دیایە ئازارێ
یا بازێکیان بێنایە
لای تۆ سەریان بڕیایە
لەمن زیاتر بە پەرۆش
دەکەویتە سەملو جۆش
لە ترسی دەستی زۆردار
ئەتەرای لەم شارەو شار»[11]

لەم شیعرەدا ئەوەی سەرنج رادەکێشێ کە بابەتەکە چیرۆکە بەشیعر گێڕراوەتەوە. شێوەی دارشتنو وشەکان جۆرە لاوازیەکیان تێدا دەبینرێ وەك ئەوەی کەڵەباب بتوانێ وەك باز لەم چڵ بۆ ئەو چڵ بفرێ. بەلاّم لە ناوەوەڕۆكو مەبەستی شاعیردا دە یتوانی ئەم ناوەڕۆکە وەك زۆر نووسینو پەخشانەکانی تری بکاتە پارچە پەخشانێکی ئەدەبیو زیاتر مەودای دەبوو بەسەربەستی لە مەبەستەکان بدوێت.

لە کۆتاییدا دەڵێین عبدالله جەوهەری نووسەرو ڕەخنەگر لە سەردەمێکی دژوارو سەختدا قەڵەم بەدەستێکی نەترسو خاوەن داهێنانێکی ئەدەبیو پەخشان نووسێکی دیار بوو. هەزار ڕێزو ئافەرینیش بۆ گۆڤاری گەلاوێژ ـ ی هەمیشە گەشو نەمر کە زۆر نووسەری وەك عبدالله جەوهەر ـ ی پێشکەش کردینو ماڵی ئەدەبی کوردیمانی ئاوەدان کرد.

سەرچاوەکان:ـ

١ ـ عبدالله جەوهەر (ع. چالاك) لە ساڵی ١٩٢٠ لە دێی مێوڵێ ناوچەی قەرەداغ لە دایك بووەو سەرەتای خوێندنی هەتا زانکۆی بەغدا لە سلێمانی بوە. وە لە ڕێکەوتی (١ ـ ٦ ـ ١٩٨٢) دا لە سلێمانی کۆچی دوایی کرد تائێستا تەنها کاك ـ ئازاد عبدالواحد ـ وتارێکی لە ڕۆژنامەی العراق ـ دا. لە سەر نووسیوە.
٢ ـ گلەیی ـ ژین ژمارە (٥٥٨) ساڵی ١٩٣٩.
٣ ـ هەمان سەرچاوە
٤ ـ پەخشانی ـ ئاغاکیان ـ گەلاوێژ ساڵی ١٩٤٨ ژمارە (٣) ساڵی (٩).
٥ ـ ژین ژمارە (٥٧٢) ساڵی ١٩٣٩
٦ ـ گەلاوێژ ژمارە (١٠،٩) ساڵی ١٩٤٢
٧ ـ گەلاوێژ ژمارە (١٢،١١) ساڵی ١٩٤٢
٨ ـ هەمان ژمارە
٩ ـ بڕوانە کتێبی ـ جبران خلیل جبران ـ تالیف ـ میخائیل نعیمە ـ
١٠ ـ ژین ژمارە (٦٧٦) ساڵی ١٩٤٢.
١١ ـ هەمان سەرچاوە.

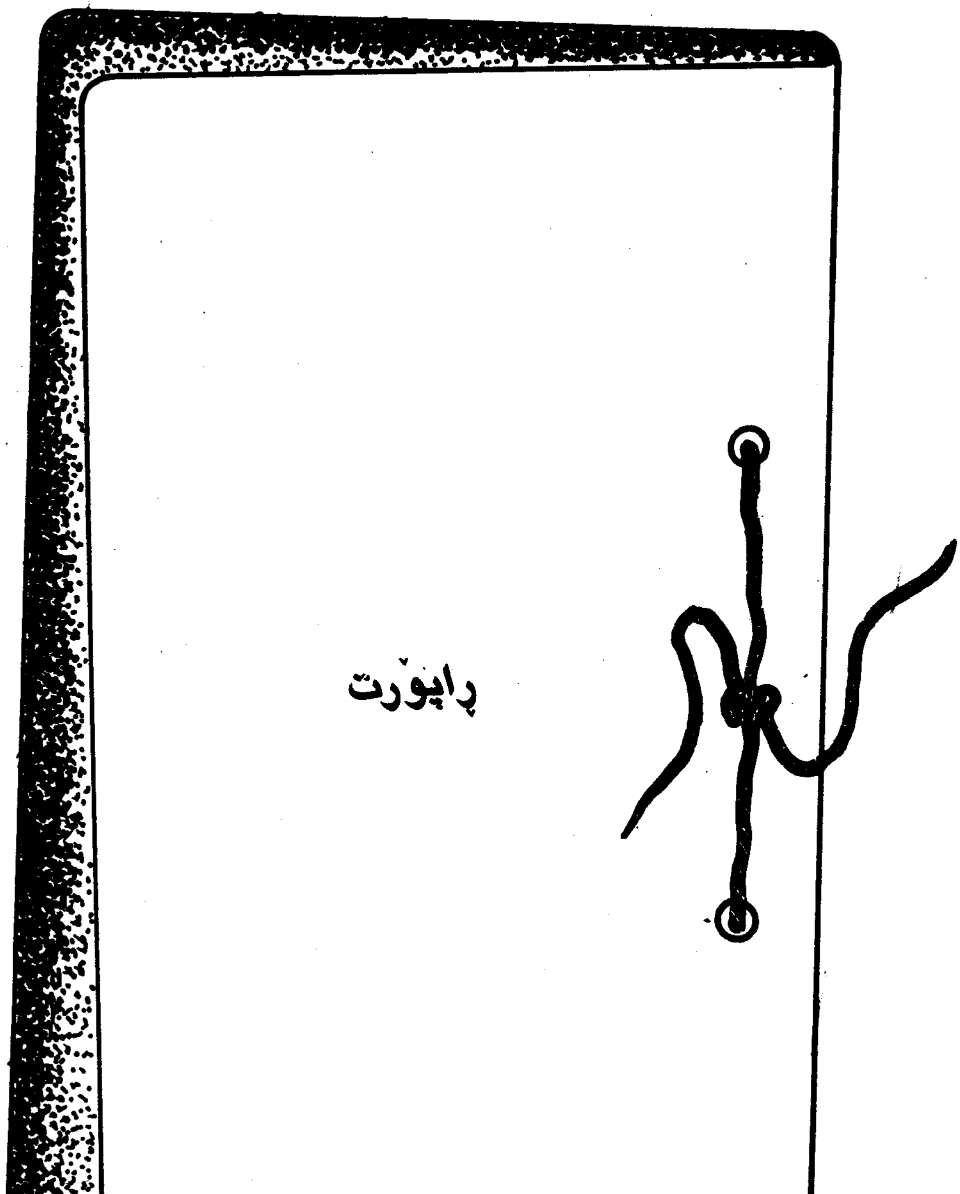
راپۆرت

# چالاکی یەکانی

# یەکێتی ئەدیبان و نووسەرانی

# کورد

# ـ لقی سلێمانی

## ● کردنەوەی لقی یەکێتی ئەدیبان و نووسەرانی کورد لقی سلێمانی

ئامادە کردنی: ژیوار

لە یەکێك لە رۆژە سپی یەکانی شاری هەڵەت و قوربانی.. رۆژی ٢٨/٢/١٩٨٥ لە رۆژێکی بەفر باریودا ئەدیبان و روناکبیرانی ئەو شارە، بەکەف و کوڵ و دڵێکی پڕ لە میهرو خۆشەویستی بۆ وشەی کوردی لە هۆڵی کتێبخانەی گشتی کۆبوونەوە بۆ ئەوەی لەگەڵ لێپرسراوان دەربارەی گیروگرفتەکانانی رۆشنبیری و مەسەلەی کردنەوەی لقی یەکێتی بدوێن و مەسەلەکە لە ـ راوەرێوی ـ دەربکەن و دلسۆزانە روو بە رووی ئەو مەسەلەیە ببنەوە.. لە پاش ئەوەی کاك ئازاد عبدالواحد وتاری ئەدیبانی خوێندەوە لێپرسراوان بەلێن جێ بەجێ کردنی داوا کارییەکانیاندا.

پاشان مەسەلەی هەڵبژاردن و کردنەوەی لقەکە خرایە دەنگ دانەوە، زوربەی ئامادە بوەکان ئەوەیان بە چاك زانی چیتر ئەو مەسەلەیە وا بە لنگەو قوچی نەمێنێتەوە بۆیە رایان لەسەر ئەوە یەکی گرتەوە کە ـ هەڵبژاردن ـ بکرێ و لقەکە بکرێتەوە، تاکو بکەوێتەوە چالاکی خۆی ئنجا (٩) کەس خۆیان بۆ دەستەی بەڕێوەبردن هەڵبژارد لەوانە (٥) کەسیان دەرچوون: محەمەد ئەمین پێنجوێنی

(٣٠) دەنگ ئازاد عبدالواحد (٣٠) دەنگ عثمان شەیدا (٢٩) دەنگ ئومێد ئاشنا (٢١) دەنگ کەریم زەند (١٩) دەنگ، ئەو برایانەش لەناو خۆیان کاروباریان بەم جۆرە دابەش کرد:

| | |
|---|---|
| ١ ـ محەمەد ئەمین پێنجوێنی | سەرۆك |
| ٢ ـ ئازاد عبدالواحد | سکرتێری ئیداری و رۆشنبیری |
| ٣ ـ عثمان شەیدا | ژمێریار |
| ٤ ـ ئومێد ئاشنا | ئەندام |
| ٥ ـ کەریم زەند | ئەندام |

هەروەها برایان (ساجید ئاوارە) و (صلاح محمد) بە ئەندامی ئیحتیات دەرچوون. دوای دامەزراندنی لقی یەکێتی، دەستکرا بە چالاکی نواندن یەکەم چالاکی یەکێتی کۆڕێکی شیعر خوێندەوە بوو کە بە بۆنەی ـ جەژنی نەتەوایەتیمان ـ جەژنی نەورۆزەوە ساز کرا..

● یەکەم کۆڕی وەرزی رۆشنبیری یەکێتی ناو ـ کۆڕێکی فراوانی شیعر خوێندنەوە بوو بەبۆنەی جەژنی نەتەوایەتیمان ـ جەژنی نەوروز ـ ئەو کۆڕە سەرلە ئێوارەی رۆژی (٢٣)ی نەورۆزی ساڵی ١٩٨٥ لە هۆڵی نەقابەی کرێکاران شاری سلێمانی رێك خرا.. خەڵکێکی زۆر لە شیعر دۆستان و رۆشنبیرانی شارەکە ئامادەی ئەو کۆڕە ببوون.. سەرەتا کاك ئازاد عبدالواحد سکرتێری رۆشنبیری بە خێر هاتنی ئامادە بوانی کرد و کۆڕەکەی بەڕێوەبرد. ئنجا سەرۆکی لقی سلێمانی کاك (محەمەد ئەمین پێنجوێنی) وتارێکی خوێندەوە کە لە وتارەکەیدا باسی بزووتنەوەی شیعرییەی کرد کە لە پاش هەڵبژاردنی لقی یەکێتی هاتە بەرهەم لە پاش بێدەنگ بوونێکی درێژ خایەنی یەکێتی نووسەرانی ئەو شارە، ئنجا هاتە سەر بارو دۆخی یەکێتی و شێوەی دروست بوونەوەی لقەکەو ئاواتەکانی، داهاتووی کە نیازی بەجێ هێنانیان هەیە لەگەڵ دەرکردنی گۆڤارێ بەنێوی (پیرە مەگروون) و چەندەها یادو کۆڕی تر کە ئێش کردن سەنگی مەحەکی هەموو کارو کردارێکە و ئەندامانی دەستەی بەڕێوەبەریش هەرلەو پێناوەدا هاتونەتە کۆڕی ئێش کردن.. هەروەها ئەوەشی دوپات کردەوە کە یەکێتی موڵکی هەموو نووسەرێکی کوردە کە بیەوێ خزمەت بکاو موڵکی هەموو نووسەرێکی ئازادیخوازە و دەستەی بەڕێوە

بردنی تازەش درێژە بە خەباتی لەوەو پێشینەی یەکێتی دەدات و بەموو لە ئامانجەکانی لانادات. و داخستنی یەکێتیشی هیچ سودێکی نی یە ئەگەر زیانی زۆر نەبێ.. ئنجا بەڕێوەبەری کۆڕ کەوتە پێشکەش کردنی شاعیرەکان کە لە هەولێرو کۆیەو دهۆك و سلێمانی بوون لەو شاعیرانە: [س. ع. شادمان، هزرڤان، حەمە عەلی وریا، محەمەد ئەمین، پێنجوێنی، فوزي محمد، شێرکۆ عبدالله، ساجد ئاوارە، سامیە محمد، ئیبراهیم محەمەد ئیبراهیم، لەتیف قەرەداغی، محمد عمر عثمان، شەهاب عثمان، دلاوەر قەرەداغی، هشیار محمد حسن، ئاوات کامیل، تۆفیق نەبەز. لە کۆتاییدا ماموٚستا (دیلان) پارچە شیعرێکی تازەی خۆی پێشکەش بە ئامادە بوان کردو سەرۆکی لق بە چەپکێ نێرگز ڕێزی لە شاعیری گەورەمان ماموٚستا (دیلان) ناو کۆتایی بە کۆڕە هات.

● هەروەها لە ۲۲/ی نیسانی ئەمساڵدا یەکێتی نووسەران وئەدیبان کەوتە خۆی بۆ یاد کردنە وەی جەژنی ڕۆژنامەنووسیی کوردی ـ لە سەرەتاوە کاك دلشاد مەریوانی کۆڕەکەی دەست پێکردو ئنجا کاك (ئازاد عبدالواحد) وتاری دەستەی بەڕێوەبەری بەو بۆنەیەوە خوێندەوەو تیایدا باسی گرنگی دەوری ڕۆژنامەی کرد لە ژیانی نەتەوەدا بۆ هوشیار کردنەوە ودروست کردنی گیانی لێپرسینەوە تیایدا.. هەر وەها باسی هۆیەکانی سەرهەڵدانی ڕۆژنامەی کوردی کرد کە بارودۆخی سیاسی کورد پێویستی دەرکردنی ڕۆژنامەی سەپاندووە دوا بەدوای ئەو کاك مومتاز حەیدەری وەك ڕۆژنامە نووسێك لەو یادە پیرۆزە بەشداری کرد کە لە هەولێرەوە بۆ ئەو مەبەستە هاتبوو، باسێکی گرنگ و تێرو تەسەلی لە سەر ڕۆژنامەی ئومێدی ئیستقلال پێشکەش کرد بە ناوونیشانی (گیانی کوردایەتی لە ڕۆژنامەی ئومێدی ئیستقلال) دالە سەرەتاوە کاك مومتاز بەرێك وپێکی باسی شاری سلێمانی کرد وەکو مەڵبەندێکی ڕۆشنبیری و سیاسی کە بۆتە هۆی لەدایك بوونی دەیەها کەڵە ئەدیب و روناکبیرو ئنجا هۆیەکانی سەرهەڵدانی ئەو شارەو بەراورد کردنی بە شاری تری کوردستان و دەست پێکردنی بزوتنەوەکانی شێخ مەحمودی نەمری بەدرێژی روون کردەوە، کە ئەم ڕۆژنامەیە بەرهەمی خەباتی ئەو بارو زروفەیە کە کورد تیایا کەوتە جوڵان بۆ مافی خۆی.

دوا بە دوای ئەو کورتە باسە هاتە سەر باس کردنی ڕۆژنامە کەکەزمانی حاڵی شێخ مەحمودی نەمر بووەو هەندێ لاپەڕەی گرنگی لەو ڕۆژنامەیە

خوێندەوەو خۆی دەکەوتە روون کردنەوەو راڤە کردنی ئەو لاپەڕانە، کەتاکو ئە-مڕۆکەش ئەو کێشانە هەربنەبڕ نەکراون وچارەسەرێکی بنەڕەتیان بۆ دانەنراوە.. باسەکە لەگەڵ ئەوەشدا کە دوورو درێژ بوو، بەلام لەبەر ئەوەی باسێکی تازەبوو خەڵکە کە بە پەرۆشەوەگوێیان بۆشل کردبوو... لێکۆڵینەوەی دوەم لەو کۆڕەدا کورتە باسێکی برای رۆژنامە نووس کاك (ئازاد مەحمودی مستەفا) بوو کە زیاتر باسەکەی لایەنی هونەری رۆژنامە نووسیی گرتبوەوە لە سەرەتادا بە کورتی باسی چاپخانەکانی کوردستانی کرد لە گەڵ مێژووی سەرهەڵدانو کار کردنیان.. دوایی هاتە سەر باسی لایەنی هونەری ئێستای رۆژنامە نوسیی کورد و ئەو قۆناغەی پیایا رەت ئەبێت لە بەکار هێنانی ئامێری ئەلکترۆنی ئۆفسێت.. ئەو ئامێرە نوێیانەی کەبواری داهێنانی بۆ دانەر بەجێ هێشتوە.. پاشان ئەو کەمو کورتیانەی باس کرد کە لە چاپەمەنی یە کوردییەکان ئالاوە، لەگەڵ رێبازەکانی رۆژنامەنووسیی.. ئەو خالانەی کە کار دەکەنە سەر پێش نەکەوتنی رۆژنامە نووسیی کوردی باسکرد کە لەوانە نەبوونی چاپخانەیەکی سەربەخۆیە بۆ لە چاپدانی گۆڤارو رۆژنامە کوردییەکان.. هەروەها نەبوونی کادیرە هونەرییەکان لە شوێنی خۆیانو بایەخ نەدان بە دەزگا سەرپە-رشتکارەکان بۆهێنانە دی کادیری هونەری کورد کەبتوانێ لە بواری رۆژنامە نووسیدا ئیش بکات..

سێیەم باس، باسەکەی کاك (ئومێد ئاشنا) بوو کە بەناوی -جێگای پیرەمێرد لە رۆژنامە نووسیی کوردیدا- بوو. کاك ئومێد زیاتر لە بارەی ژیانی رۆژنامەنووسیی پیرە مێرد دوا لە تورکیا ئەوەشی روون کردەوە کە پیرە مێرد بە نازناوی (پیرەکورد)و (سلیمانیەلی توفیق) و (س-ت) هوە لە نۆ گۆڤارو رۆژنامەی ئەو سەردەمەی تورکیادا بەرهەمی بلاو کردوتەوە. هەروەها سەر نووسەرو خاوەن ئیمتیازی رۆژنامەی (کورد) بووە کە دەنگی کۆمەڵی تەعالیو تەرەقی کورد بوو لە تورکیاو ئەو رۆژنامەیە لە ساڵی (١٩٠٨) هوە دەرچووەبە زمانی تورکی و کوردی نووسینی بلاوکردوەتەوە.. پیرەمێرد دەورێکی بالای هەبووەلە مێژووی رۆژنامە نووسینی کوردیداو هەر لە ساڵی (١٩٠٥) هوە کە لە کۆلێجی حقوق کەپێیان وتوە -مکتب حقوق- هەتا گەرانەوەی لە ساڵی (١٩٢٤)دا ئەم رۆژنامە نووسە قەڵەمی دانە ناوە. لە ساڵی (١٩٢٦)هوە لە سلێمانی راستەوخۆ بەشداری کردووە لە رۆژنامەی (ژیان). کاك ئومێد لە بارەی ژیانی پڕ لە تێکۆشانی رۆژنامە نووسیی پیرەمێرد لە تورکیا زیاتر زانیاری نوێ روون کردنەوەی پێشکەش کرد. وەك ئەوەیکە پیرەمێرد ئەندام بووەلە

کۆمەڵی کورد لە تورکیا و رۆژنامەی ـ کورد ـ بەتایبەتی ئەرکی لە سەرشانی ئەو بوو. جگەلەوەش نووسەر بە بەڵگەوە ئەوەی روون کردەوە کە پیرەمێرد هاوڕێی ـ عبدالحق حامد ـ بووە. ئەم کۆڕە سێ سەعاتی خایانـد.. جێگای رەزامـەندی خەڵکی بوو.

● (تۆبۆگرافیای دەروونی لای فروێد) ئەم ناوو نیشانی ئەو کۆڕە بوو کە کاك دکتۆر شێرکۆ عەبدوڵلا لە ٢٥/٤/١٩٨٥ دا لە باخچەی یەکێتی نووسەران سازی کرد، لە سەرەتاوە کاك دڵشاد مەریوانی بەڕێوەبەری پێناسە یەکی کورتی فروێدی پێشکەش کردو ئنجا دکتۆر شێرکۆ هاتە سەر باسەکەی کەلەو باسەدا باسی جوگرافیای دەروونی مرۆڤی کردو لە سـەرەتاوە تـەعریفێکی مـەسەلەی تۆبۆگرافیای کردو ئنجا بەدرێژی باسی (ئەو.. من.. منیبـەرزی) کرد کـە سێ بنەرەتی روون‌ئاشکران بۆ پێك هێنانی کەسایەتی مرۆڤ، ئنجا باسی خرۆشان‌و دڵە راوکەو هیستریاو سادییەت ماشۆسییەت‌و هەموو ئەو لایەنـانەی کـرد کە پەیوەندی بە باسەکەیەوە هەبوو.

● (عەبدوڵلا جەوهەرو رۆژگارێك لە ئەدەبی کوردی) ئەمەش ناونیشانی ئەو کۆڕە بوو کە لە لایەن کاك (ئومێد ئاشناوە) تەرخان کرابوو بۆ یادی مامـۆستا عەبدوڵلا جەوهەر. لە سەرەتاوە بەڕێوەبەری کۆڕەکە کاك ئازاد عبدالواحد بۆئەم یادەو گرتنی ئەم کۆڕە کورتە وتـارێکی خوێنـدەوەو باسی پـایەی مـامۆستـای نـاوبراوی کـرد وئنجا کـاك (محەمـەد ئەمـین پێنجـوێنی) وتـاری دەستـەی بەڕێوەبردنی خوێندەوەو تیایدا باسی چالاکی‌یەکانی ئەو چەند مانگەی یەکێتی کرد کە لەگەڵ هەموو تانەیەکی بەد خواهان بە ئەنجام گەیەنراوەو سوربوونی ئەندامانی روون کردەوە کە تانەی ئەو کەسانە لە گوڕتینمـان کەم نـاکاتـەوە. بەردەوام دەبین لە سەر کۆڕ بەستن‌و خزمەت گوزاری.. بە بێ سارد بوونەوەو گوێ دانە هیچ شتێ.. بەتایبەتیش چ ماوەر کە ئەمرۆکە باش رەش وسپی لێك جیادەکاتەوە دەزانێ گوێ لەکوێ دەگرێ‌و لە کوێ ناگرێ.. ئنجا کاك ئومێد هاتە سەرباسەکەی.. باسەکەشی بریتی بوو لە سێ بەش، بەشی یەکەمی دەربارەی ئەو هەژاندن‌و راپە رینەوە بوو کە عبدالله جوهر لە رۆژنامەی ژین ساڵی ١٩٤٣ بەهۆی وتارێکەوە بەرپاس کرد، هەر یەك لە شاعیران پیرەمێردو ئەحمەد هەردی‌و فاضل محمد عرفان‌و م. تاڵەبانی و نوری بابە عەلی بەشداریان کردو گۆمی وەستاوی باری ئەدەبی ئەو سەردەمە بە هۆی ئەو گفتوگۆیەوە شڵەقاو ئەو دیاردە کـۆمە لایەتی یە کە پۆشینی پەچە بوو ئەمـان داوایان دەکـرد نەمێنێ‌و سـەردەمی ئافرەتی سفور بێتە کۆڕی ژیان‌و کارکردنەوە. بەشی دوەمی باسەکە دەربارەی

بابەتی رەخنە بوو لە ژیانی ئەدەبی عبدالله جوهردا کە لە گۆڤاری گەلاویژسە بارەت بە نووسینێکی - رەفیق حیلمی - بڵاوی کردوەوە مامۆستا (رەمزی قەزاز)و (دڵدار) یش بەشداریان لەم باسە رەخنەییەدا کرد، بەشی سێیەمی باسەکە سەبارەت بە چۆنیەتی بەرهەمەکانی عبدالله جوهر بوو لە سەرەتای نووسینیەوە هەتا داخستنی گۆڤاری گەلاویژ کە نووسەر وەرامی پرسیارێکی زۆری ئامادەبوانی دایەوە..

● لە باخچەی یەکێتی نووسەران و ئەدیبانی کورد - لقی سلێمانیو بەئامادە بوونی - بەشێکی زۆری ئەندامانی یەکێتی (٢٠٠) دینار درا بە شاعیری میلی گەورەمان (د. شۆ) بۆ چارەکردنی نەخۆشی یەکەی.

● لە کۆبوونەوەی ژمارە (٧)ی دەستەی بەڕێوەبردنی یەکێتی لیژنەی رۆشنبیری لەم زاتانە پێك هات:

| | |
|---|---|
| ١ - ئازاد عبدالواحد | سەرۆکی لیژنە |
| ٢ - دارا حەمە سەعید | ئەندام |
| ٣ - ئەحمەد سالار | ئەندام |
| ٤ - عثمان هەورامی | ئەندام |
| ٥ - د. شێرکۆ عبدالله | ئەندام |
| ٦ - عبدالکریم حسن | ئەندام |

هەروەها لیژنەی کاروباری کۆمەڵایەتیش لەم بەڕێزانە پێك هات:-

| | |
|---|---|
| - کەریم زەند | سەرۆك |
| ٢ - قادر حسێن | ئەندام |
| ٣ - ساجید ئاوارە | ئەندام |
| ٤ - س. ع. شادمان | ئەندام |
| ٥ - ئازاد مەحموود مستەفا | ئەندام |
| ٦ - شەهاب عوسمان | ئەندام |

هەروەها لیژنەیەك پێك هات بۆ یادكردنەوەی (٢٠٠) ساڵەی دامەزراندنی شاری سلێمانی كە ئەم لیژنە یەش لەم بەرێزانە پێك هات:

| | |
|---|---|
| ١ ـ محەمەد ئەمین پێنجوێنی | سەرۆك |
| ٢ ـ شاكر فتاح | ئەندام |
| ٣ ـ ئەحمەد سالار | ئەندام |
| ٤ ـ نوری وەشتی | ئەندام |
| ٥ ـ ئازاد عبدالواحد | ئەندام |
| ٦ ـ عوسمان شەیدا | ئەندام |
| ٧ ـ كەریم زەند | ئەندام |
| ٨ ـ ساجید ئاوارە | ئەندام |
| ٩ ـ ئومێد ئاشنا | ئەندام |
| ١٠ ـ سەلاح محەمەد | ئەندام |

● رۆژی ٦/٢٨ كۆڕێكی چیرۆك خوێندنەوە سازكرا بۆ برای چیرۆك نووس مامۆستا (محمد رشید فتاح) كە كاك ساجد ئاوارە كـۆڕەكەی بەڕێوەبردو كاك ئومێد ئاشنا چیرۆكی یەكەمی هەڵسـەنگاندو چیرۆكی دووەم بوو بە قسەو باسی ئامادە بوان و گفتوگۆیەكی زۆری لەسەر كرا... ئەوەی شایانی باسە جەماوەرێكی زۆری ئەدەب دۆست ئامادە بوون كە بەشی زۆری ئافرەت بوو...

هەروەها دەستەی یەكێتی نووسەرانی كورد لقی سلێمانی هەستان بەگێڕانی (پرسە)ی مامۆستای جوانـەمەرگ و ئـەدیب و رۆژنامـەنووسی كورد كاك بورهان قانع.. ئەوەی شایانی باسە ئەم پرسەیە لە مزگـەوتی گـەورە بووو بـەشی زۆر دانیشتوانی شـاری سلێمانی وەفـادار هـاتنـە ماتەمی و پرسەی جوانە مەرگە...

● ● ●

**السيد محافظ السليمانية المحترم**
**السادة المسؤولين الكرام**

استنادا الى ماجاء بكتاب محافظة السليمانية/ الحكم المحلي/ المكتب الخاص/ المرقم ٣ب/٢٧/١٤٢٢ في ١٩/٢/١٩٨٥.

تقرر عقد اجتماع موسع على غرار الاجتماع الذي انعقد مع فناني المحافظة وذلك لتسليط الاضواء على الامور المتعلقة بالقضايا الادبية والثقافة والمهنية التي تخص تأسيس فرع الاتحاد لاستئناف مسيرته وتطويره وذلك بحضور السيد محافظ السليمانية وعدد من المسؤولين والمعنيين في حقلي الثقافة والاعلام انها لمبادرة ايجابية قيمة تستحق التقدير تلك التي اقدم عليها المسؤولون لاحتضان هذه النخبة من خيرة ادباء المحافظة وما هذا الاجتماع الآ بداية جديدة على طريق اتخاذ الاجراءات والمباشرة بالعمل لكسر طوق العزلة واجتياز حالة التردد لتجاوز السلبيات بروح نافذة وموضوعية في الوقت الذي كانت العلاقة بين الادباء والمسؤولين تسودها البيروقراطية وروح التعالي وتجاهل مطامح الادباء بل وابداء الشكوك من موقفهم والتعامل معهم بروح ينقصه الثقة وعدم مراعاة خصوصياتهم والتي هي جزء لايتجزاء من خصوصية مجمل الوضع السائد في المنطقة وايمانا منا بعدم اخلاء الساحة الثقافية لكل من هب ودب من الدخلاء على الكلمة الكردية وبغية هدم جدار الصمت جاءت رغبة الادباء في عقد هذا الاجتماع الموسع لوضع النقاط على الحروف ومواجهة الموقف مع المسؤولين بعد ان ادرك الجميع ان اختيار العزلة والصمت لايمكن ان يخدمان الحركة الادبية والفكرية وليستا في صالح المصلحة العامة.

ان الثقافة الكردية تعاني من حالة الركود والجمود في الوقت الذي يتطلب الأمر الى شحذ الهمم وضخ الدماء الجديدة الى شراينها واوصالها لدفعها الى أمام. وعدم فسح المجال امام النتاجات الهشة والهزيلة التي اكتسحت الساحة الادبية طيلة السنوات الاخيرة وانقاذ الثقافة الكردية من حالة التردي ـ لتتفجر ينابيع الموهبة الاصيلة والطاقات الابداعية للحاق بالركب الحضاري ومسايرة الادب الكردي للتقدم الاجتماعي والتطور الحاصل في عالم اليوم واضطلاع الاديب

الكردي بدوره الثوري ـ الطليعي في عملية بناء الانسان الكردي حضاريا وتغيير كيانه لكونه (شاهدا على عصره) لايكتب للاموات ولا للذين لم يولدوا بعد.

كما ولابد للاديب ان يمارس دوره القيادي بكامل حريته ـ ولا نقصد هنا الحرية الليبرالية ـ كون حرية الاديب جزء مهم من ابداعه، بل الحرية والابداع تؤامان. فهو يعرف اكثر من اي شخص آخر ان يتصرف بحريته بوعي ومسؤولية ازاء الكلمة، وهو المسؤول الاول والأخير عن قلمه، فلا يمكن رسم التخوم للاديب ونصب الاوصياء على ادبهم وفرض رغبات المسؤولين على نتاجهم، وسقوط هذه النتاجات في مهاوى المساومة والمجاملة على حساب الابداع والصدق والاصالة. لأن الاديب الكردي يعيش حالة نفسية خاصة والتعامل معه يحتاج الى المرونة الشفافية وينبغي اعطائه الحرية الكاملة للتخلص من التراكمات المخزونة في لاشعوره ـ في الاقل ـ والذي لحق به نتيجة الاضطهاد والقمع والمطاردة طوال سنوات وعقود مضت، ويتحسن هذا الواقع النفسي بالتدريج وليس بالانقلاب المفاجئ.

لقد اصبحت الحرية في هذه الايام قاصرة على نخبة معينة من محرري الصحف والمجلات وبعض الاسماء دون غيرها، اما بالنسبة لبقية الادباء فهي غير مسموح بها بحجة انها ضرب من الفوضى، حتى لو كانت طروحاتهم اخف من طروحات هذه القلة القليلة. اي ان الحرية مسموح بها لمجموعة معينة من الاسماء يتم اختيارهم وفق وجهة نظر وامزجة محرري الصحف، ليكتبوا مايشاؤوا وتصادر حرية التعبير عن الرأي بالنسبة للبقية الباقية.

ان صلاحية ممارسة الحرية لفئة المثقفين شملت (رقابة المطبوعات) ايضا، فأنها تمارس عملية رفض وشطب الصفحات وفق الاذواق والامزجة وعملية رفض النتاج ناتجة عن القصور في فهم الموضوع وعدم استيعابه بشكل جيد، وان تعرض الكتب الكردية للرفض والقبول قابلة للمد والجزر. فقد تمنح الموافقة على طبع بعض الكتب الكردية لاسماء معروفة ولا ينفلت نفس المواضيع من مقص الرقيب بالنسبة لشخص آخر، وان رفض بعض الكتب قابلة للموافقة عند اعادتها للرقابة بعد مرور شهر واحد، وهذا يدل على ان الرقابة ليست لها اي اسس متعارف عليها في رفض النتاج وقبوله، وتلعب الصداقة والمجاملات لعبتها في عملية الشطب والرفض والموافقة، فنقترح اعادة النظر في امر رقابة المطبوعات بشكل جدي لتجنبها مسألة الازدواجية ونقلها من بغداد العاصمة الى الأمانة العامة للثقافة والشباب.

وبناء على ماتقدم نلخص لكم مقترحاتنا وتصوراتنا لتجاوز هذه المعوقات آملين تلافيها والأخذ بها بنظر الاعتبار.

* ان الديمقراطية الحقة تتطلب من المسؤولين ان يتشاوروا مع الادباء في قضاياهم وامورهم المتعلقة بالادب والثقافة الكرديين، قبل اتخاذ القرار النهائي واعلانه وذلك من خلال اجراء الحوار الهادف والموضوعي لتحديد الصيغ المثلى لخدمة الواقع الثقافي الراهن ومستقبل الثقافة القومية.

* يجب ان يكون للادباء حصانة اجتماعية وان يكون للاتحاد شخصية من واجبها ان تدافع عن اعضائها وان تتدخل في شؤون افرادها عندما يتطلب الأمر ذلك وخاصة في حالة الضرورة والاستدعاء. وحتى مسألة الاستدعاء لأي عضو من اعضاء الاتحاد يجب ان يتم عن طريق الاتصال بالاتحاد نفسه.

* ان يكون التعامل مع الاديب الكردي متساويا مع الاديب العربي.

* دراسة واقع مديرية رقابة المطبوعات واختيار المؤهلين لاناطتهم مسؤولية تدقيق المطبوع الكردي.

* فتح دورات لتعلم اللغة الكردية من قبل الاتحاد، وذلك لتعلم واطلاع الادباء العراقيين على اللغة الكردية وآدبها فهي اقرب اللغات اليهم وان الشعب الكردي اقرب الشعوب اليهم (ارضا وتأريخا وحضارة) بدل توجههم الى تعلم اللغات الافريقية.

* تخصيص صفحات من الصحف والمجلات المحلية للادب الكردي وتعريفه بالقراء. وتكليف الادباء الاكراد المتظلعين في اللغة العربية بهذه المهمة، علاوة على ترجمة النتاجات الادبية من الشعر والقصة والدراسة الى لغة الضاد ومنها الى اللغات الاجنبية لتعريف واقع الثقافة الكردية بالشعوب وخروجه من قوقعته وزيادة رقعة قرائه، وان يتم طبع هذه الكتب من قبل وزارة الثقافة والاعلام وفق خطط مبرمجة سنوياً.

* الأستشارة بالادباء، وعرض النتاجات عليهم عند تقديم البرامج الادبية، لان اغلب مقدمي هذه البرامج لايجيدون اللغة الكردية وغير ملمين بجوانبها بشكل مطلوب لذا يقعون في اخطاء فادحة عند تحدثهم عن الثقافة الكردية وحقولها نتيجة النقص في المعلومات والعجالة في التفكير، ويقدم هؤلاء انطباعاً مشوها عن الادب الكردي ويظن المشاهد والمستمع ان هذه البرامج جاءت لتشويه صورة الادب الكردي وليست من اجل خدمة الثقافة الكردية واغنائها.

* تغطية كافة النشاطات الثقافية في كردستان في البرامج الثقافية والصحف والمجلات دون تحريفها والتلاعب بمضامينها.

* أحداث فرع للمركز الوطني لحفظ الوثائق في احدى محافظات كردستان

على ان يتولى مسؤولية هذه الدائرة اشخاص لهم علاقة مباشرة بهذا الجانب المهم، للاهتمام بالتراث الوثائقي وجمع المخطوطات من مختلف مناطق كردستان، وتعميم كتاب رسمي للاهتمام بالاوراق والاضابير الموجودة في الدوائر وعدم احراقها الا بعد التدقيق والفرز من قبل المختصين.

* اصدار مجلة كردية للاطفال للاعتناء بتربيتهم وقراءتها بلغة الام.

* استحداث (مديرية التراث الكردي) او جعل (المتحف الاتنوغرافي الفلكلوري) الموجود في السليمانية دائرة تأخذ على عاتقها جمع التراث الكردي المبعثر وصيانته خوفا من التلف على ان يكون مرتبطا بالأمانة العامة للثقافة والشباب، واصدار مجلة خاصة تعني بالفلكلور والتراث كمجلة التراث الشعبي.

* الاهتمام بمسألة التوثيق والارشفة، وذلك عن طريق تخصيص الكاميرات واجهزة الفيديو لاجراء المقابلات مع الشخصيات السياسية والادبية والاجتماعية. والتقاط الصور للمعالم الاثرية والتراثية والاثنوغرافية قبل فوات الاوان.

* تخصيص مطبعة (الثقافة التابعة للأمانة العامة للثقافة والشباب) بشكل اوسع لخدمة المطبوع الكردي في حالة عدم تلقي المؤلف الكردي تعضيدا من قبل الجهات الثقافية لطبعه على نفقة الأمانة بعد عرضه على الخبراء والمختصين في حقل الادب، لانقاذ الادباء من محنة الطبع وهموم المطابع.

* فسح المجال امام الادباء والمبدعين الاكراد لمشاركتهم في المهرجانات والمؤتمرات الثقافية خارج وداخل القطر وبالاخص مؤتمر الافرواسيوي وترشيح بعضهم لنيل جائزة (لوتس).

* لاشك ان هناك الكثير من المبدعين ورجالات الثقافة والصحفيين، كرسوا حياتهم وقدموا عصارة جهودهم لخدمة المسيرة الثقافية، فنقترح من الجهات المعنية ان تجعل من مساكنهم واماكن عملهم وممتلكاتهم متحفا صغيراً ليتوافد عليه الزوار ويطلع على آثار هذه الشخصيات الادبية.

* تكليف بعض الفنانين الاكراد - النحاتين منهم - ان يباشروا بصنع مجموعة من التماثيل للشخصيات الثقافية والادبية وثم توزيعها على ساحات وشوارع المدن الكردية عرفانا منا بالجميل وتخليدا لذكراهم.

* ارسال الادباء الاكراد بين آونة واخرى الى خارج القطر وذلك لالقاء المحاضرات حول الادب الكردي وتعريف اتجاهاته في المحافل الثقافية عن طريق الحلقات الثقافية اسوة بالأخوة الادباء العرب، لتبادل الخبرة وانفتاح الاديب الكردي على المعطيات الثقافية للشعوب بشكل حيوي وعن كثب.

* تشكيل لجان للمسح الفلكلوري واخرى للمسح اللغوي لانتقاء المفردات

الكردية الاصيلة من افواه الشيوخ في الاقضية والارياف والتي يكاد الزمن ان يقضي على اغلبيتها والمتعلقة بالزراعة والصيد ومواسم الحصاد والطب الشعبي والجوانب الحياتية الاخرى نتيجة الغزو التكنولوجي.

* تخصيص ميزانية خاصة لاقامة الندوات والمهرجانات والملتقيات الثقافية.

* منح الادباء زمالات دراسية للالتحاق بالدراسات العليا للحصول على ثقافة اكاديمية.

* معالجة الادباء الاكراد اثر اصابتهم بالامراض داخل القطر او خارجه عند الحاجة.

* اصدار مجلات كردية اخرى لاستيعاب نتاجات الادباء في المحافظات الكردية وتشجيع نتاجات الشباب لتفجير طاقاتهم والأخذ بيدهم.

* محاولة اصدار جريدة يومية كردية لتغطية الاحداث، انها امنية تراود جميع الادباء.

* تشكيل لجنة لمتابعة الفقرات التي وردت في هذه المذكرة، لتحقق ماجاء فيها ان الثقافة الكردية لايمكن ان تزدهر وتضطلع بدورها مالم تعالج مشاكلها بشكل جذري لاجتثاث جذور سلبياتها.

نحن اليوم بأمس الحاجة الى التشخيص السليم الذي يرافقه الصدق في لطرح دون اللجوء الى المجاملات والاهواء والمصالح الذاتية، رغم ان التشخيص لسليم يتسم احيانا بالحدة والانفعال، الا ان هذا الانفعال هو الحرص على تقدم لثقافة الكردية وتجاوز واقعها......

**نخبة من أدباء السليمانيه**

## السيد وزير التربية المحترم

ننقل لسيادتكم خالص تحيات وتمنيات الادباء الكرد ونعرض على سيادتكم أمر الدراسة الكردية في محافظة دهوك التي مرت بمد وجزر بعيداً عن الاسس التربوية وقرارات القيادة السياسية حيث كانت حتى الاونة الاخيرة خاضعة لتفسيرات وأهواء القائمين بها واخضعوها لاعتبارات شخصية خارجة عن الاسس التربوية وستراتيجية الثورة بمنح الحقوق الثقافية للشعب الكردي بعد مضى سنة واحدة على قيام ثورة ١٧ - ٣٠ تموز المجيدة ومن ثم توجتا ببيان الحادي عشر من آذار الخالد وقيام مؤسسات الحكم الذاتي لتؤكد الاصرار على المضي على النهج الذي خططته الثورة والحزب، ولكن رغم كل هذه التشريعات الواضحة تعثر تطبيق الدراسة الكردية في محافظة دهوك سنين عديدة وشكلت اللجان التحقيقية من قبل القيادة والجهات المسؤولة للتعرف على العقبات والعراقيل ميدانياً والتوصل الى الاسس السليمة لتطبيق قرارات القيادة، وصدر قرار من قبل مجلس قيادة الثورة الموقر بتطبيق الدراسة الكردية في محافظة دهوك وعمم القرار بالامر الوزاري المؤرخ في ١٩/١١/١٩٨٤ بوجوب تطبيق قرارات مجلس قيادة الثورة وتطبيق الدراسة الكردية في مدارس محافظة دهوك، وقد كان السيد المدير العام للتربية في محافظة دهوك أهلاً لتطبيق القرار المذكور بحذافيره وتم على الفور تحديد (١١) احدى عشرة مدرسة في مركز مدينة دهوك و (٢) مدرستين في سميل و (٤) أربع مدارس في زاخو و (١) مدرسة واحدة في العمادية مراعياً في ذلك التوزيع الجغرافي لابناء القومية العربية وغير الاكراد من الاقليات الدينية تمشياً مع الفقره (جـ) من المادة الثانية من قانون الحكم الذاتي والذي ينص على (تنشأ مرافق تعليمية في المنطقة لابناء القومية العربية يكون التعليم فيها باللغة العربية وتدرس اللغة الكردية الزامياً) ولكن بعد تطبيق القرار الوزاري بأسبوع واحد زار السيد الامين العام للتربية والتعليم العالي لمنطقة كردستان محافظة دهوك وعقد اجتماعاً مع مدراء المدارس الابتدائية والمشرفين التربويين والمسؤولين أعلن فيه بأن الدراسة باللغة الكردية اختياري ويمكن الجمع في مدرسة واحدة بين شعب للدراسة العربية والكردية وأدى ذلك الى قيام بعض مدراء المدارس بتغيير الدراسة بصورة ارتجالية وفورية وفتح شعب عربية وكردية في مدارسهم والبعض الاخر بسحب الكتب

الكردية من مدارسهم وتوزيع الكتب العربية وبذلك أعيد الوضع التربوي لمدارس مركز مدينة دهوك الى مايشبه الوضعية قبل صدور الامر الوزاري المذكور، ولن يستفيد من هذه الوضعية غير المستقرة سوى أعداء العراق وثورته الذين يتاجرون بالقضية الكردية منذ سنوات وانطلاقاً من اخلاصنا للثورة التي منحت الحكم الذاتي وأصرت على قيام مؤسساته عرضنا الوضع بحقيقته لسيادتكم مقترحين بأن تبقى الدراسة باللغة الكردية في المدارس التي تم تحديدها من قبل المديرية العامة للتربية في دهوك والغاء الجمع بين شعب عربية وكردية في مدرسة ابتدائية واحدة الا في حالات الضرورة القصوى والتي تؤدي الى ضياع الجهد التربوي ويفوت الفرص على الذين يريدون التصيد في المياه العكرة والمزايدات الكلامية وبتطبيق الدراسة الكردية يتم سد الكثير من الفجوات والثغرات التي من خلالها حاول ويحاول الاعداء أن ينفثوا بسمومهم السوداء القاتلة لتمزيق وحدة هذا المجتمع المتراصي والمتلاحم وتشتيت هذا الشعب العظيم الذي يفتخر به السيد الرئيس القائد (حفظه الله) في كل المناسبات ولسيادتكم فائق شكرنا وتقديرنا.

فرع كردستان

لاتحاد الادباء والكتاب الكرد

صورة منه الى/

قيادة فرع الشمال لحزب البعث العربي الاشتراكي

المجلس التشريعي لمنطقة كردستان

المجلس التنفيذي لمنطقة كردستان